

wielewaal

tweemaandelijks tijdschrift
november-december 2001
jaargang 67

afgiftekantoor antwerpen x

A detailed photograph of a green tree frog (Agalychnis saltator) perched on a thin, brown branch. The frog is facing right, with its head slightly tilted upwards. It has bright green skin with a dark brown or black patch on its side. Its large, dark eyes are prominent. The background is a soft, out-of-focus green, suggesting a natural habitat with foliage.

natuurbeleving - natuurstudie - natuurbehoud

**De Wielewaal,
natuurvereniging, vzw**

Meer dan 60 plaatselijke afdelingen
verspreid in het Vlaamse en het
Brusselse Gewest
Doelstellingen: natuurbeleving,
natuurstudie, natuurbehoud

Samenwerking

De Wielewaal hecht veel belang aan
samenwerking met andere
natuurverenigingen en aan overleg
met overheidsinstellingen.

Natuurbehoud

De vereniging beheert 2000 ha
natuur en koopt jaarlijks zowat
150 ha reservaatgronden.

Steun

U kan ons steunen, niet enkel door
uw lidmaatschap, maar ook door
giften, die fiscaal aftrekbaar zijn
vanaf 1000 F.

Nalatenschappen en legaten

U kan onze inspanning voor het
natuurbehoud daadwerkelijk
steunen door een nalatenschap of
legaat. Door dergelijke
begunstigingen kon De Wielewaal
reeds herhaaldelijk waardevolle
natuurgebieden verwerven.
Indien U dergelijke steun zou
overwegen kan U een notaris
raadplegen of inlichtingen vragen op
ons secretariaat (vragen naar Joris
Braquené, tel. 014/47 29 52)

Als lid ontvangt U

- zes maal per jaar Wielewaal,
boordevol natuurinformatie
- op aanvraag: vier maal per jaar
Oriolus, het tijdschrift voor de
gevoerde vogelkijker

Administratie:

De Wielewaal vzw
Graatakker 11 - 2300 Turnhout
Open van dinsdag tot en met
zaterdag tijdens de kantooruren
tel. 014/47 29 50 - fax 014/47 29 51
gemeentekrediet 096-2218078-97

Redactie-adres: Gie Luyts,
Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout

Lidmaatschap:

België 706 F of 17,5 EURO
andere landen: 1.150 F of 29 EURO

Boomkikker
(foto: Chris Onkelinx)

189

De Kempense Papierwolf

191

Natuurpunt gaat op de
vleugels

192

Verborgene Boomkikkers

194

Zijn de wortels van het hedendaagse
natuurbeheer terug te vinden in de
costumen van Zandhoven uit 1570 en 1664?

201

Voor u gesprokkeld

207

Natuurhistorisch nieuws

208

Activiteitenkalender

213

Verenigingsberichten

216

Van Aalscholver tot Zeis

217

Goed om te weten

219

Boekbesprekingen

ZELDZAME EN TE KOESTEREN SOORTEN UIT DE TURNHOUTSE KEMPEN

DE KEMPENSE PAPIERWOLF

(*CANIS LUPUS SUBSP. REDACTENSIS CAMPESTRIS*)

NATUURHISTORISCH NIEUWS

Voorkomen:

Van deze soort zijn sinds de jaren 40 van de twintigste eeuw enkel waarnemingen bekend uit de Turnhoutse Kempen.

Beschrijving:

Deze soort gedraagt zich weinig opvallend, maar zijn impact is des te groter. De grootste trefkans om de soort waar te nemen is tijdens nachtelijke uren wanneer hij op zijn eentje drukproeven verbetert van het tijdschrift "Wielewaal". Verder is bekend dat deze soort uitblinkt in het aanmaken van erkenningsdossiers voor natuurreservaten, subsidie-aanvragen voor aangekochte natuurreservaten aan verschillende overheden en het opstellen van voorbereidende nota's om gebieden te

laten klasseren bij Monumenten en Landschappen.

Als conservator van het reservaat "De Korhaan" is hij één van de langst in dienst zijnde Wielewaalconservators van onze vereniging. De laatste jaren wist hij de oppervlakte van zijn reservaat te vertienvoudigen.

Gezien de resultaten die deze soort boekt door zijn papierwerk dienen we deze te beschouwen als een **uiterst nuttige en te koesteren soort**.

DANKWOORD

Sinds 1986 is Gie Luyts hoofdredacteur van ons blad "Wielewaal". Gedurende 15 jaar stond hij als vrijwilliger in voor de redactie van ons tijdschrift. Door zijn inzet werd

de kwaliteit en het uitzicht van ons tijdschrift met de jaren steeds knapper en professioneler.

Het is aan buitenstaanders haast niet uit te leggen dat een zo kwaliteitsvol blad het werk is van een vrijwilliger, die na zijn uren op het werk, urenlang tijd steekt in het samenstellen en verbeteren van de aangeleverde kopij.

Gie leefde voor en werd door 'zijn' tijdschrift geleefd. Het was telkens weer vechten tegen deadlines. Wanneer de drukproeven binnen kwamen, schoof Gie alles opzij, om nachtenlang in zijn eentje in stilte te werken. Een eerste, een tweede en soms een derde drukproef werden verbeterd. Er diende op zoek gegaan te worden naar passende illustraties. Tijdens al die jaren is Gie er ook in geslaagd om steeds opnieuw mensen aan te sporen om artikels aan te leveren voor "Wielewaal". Geregeld kwamen artikels laattijdig binnen en slaagde Gie er toch nog in om deze alsnog gepubliceerd te krijgen in het volgende nummer.

In al die tijd slaagde Gie er ook in om ons tijdschrift keurig op tijd te laten verschijnen.

In onze dank dienen we ook zeker zijn vrouw Marina en zijn kinderen te betrekken voor hun begrip, aanmoediging en geduld, die ze aan de dag dienden te leggen wanneer Gie weer eens aan "Wielewaal" aan het werken was.

Het is niet in te schatten welke druk zijn hoofdredacteurschap op het gezinsleven heeft gehad.

Daarnaast is Gie ook een van de drijvende krachten achter de reservatenwerking van De

Wielewaal. Zijn bijdrage aan het natuurbehoud in de Turnhoutse kempen is nu al legendarisch te noemen.

Als kroon op het werk verschijnt dit najaar in de Natuurhistorische Reeks van De Wielewaal zijn boek over het verdwijnen van de Wolf in Vlaanderen. Dit boek zal gekoppeld zijn aan een tentoonstelling met hetzelfde onderwerp in Het Wielewaalhuis te Turnhout.

Bij het verschijnen van het laatste nummer van "Wielewaal" willen we Gie uitdrukkelijk danken voor zijn enorme inzet voor ons blad en voor onze vereniging in het algemeen. Zijn gedrevenheid, hardnekkigheid en tomeloze werkracht maken hem tot één van de grote figuren uit de geschiedenis van "De Wielewaal". Het siert hem daarbij dat hij dit op een bescheiden wijze deed, zonder zichzelf in de kijker te stellen.

Besluit

Nu zijn hoofdredacteurschap erop zit, hopen we dat we op Gie mogen blijven rekenen in de toekomst. Als conservator van "De Korhaan" zal hij eindelijk te tijd vinden om ten volle te kunnen genieten van 'zijn' reservaat. Onze 'Kempense Papierwolf' zal er hopelijk steeds vaker aan te treffen zijn naast andere vervaarlijk klinkende soorten als de Mierenleeuw en de Bijenwolf.

DE KEMPENSE PAPIERWOLF

(CANIS LUPUS SUBSP. REDACTENSIS CAMPESTRIS)

Natuurpunt gaat op de vleugels

Jawel, inderdaad, het is zover. Voor de buitenwereld gaat onze nieuwe vereniging Natuurpunt op de vleugels. Het resultaat van een twee jaar durend fusieproces tussen ex-Wielewaal en ex-Natuurreservaten! Dat we zover staan is te danken aan de anonieme inspanningen van onze talloze vrijwillige medewerkers in de afdelingen, de werkgroepen, de reservaten. Samen met de totstandkoming van Natuurpunt en haar plaatselijke geledingen, overtroffen onze vrijwilligers met hun reguliere inspanningen dit jaar, wat je redelijkerwijs kan vragen. Het hart van de fusie ligt dan ook bij hun werk. Voor deze bijzondere inspanningen en voor hun toekomstgerichte zin voor initiatief binnen Natuurpunt, wil ik hen oprecht en persoonlijk danken.

Laat daarom ook zelf aan deze mensen weten dat je hen steunt in hun werk: primo via uw allereerste lidgeld voor Natuurpunt; secundo door nog dit jaar een fiscaal aftrekbare gift te doen ten voordele van onze reservatenprojecten. We steunen immers dit jaar af op een recordaankoop aan reservaten. De totale door De Wielewaal in 2001 verworven reservaatoppervlakte zal ergens belanden tussen 150 en 200 ha. Centen zijn er dus meer dan ooit nodig! Uw gift kan voor een aantal projecten het verschil maken en de inspanningen van onze vrijwilligers terzake ondersteunen. Gewoonweg doen!

Deze ondersteuning moet uiteraard niet alleen komen van de basis. Voor het bestuur en het professionele kader van Natuurpunt is het eveneens een topprioriteit om de komende jaren dit vrijwilligerswerk in zijn volle rijkdom de maximale support te geven die het verdient. Nieuwe kansen en uitdagingen dienen zich op dit vlak aan!

Binnen de ruime groep vrijwilligers verdient Guy Luyts vandaag een bijzonder plaats. Bij de opsplitsing van het tijdschrift in "Wielewaal" en "Oriolus" in 1986 nam Guy vanuit de redactieraad met grote zorg de taak van hoofdredacteur op zich. Zestien jaar lang, onbezoldigd en met kwaliteitsdoelstellingen hoog in het vaandel bepaalde hij mee het beeld van De Wielewaal, Natuurvereniging vzw. We zeggen hem in dit laatste Wielewaalnummer heel graag op een bijzondere wijze: dankjewel! We hopen in de toekomst met Natuurpunt nog zeer regelmatig op zijn ervaring beroep te mogen doen.

Dit brengt me bij wat de toekomst ons te bieden heeft: niet alleen geven we je een nog betere spreiding van activiteiten en een verhoogde service aan, ook zullen afdelingen met een hogere densiteit (ruim 170 afdelingen!) nog dichter bij de leden staan en naar lokaal natuurbehoud de vinger nog beter aan de pols houden.

Alle leden zullen eerstdaags kunnen kennis maken met een totaal nieuw, verfrissend tijdschrift "Natuur.blad" dat mikt op een breed publiek en waarin verenigingswerking, natuurbehoud, natuurbeheer, landschapszorg, natuurbeleving, natuurstudie, beleidswerking, NME en duurzame ontwikkeling in een open, journalistieke stijl aan bod komen. Een blad op uw lijf geschreven! Merk ook op dat dit dé onderwerpen zijn die samenhangen met onze verbrede verenigingsmissie.

Een sterke aanrader is dat je, mits een klein bedrag bij te betalen, je bijkomend kan abonneren op een inhoudelijk sterk natuurhistorisch tijdschrift "Natuur.focus" (met Vlaamse gebiedsomschrijving) omtrent natuurstudie én natuurbeheer. Dit tijdschrift mikt op alle vrijwilligers en ook op een algemeen publiek met diepgaande interesse in natuur en wetenschappen. Eveneens zullen diegenen die zich interesseren voor vogels tegen een klein bijkomend bedrag zich kunnen abonneren op een vernieuwde Oriolus, het blad van de Natuurpunt Vogelwerkgroep. Wij hopen van jou een positieve respons te krijgen op het appél rond deze beide tijdschriften. Ze belichamen het werkingsfacet van Natuurpunt Studie. Geef dit vrijwilligerswerkingsfacet de welverdiende steun en gun jezelf ook de nodige informatie.

De start van Natuurpunt is zeker geen einde van een proces, maar wel een momentopname in een integratieproces en een bekroning van twee jaar intensief werk. Het is eigenlijk de symbolische start van een vereniging die de intentie heeft nauw aan te sluiten bij de maatschappelijke veranderingen. Soms de stroming volgend, soms er dwars tegen in. Deze fusie is niet iets waar, eens afgerond, we ons zelfgenoegzaam in moeten wentelen. In dat geval schat ik de waarde van de fusie niet echt hoog in. Dan zouden we maar weinig geleerd hebben. Waren we niet iets te statisch aan het worden? Goed, het werk zal misschien iets beter gespreid worden en interne structuren zullen hun tijd mee gaan. Toch zal ik deze fusie maar geslaagd beschouwen als ze later aangeduid wordt als de start van een beweging die steeds verder gaat, een niet-eindigend proces van interactie tussen het vrijwilligerswerk, onze structuren, de natuur en een steeds veranderende maatschappij. Niets staat nog stil en het woord "beweging" is te vol om er iets statisch van te maken. Ik geloof sterk in deze beweging. Word vandaag nog lid van Natuurpunt, word lid van een vereniging in beweging, word lid van de natuur.

Wouter Mertens,
Voorzitter De Wielewaal,
Natuurvereniging vzw

CHRIS ONKELINX

Het vijvergebied en vogelrichtlijngebied "Vijvercomplex Midden-Limburg" wordt zowat gevormd door de voormalige vrije Wielewaalreservaten Platwijers, Ter Donk, Wijvenheide, Kolberg en Terlaemen. Deze gebieden herbergden tot in de jaren '70 een 6-tal populaties boomkikker. Eén na één gingen zij onder de schop door de intensivering van de viskweek. Samen met dat kikkertje gingen ook de karekietachtigen, de moerasreigers en de vegetatie ten gronde.

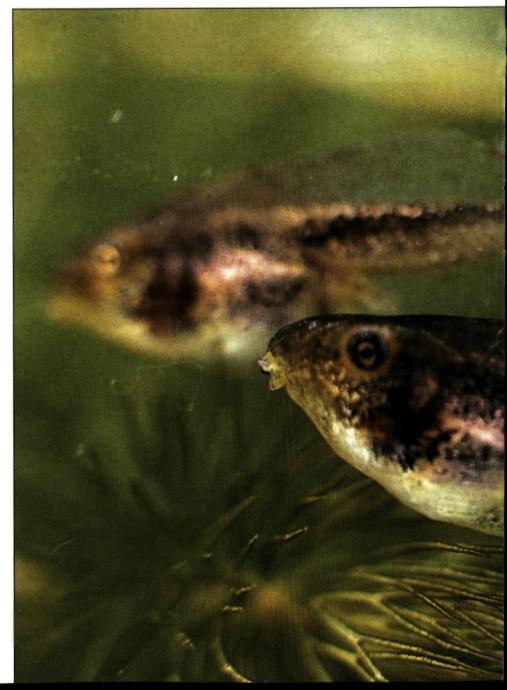
Verborgenen Boomkikkers

Boven: In ruige kruiden is het behaaglijk goed

Links: Een ontmoeting met Boomkikkers: altijd een blijde verrassing

Onder: Boomkikkerlarven. De vier gekende Limburgse populaties leven uitsluitend in natuurreservaten

Vlaanderen telt momenteel nog 5 boomkikkerpopulaties waarvan er vier in Limburg gelegen zijn en één in West-Vlaanderen. Aangezien er in Wallonië geen boomkikkerpopulaties meer gekend zijn, hebben we zo het hele Belgische bestand in beeld. Gelukkig, of misschien net niet, zijn alle Limburgse populaties gelegen in een reservaat beheerd door een natuurvereniging (Natuurreservaten: 3 populaties) of de Vlaamse Gemeenschap (1 populatie).

In het Vijvercomplex Midden-Limburg werd voor 't laatst een groep Boomkikkers gemeld in 1982. Tussen 1976 en 1982 werden de 6 populaties door graafmachines weggeveegd. De dichtst bij het vijvercomplex gelegen groep Boomkikkers, ook gelegen in een vijvergebied, is door urbanisatie volledig en definitief geïsoleerd van dit vijvercomplex.

18 JUNI 2000, EEN SNIKHETE MIDDAG

Het was bijna 12 uur en wellicht al dicht bij de 28°. Bij een zoektocht naar de Kleine ijsvogelvinder rond de Wilde kamperfoelies en wetende dat men zelden vindt wat men zoekt, meende ik, wat verder in een verlaten hooiland een sabelsprinkhaan te zien wegschuipen tussen de plantenstengels. Het was een Boomkikker.

Hij zat zowat 50 cm hoog in de grassen en kruiden van een hooiland dat er meer dan 15 jaar ongemaaid bij ligt. Het flets-groene diertje zag er, ondanks de hitte, monter en fris uit. Het boomkikkermantje bleef met gemak een paar minuutjes op mijn arm zitten. Na hem teruggezet te hebben, trof ik enkele meters verder een tweede exemplaar aan, op dezelfde hoogte verborgen in 't groen. Deze keer ging het om een vrouwtje, al even geelgroen en flets als het eerste exemplaar en de lichte hopblaren rond-

om. Verder rondkijken leverde niets meer op.

Middenin deze meterhoge ruigte van grassen, kruiden en omhoog rankende Hop waren beide kikkertjes degelijk beschermd tegen de hitte. Zo, halfweg tussen de koele en vochtige grond van het maaiveld en de dichte isolatie en bescherming van het kruidendak, bevonden ze zich in een gunstig en voedselrijk micro-klimaat om deze bloedhete midzomerdag te weerstaan.

9 MEI 2001, EEN ZWOELE AVOND

Om 22 uur roept een eerste kikker bij de voortplantingsplaats. Het is een vijftje op 20 meter afstand van de vindplaats van vorig jaar. Vanwege gebrek aan vegetatie leek het toen geen geschikte voortplantingsplaats te zijn. Naar schatting acht mannetjes proberen hier een concert in gang te houden. Zij worden ondersteund door Limburgse straaljagers. Tweemaal zorgen een paar van die jachtvliegtuigen voor een nieuwe aanzet van het koor. Honderdvijftig meter verder wordt wat later op de avond een tweede kwaakconcert opgestart. Het bestaat uit vijf mannetjes, verspreid rond een geschikte vijver.

13 MEI 2001, OOK DE ROERDOMP DOET MEE

In het donker laten zich, op de respectievelijke plaatsen 6 en 10 tot 12 boomkikkermantjes horen. De vage verre, maar echte roep van de Roerdomp dringt pas na een paar roepbeurten tot ons door. Hij is ook zolang weggeweest en weggebleven. Het getromp is - was - al jarenlang uitgedoofd. Een twintigtal glimwormpjes lichten onze terugweg op. Meegenieters die laatste avond waren Sylveer Bloemen en Lieve Onkelinx. De nieuw gekende populatie bestaat dus uit minstens 16 mannetjes in 2001. Met stellige zekerheid mogen we aannemen dat deze Boomkikkers ook fou-rageren op enkele aangekochte reservaatpercelen van De Wielewaal, hier in Midden-Limburg.

We mogen besluiten dat ondanks toch wel veel nachtelijk inventariseren een boomkikkerpopulatie erin geslaagd is twee decennia lang aan oor en oog onttrokken te overleven in dit gebied. En, gelukkig maar, blijven we op veel vragen het antwoord schuldig:

- Uit hoeveel diertjes bestond de populatie op haar hoogste punt en in haar meest kritieke periode?
- Hoeveel voortplantingsplaatsen werden er aangedaan en al dan niet met succes uitgetest?
- In welke jaren was het voortplantingssucces te laag om het voortbestaan van de soort te verzekeren?

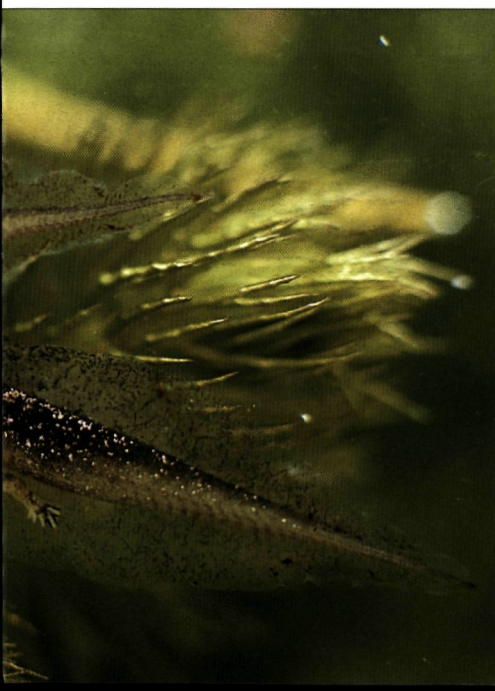
Piepjong maar zelfstandig de toekomst tegemoet in de kruiden.

- Is er voorheen een populatie over het hoofd gezien of hebben enkele dieren uit een nabij vernietigd biotoop een nieuwe populatie kunnen opbouwen?

Bij deze waarnemingen kunnen we ook stellen dat het maaien van ruigtekruidenvegetaties wellicht funest kan zijn voor een boomkikkerpopulatie. Door het maaien verliest de soort een behaaglijk en veilig zomerbiotoop met een aange-naam microklimaat. Dit geldt evenzeer voor pas gemetamorfoseerde boomkikkertjes in de laatste zomermaanden. Boomkikkers leven niet, zoals hun naam laat vermoeden, veel in bomen.

Het wit, geel en roze van de soms weinig gewaardeerde ruigtekruiden zoals Bereklaauw, Engelwortel, Grote wederik, Koninginnekruid, Valeriaan en Moeraspirea fleuren niet alleen het landschap op, maar samen met zeggen en grassen vormen ze eveneens een beschermend woud voor ons meest geliefde amfibie.

Chris Onkelinx
Vurtense Schans 61
3582 Beringen

Zijn de wortels van het terug te vinden in de C O S van Zandhoven

Het beheer van o.a. heidelandschappen, hooilanden en broekweiden in natuurreservaten heeft de jongste decennia meer en meer de aandacht getrokken van conservators en milieuverenigingen. Schotse hooglandrunderen, Poolse Koninkpaarden en oude schapenrassen begrazen op diverse plaatsen de voormalige beek- en riviervalleien in België en Nederland.

COUTUMES DU PAYS ET DUCHÉ DE BRABANT.

QUARTIER D'ANVERS.
TOME SIXIÈME.

COUTUMES DE SANTHOVEN, DE TURNHOUT ET DE RUMPST,

PAR G. DE LONGÉ,

PRÉSIDENT À LA COUR DE CASSATION, MEMBRE DE LA COMMISSION ROYALE POUR LA PUBLICATION DES ANCIENNES LOIS
ET ORDONNANCES DE LA BELGIQUE.

BRUXELLES

FR. GOBBAERTS, IMPRIMEUR DU ROI, SUCCESSEUR D'EMM. DEVROYE
RUE DE LA LIMITE, 21

1877

Dat het hier over een onomkeerbare evolutie gaat bewijzen vb. de door Nederlandse regering uitgewerkte Ecologische Hoofdstructuren die alle natuurgebieden binnen ongeveer tien jaar met elkaar moeten verbinden. Vlaanderen volgt schoorvoetend met de uitwerking van een ruimtelijk structuurplan en het beschermen van nieuwe reservaten. De invloed van instellingen als Aminal en de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) is hierbij niet te onderschatten. Diverse grensoverschrijdende reservaat-projecten en fusies tussen Vlaamse natuurverenigingen zijn evenzovele bewijzen van de impact die het hedendaagse natuurbeheer heeft op onze samenleving. Het beheer dat nu op verantwoorde wijze planmatig wordt uitgevoerd was eeuwenlang het seizoengebonden werk van boer of knecht, herder of meid, dikwijls was het zelfs kinderarbeid (1). Het maaien en hooien, het hoeden van vee, het snijden van riet en wilgenhout voor de mandemakers of het steken van turf creëerde de door de mens gevormde landschappen met hun rijke fauna en flora. Veel van onze tegenwoordige natuurreservaten waren van oudsher gemeenschappelijke gronden, eigendom van de dorpsgemeenschap en door iedereen te gebruiken naar eigen noodwendigheid. Het was ten strengste verboden om de producten ervan met winst te verkopen! Juist om die reden was het ontginnen en gebruiken van de 'ghe-meyne heiden en broecken' onderworpen aan strenge regels. Overtredingen werden zwaar beboet.

Titelblad van de heruitgave van de Costumen van Zandhoven te Brussel in 1877.

hedendaagse natuurbeheer tumen uit 1570 en 1664?

Het heeft me dikwijls verbaasd dat in de moderne natuurliteratuur zo weinig aandacht besteed wordt aan de verre oorsprong van dat natuurlijk 'beheer'. Er rijzen hier omtrent toch talrijke vragen! Hoe regelden onze voorouders destijds de goede gang van zaken? Hoe ver gaan die wetten terug in de tijd? In welke seizoenen mochten ze wel of niet op de gemeenschappelijke gronden? Enz...

Omdat het een onmogelijke taak is om de talrijke wetgevingen die in het Graafschap Vlaanderen en het Hertogdom Brabant in voege waren te bespreken zal ik mij in dit artikel beperken tot de wetgeving uit de voormalige Meierij en Hoofdrechtsbank van Zandhoven. Zoals het vervolg zal aantonen was die wetgeving uiteindelijk in een veel groter gebied dan de huidige landstreek « Kempen » toonaangevend.

In oorsprong waren het ongeschreven, mondeling overgeleverde wetten die teruggaan tot de Merovingische en Karolingische periode. In die tijd zetelde in iedere Pagus of Gouw een rechtbank, de mallum, die op afwisselende plaatsen bijeenkwam en waarbij de aanwezigheid van vrije lieden verplicht was. Het was Karel de Grote die in 780 het aantal zittingen, waarbij 'vrije lieden' moesten aanwezig zijn, terugbracht naar drie generale genechten (rechtszittingen) per jaar. Hij stelde voor het eerst ook bestendige rechtbanken aan. Zo ontstonden naderhand de gouwrechtbanken die een vaste zetel hadden. De Kempen viel in die tijd onder de gouwbank van Rijen. In dat oude « Land van Rijen » speelde het Markgraafschap Antwerpen een vooraanstaande rol. Het was opgericht omstreeks 995 en wordt voor het eerst vermeld in 1008. In de 11de eeuw reikte het tot aan de Merwede, de Maas, het Peelmoeras, de monding van Demer en Dijle, de Rupel en de Schelde.

Tijdens de 12de eeuw ontstonden diver-

se lokale schepenbanken die hun 'costumen' of rechten ontleenden aan de voormalige moederrechtbank van Rijen. Geleidelijk aan kwamen er meer en meer zodat verspreid over het Kempense grondgebied de localisatie van het gerecht bij de aanvang van de 13de eeuw reeds een voldongen feit was. Gedurende die 13de eeuw was de schout van Antwerpen, als officier in dienst van de Markgraaf, bevoegd over het gebied waarin zich wat later de Hoofdbank van Zandhoven zou ontwikkelen. Op het einde van dezelfde eeuw nam de Antwerpse macht af, de namen van hun schouten en schepenen verdwenen uit de Kempense notulen. Vanaf de 14de eeuw waren het de leenmannen van de Hertog van Brabant wiens namen we tegenkomen in de Hoofdbank van Zandhoven, voor het eerst vermeld op 15 januari 1329.

De reden waarom de Brabantse hertog de hoofdrechtsbank in zijn hertogelijk domein te Zandhoven vestigde, moet gezien worden als een poging om de toenemende macht van de stad Antwerpen in de regio af te remmen.

De 'bank' van Zandhoven volgde ongetwijfeld de richtlijnen van de vroegere gouwbank van het land van Rijen.

Haar territoriale bevoegdheid strekte zich oorspronkelijk uit over een enorm gebied. Hierbij moet er volgens E. Sabbe wel onderscheid gemaakt worden tussen het corpus en het ressort van Zandhoven.(2)

Tot het corpus, de kern, behoorde oorspronkelijk: Zandhoven, Viersel, Massenhoven, Halle, Broechem, Oelegem, Ranst, Rillegem, Borsbeek, Westmalle, Zoersel, Oostmalle, Pulle, Pulderbos, Grobbendonk, Bouwel en Olmen.

De uitgestrektheid van het ressort waaronder de costumen van Zandhoven zich situeerden was enorm: Hage-bij-Breda, Baarle-Hertog, Sprundel, Groot en Klein

Zundert, Warehout, Nispen, Rozendaal, Meerle, Meir, Minderhout, de buitenbank van Hoogstraten, Weelde, Wuustwezel, Rijkervorsel, Vosselaar, Beerse, Rode-bij-Turnhout, Kasterlee, Gierle, Halle, Lille, Poederlee, Zandhoven, Massenhoven, Lichtaart, Grobbendonk, Viersel, Vorselaar, Oostmalle, Wechelderzande, Zoersel, Vlimmeren, Brecht, Deurne, Borsbeek, Broechem, Hemiksem, Merksem, Oelegem, Schilde, Schoten, Wommelgem, Emblem, Rillegem, Ranst, 's-Gravenwezel, Wijnegem, Herselt, Herenthout, Kessel, Olmen, Pulle, Westerlo, Pulderbos.

In latere tijden werden grote delen ervan op rechterlijk gebied afgescheiden van het oorspronkelijk ressort. We kunnen er met zekerheid van uitgaan dat de rechtsregels die het gebruik van de gemeenschappelijke gronden regelden op enkele nuances na van aan Merwede en Maas tot aan de Rupel, Dijle en Schelde min of meer behouden bleven. Ook voor hedendaagse begrippen, i.v.m. modern grensoverschrijdend natuurbeheer, nog een enorm gebied!

Vanaf de 15de eeuw oefende de Hoofdbank haar rechtspleging inzake criminele en personele conflicten enkel uit binnen het corpus van Zandhoven. In onze onmiddellijke omgeving onderscheiden we drie grotere schepenbanken die verplicht waren om zich te schikken en te richten naar de «Costymen van Santhoven» namelijk die van de Meierij van Zandhoven zelf, die van de stad Herentals en die van de stad en de bijvangdorpen van Lier.

Om diverse redenen werden de «Costymen of Costumen van Santhoven» in 1570 en in 1664 opnieuw gehomologeerd. De versie uit 1664 werd in 1877 heruitgegeven omdat de Belgische rechtbanken in de 19de eeuw nog herhaaldelijk teruggrepen naar het 'gewoonterecht' om rurale geschillen op te lossen! (3)

costu

Vanzelfsprekend worden in dit artikel enkel die zaken uit de costumen opgenomen die betrekking hebben op het 'beheer' van de 'Ghemeyne broecken', de gemeenschappelijke heide-, weiden en hooilanden die zo belangrijk waren in het overlevingsproces van mens en vee in de achter ons liggende eeuwen. Alle rechten en plichten van en voor de gebruikers worden er in opgesomd.

De titel van dat hoofdstuk liegt er niet om:

VANDEN HEEREN – LEUCK, STROOMEN, WATERLATEN, STRAETSCHOUWINGHEN, VELTVREDE, HEYMINGHEN ENDE DIERGHELIJCKE, MET T' GHENE DES DAER AENCLEEF.

Om de vlotte leesbaarheid van het geheel wat te behouden geef ik eerst de hedendaagse vertaling van de oude 17de eeuwse teksten. Voor de liefhebbers volgt daarna de oorspronkelijke tekst voorafgegaan van het nummer waaronder hij ook in de Costuymen is terug te vinden.

- Er is bevolen dat de schout, afgevaardigde van de heer, zijn toezicht zal houden zoals dat van oudsher de gewoonte was

81/ Is geordonneert dat den schout-eth sijnen heer-leuck sal houden ende daerop ommegaen, ghelijck dat na ouder costumen behoort ende voor desen gheobserveert is gheweest.

- Vanaf heden zal iedereen verplicht zijn de beken, afwateringsgrachten en waterlopen, die door zijn eigendom lopen of er aan grenzen, te kuisen en te ruimen, zoals dat altijd al de gewoonte was.

82/Ende sal voortaan een ieghelijck schuldigh wesen de beken ende waterlaten oft waterloopen aen, neffens ende teghen sijn erva loopende te ruimen ende cuysschen, op de behoerlijcke wyde ende diepte, naer ouder observantie ende herkomen, op pene, voor ider faute, ten opsien vande beken. [van] ..... 1 gulden 4 stuyvers.

Ende vande waterlaten oft loopen, elcke faute... 12

- Als de (dorps)heer tijdens zijn toezicht fouten of gebreken ontdekt zal de boete verduubeld worden en zal hij het gebrek zelf doen maken of herstellen.

83/Sal den heere in 't ommegaen, daerin faute oft ghebreck vindende, de selve tot dobbelen cost oft tweeschatte vande ghebreckelijcke doen maeken ende repareren.

- Niemand mag nog dijken of dammen bouwen in de lopende stromen, beken of afwateringsgrachten op straf van boete (6 guldens). De boete werd evenredig verdeeld tussen de heer en de schutter.

84/Niemand en sal van nu voortaan eenighe dijcken oft dammen vermoghen te maeken oft legghen inde loopende stroomen, beken oft waterlaten, op pene t'elcken van ..... 6 guldens.

- De maalders van de watermolens zullen de dijken van de beken en waterlopen waarop hun molens gelegen zijn

niet hoger mogen verstevigen dan de « peghel » aangeeft. Voor iedere duim dat men boven de pegel zat bedroeg de boete 6 gulden.

85/De meulders van watermeulens en sullen de beken oft waterloopen daerop hen meulens sijn malende niet hooger moghen steygheren als den peghel, behoerlijck gestelt oft te stellen, toe en laet, op de pene van 6 guldens voor ideren duym diemen hoogher ghesteyghert sal bevinden.

- Vanaf nu zal iedereen die met zijn eigendom grenst aan de gemeenschappelijke straten, gronden of plaatsen zijn

Pieter Bruegel de Oude: Twee Boeren, een in profiel, de andere op de rug gezien. De ontwerpen dateren van voor 1569. Bruegel overleed één jaar voor de Costumen van Zandhoven in 1570 opnieuw werden gehomologeerd († Brussel 5 september 1569). De afbeeldingen geven dan ook een duidelijk beeld van de kledij van de Brabantse boer uit de tijd. De originele tekeningen worden bewaard te Rotterdam in het Museum Boymans-van Beuningen.

men

eigendom moeten afgesloten hebben (omdat er geen vee zou op kunnen) tegen einde maart. Op het onzorgvuldig afsluiten van zijn eigendom stond een boete van 24 stuivers.

86/Een ieder sal voortaan alle zijn goet ende erve die hy ende teghen de gemeyn straten, vroeten oft plaetsen is hebbende ende waerdoor een ander soude konnen beschadicht worden moeten gheheymt, gevrijt ende beschermt hebben ten uytgaende meert, op de pene, voor ider faute, van ..... 24 stuyvers.

- Als de heer of zijn schout op het einde van maart nog fouten of gebreken (in de afsluitingen) opmerkt, zal hij die tegen dubbele kostprijs laten herstellen.

87/Ende soo verre dat den heere, naer den lesten meert voorschreven ommegaende, bevonde dat de fauten niet ghemaect en waren, sal hy de selve insghelijckx doen maecken ende repareren ten dubbelen twee coste ende schatte vande ghebreckelijcke, als voren.

- Vanaf de derde dag van de maand mei zal men de gemeenschappelijke broeklanden (weilanden) moeten vrijwaren, d.w.z. er niet met zijn vee inkomen. Op elke overtreding stond een boete van 24 stuivers. Als men toch dieren in de gemeenschappelijke weiden of hooilanden aantreft zal men deze gevangen zetten in speciaal daartoe opgerichte stallingen of omheiningen. De boete zal in gelijke delen verdeeld worden, 50% voor de heer en 50% voor de schutter, dat is degene die de dieren heeft gevangen.

88/Men sal van nu voortaan de ghemeyne broecken alomme ghelegen vreyen vanden derden dagh mey ingaende, op de pene van 24 stuyvers voor elcke faute; ende voorts in sulcker vueghen datmen een ieghelijckx beesten, diemen van alsdan inde voorschreven broecken vinden sal, sal moghen schutten ende calengieren, op de pene ende schot hierna uytghedruckt, half voor den heere ende half voor den schutter.

- Als men ondervindt dat de beesten uit vrije wil -opzettelijk- in het broek zijn gebracht dan zal de boete voor ieder beest 24 stuivers bedragen.

89/Wel verstaende, oftmen bevonde de beesten by eenigen wille boven de voorschreven ordonnantie inde broecken ghedaen oft ghestouwt te zijn, dat de pene sal wesen voor ieder beeste tot .....24 stuyvers. Te bekeeren als vore, half ende half.

- Niemand mag zijn beesten in het gemeenschappelijk broek loslaten zolang als daar nog drie andere boeren hun gras of hooi hebben liggen. De boete bedraagt 24 stuivers per beest.

90/Niemant en sal oock zijn beesten inde voorschreven broecken doen oft stouwen soo langhe als daer dry lieden gras oft hoy in hebben, insghelijckx op de pene van 24 stuyvers voor ieder beeste, te bekeeren als boven.

- Niemand mag zijn beesten stouwen of laten weiden op de gemeenschappelijke gronden, straten of wegen zonder dat er een bekwame herder bij is. Boete 24 stuivers.

91/Niemant en sal voortaan zijn beesten op de ghemeyn vroenten, straeten oft weggen moghen stouwen oft laeten weyden sonder eenen behoorlijcken oft bequamen hueder, die daer gheduriglyck by blijft ende gadeslaet, op pene t' elcker reyse van ..... 12 stuyvers.

- Vanaf nu mag niemand hengsten of jonge stieren in de gemeenschappelijke weilanden laten grazen.

92/Niemant en sal voortaan henexsten oft verren op de ghemeyne broecken moghen brenghen, op de pene t' elcke reyse van ..... 24 stuyvers.

- Verder wordt er bevolen, zoals dat van in oude tijden overgedragen is, dat er op de velden geen schapen of andere beesten mogen komen vanaf maart tot dat de (graan) tienden van de velden zijn en alle granen in de schuren zijn opgeslagen. Daarom zal iedereen zijn vee op't eigen erf houden zodat er aan een ander geen schade kan berokkend worden. Per overtreding bedraagt de boete 6 gulden.

93/Is voorts gheordonneert, ghelijck dat van oude tijden overdragen is, dat t' velt ghevryt sal worden van uytgaende meert tot dat de thienden vanden velden ende alle de granen inde schuere sullen wesen, alsoo datter gheen schapen oft andere beesten inde en sullen moghen komen. Ende daer-en-teyden sal een iegelijck hueden op zijn erve, sonder d'een den anderen schaede aen te doen; ende soo wie hier teghens dede sal t' elcker reyse verbeuren ..... 6 guldens.

Te verdeylen als boven.

- Men zal geen varkens zonder neusring, en zonder varkenshoeder, mogen laten loslopen op de gemeenschappelijke straten en gronden. Degene die lo-

slopende varkens vindt mag deze opsluiten in de daarvoor bestemde ruimte en voor elk varken een boete innen.

94/Men sal voortaan gheen varkens op de ghemeyn straeten oft vroenten moghen houden ongheringht nochte sonder hueder. Ende den schutter anders vindende sal de selve verckens moghen schutten ende hebben van elck vercken een schot.

- Vanaf half mei tot het einde van de oogstmaand (augustus) moet iedereen zijn varkens gemuilband houden (of van een halshout voorzien). Per varken in overtreding is de boete 4 stuivers.

95/Idereen sal van half mey tot uytgaende oogstmaent zijn verckens moeten houden ghekenneft; ende contrarie bevonden sal voor ieder vercken verbeuren 4 stuivers.

- Per varken dat zonder neusring of halsband schade aanricht aan iemands eigendom zal een boete van 6 stuivers aangerekend worden. De eigenaar zal zijn schade doorgeven een de heer of zijn wethouders.

96/Wel verstaende dat by soverre eenighe soodanighe ongheringhde ende onghekennefte verckens aen iemant anders goet schade deden. Den eyghenaer voor ieder vercken sal verbeuren ..... 6 stuyvers.

Ende de beschadighde sijn schade moeten beteren ter estimatie van leenmannen ofte wethouderen.

- Het is verboden om via achterliggende velden, hooibeemden of weilanden, vee te drijven dat geen muilband of halshout draagt. Ook personen die met hun dieren langs daar altijd wegenis hebben moeten zich aan die regel houden. Iedere aanpalende eigenaar die een overtreding vaststelt mag door de heer een boete laten innen van 24 stuivers.

97/Niemant en sal voortaan door achtervelden, hoybemden ende andere weyvelden eenigh vee moghen stouwen anders dan met gehemelde beesten oft ghemuylbant, alwaert soo dat sulcke persoonen daerdoor weeghden, vaeren oft stouwen mochten; andersins ende by ghebreke van dien sal een ider op't sijne daeraf moghen calengieren, ende brenghen het aenden heere, ende sal de ghebreckelijcke t' elcker reyse verbeuren ..... 24 stuyvers.

- Alle beesten die in de «schutbocht» (speciaal voor het opsluiten van dieren in overtreding gebouwde stal of omheining) terecht komen mogen daar door de bewaker (=schutter) maar drie dagen

Hyronimus Cock etste deze Kempische hoeve in de XVIe eeuw. Als voorbeeld gebruikte hij een gravure die Pieter Breugel de Oude maakte in 1559. Voor de driebeukige hoeve, opgetrokken in vakwerkbouw en gedekt met stro, loopt een sloot. Op de oevers bemerken we knotwilgen en op de voorgrond wordt het vee gehoed in de beemden. De boerin, of is het de veehoedster, heeft grote stenen kruiken bij. Gaat ze water halen in de beek of moet ze de koeien nog melken? De bladloze bomen vertellen ons dat de gravure gemaakt werd tijdens de winterperiode.

gehouden worden. De eigenaar van het vee moet door getuigen of geburen op de hoogte gebracht worden. Na die tijd worden de beesten overgeleverd aan de (dorps)heer die ook de boete zal innen. De bewaker van de schutbocht ontvangt zijn deel van de boete, plus 'n vergoeding voor het voedsel dat hij aan de dieren gevoederd heeft.

98/Alle beesten, die voortaan in het schutbocht comen ende ghebrocht sullen worden, en sal den schutter maer dry daghen houden ende bewaren naer dat hy t' selve door bequame ghetuyghen oft gheburen aenden eyghenaer vande beesten ghekondicht sal hebben ; ende daer – en –t' eynden sal hy de selve beesten overleveren aenden overheere, die partye haer schade dan sal betalen, ende aenden schutter sijn schot metten cost

- Wie opzettelijk te voet door iemands koren, gras of graan gaat betaalt een boete van 24 stuivers.

Wie dat doet met kar en paard betaalt 2 gulden en 8 stuivers.

Twee-derde van die boete was voor de heer, een-derde voor de aanbrengrer. Bovendien moest de schade aan de benadeelde eigenaar vergoed worden.

99/Soo wie onrechte wegghen gaet

ofte rijt over iemants coren, gras, graen oft dierghelijcke, verbeurt te voet..... 24 stuyvers.

Met kerre oft peert..... 2 guldens 8 stuyvers.

Te bekeeren de twee derden voor den heere, het een derde voor den aenbrenghere.

Ende daer-en-boven aende goede lieden henne schaden ter estimatie als boven.

- Niemand mag zijn hekkens, afsluitbomen of matten van vlechtwerk open zetten of open laten staan. Wie zijn velden niet degelijk afsluit betaalt een boete van 24 stuivers.

Als een vreemde (= een niet inwoner van de dorps-of gehuchtgemeenschap) de afsluitingen laat open staan dan wordt de boete verdubbeld. De verdeling van de boete gebeurt op dezelfde manier als vermeld onder nummer 99.

100/Niemant en sal zijn heckens, vekens oft horden moghen open setten oft open laten staen, op de verbeurte van ..... 24 stuyvers.

Ende gheschiede sulcx door iemant vremts, die soude dobbel verbeuren. Te bekeeren als boven.

Des sal den eygenaer gestaen met sijnen eet dat de selve vekens by hem ofte by de sijne met zijn wete

niet en zijn open gheset oft open ghelaten, ten ware den officier het contrarie wilde thoonen.

- Wie zijn hekkens of afsluitmatten niet hangt aan de gemeenschappelijke velden betaalt eveneens 24 stuivers. De eigenaar die verwittigd wordt dat zijn afsluitingen stuk zijn, en ze om welke reden dan ook niet herstelt, die moet er rekening mee houden dat de aangestelde officier-toezichter ze mag laten herstellen aan het dubbele van de prijs.

101/Die de valvekens oft horden niet en hanght aende ghemeyn velden ofte daer het behoort, verbeurt..... 24 stuyvers.

Ende die ghewaerschouwt wort dat de selve ghebroken zijn ende in ghebreke blijft van die te maecken, soo salse den officier doen maecken ten dobbelen tweeschat.

- Het was verboden om overdag op andermans eigendom gewassen af te plukken, gras te snijden in iemands beemden of hout te kappen in bossen of houtkanten. Betrapt worden, kostte 3 gulden.

Wie voor zonsopgang of na zonsondergang betrapt werd betaalde dubbel. De helft van de boete was voor de heer, de andere helft voor de aanbrengrer. Daar bovenop moest ook de eigenaar vergoed worden.

102/Niemant en sal mogen plucken in iemants anders goet, oft gras snijden in iemants bemden, bosschen oft canten, op de pene, binnen sonneschijn, van 3 guldens.

Voor oft naer de sonne, dobbel.

Al half voor den heer ende half voor den aenbrengher.

Ende daer-en-boven aenden eyghe-naer zijn schade moeten goet doen.

Diegene die de omheiningen van grachten, hagen, tuinen of ander vormen van afsluitingen vernielt rond beemden, weiden of velden betaalt 3 guldens.

Wie dat doet voor zonsopgang of na zonsondergang betaalt het dubbele, de verdeling gebeurt op dezelfde manier als hierboven. De ouders en de meesters

(=werkgevers) zijn verantwoordelijk voor het gedrag van hun kinderen en dienstboden. De werkgevers kunnen de boeten wel verhalen op hun dienstboden.

103 /Die eenighe grachten, haghen, thuynen oft ander beheymfels van bemden, weyden oft landen is brekende, verbeurt.....3 guldens.

Voor oft na de sonne dobbel.

Al te bekeeren als voren.

Ende sullen d' ouders ende meesters moeten instaan voor hen kinderen ende boden ; des blijven de meesters in hen gheheel om te verhalen op de selve boden.

- Het was ook verboden om te oogsten of de (graan) schoven binnen te halen

voor zonsopgang of na zonsondergang. Wie dat toch deed, betaalde per keer een boete van 1 gulden ,4 stuivers.

104/Die ooghten voor of naer den sonnenschijn, oft eer de schooven te hoope ghedragen zijn, verbeuren t' elcke reyse..... 1 gulden 4 stuyvers.

TAXATIE VANDEN SCHOTGELDE.

105)Het schot (=boete) sal voortaan wesen :

Van ider peert.....6 stuyvers

Ider veulen.....4 stuyvers

Elcke hornebeeste....4 stuyvers

Calf.....2 stuyvers

Ider vercken.....2 stuyvers

Ider ganse.....1 stuyver

Van ider schape, te weten alsser vyf oft meer over sijn.....1 stuyver

- Voor elk dier dat aangetroffen wordt na zonsondergang of voor zonsopgang wordt de boete verdubbeld.

106/Ende van alles voor oft naer de sonneschijn dobbel recht.

- Het vee van mensen, die niet tot de dorpsgemeenschap behoren, wordt dubbel beboet ten opzichte van de schadevergoedingen die de eigen inwoners moeten betalen.

107/De beesten van buytenlieden sullen van alles respectueelich dobbel schotgelt moeten betalen, naer advenant dat t' schot van binnenlieden hierboven ghestelt is.

- De benadeelde eigenaars zullen altijd moeten vergoed worden met toestemming van de leenman of zijn wethouders. Tot slot wordt andermaal verklaard dat de geldboeten, die in de ordonnanties worden opgesomd, door de rechters altijd kunnen verhoogd worden. Al wat in de ordonnanties wordt bepaald, blijft in voege zolang het niet in strijd is met de verordeningen die « sijne majesteit » (In 1664 is dat de koning van Spanje) openbaar laat afkondigen en uithangen in het hertogdom Brabant.

108/Ende sullen de beschadighe overal van henne beschadigheyt moeten vergoyt worden ter estimatie van de leenmannen oft wethouders.

Ten lesten wort hier andermael verclaert ten respecte vande geltpenen in deze ordonnantien gestatueert ende gestelt, dat dien-niet-teghenstaende nergens uythgesloten en is het oordeel ofte arbitrium vanden

Pieter Bruegel de Oude: Boerin met daarnaast een figuur op de rug gezien, 16e eeuwse klederdracht van een boerin in het Hertogdom Brabant. In zijn schetsboeken noteerde de schilder naast de figuur geheugensteuntjes over o.a. de te gebruiken kleuren. Het origineel wordt bewaard in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam.

costumen

rechter, zoo wanneer hy naer gelegentheit vande sake soude oordelen dat de gestatueerde pene soude grooter behooren te wesen.

Ghelijck oock van al t' ghene by dese ordonnantien ghestatueert is niet en sal achtervolght worden soo verre iet ter contrarien by Sijne Majesteits placcaten in desen lande ende hertoghdomme van Brabant ghepubliceert, gheordonneert ofte bevolen is.

- In de vrijheid van Zandhoven zijn deze verordeningen na de hoogmis openbaar voorgelezen en uitgehangen op de derde zondag van de maand mei 1665. Dit gebeurde in aanwezigheid van Francois Goossens, schout van de vermelde hoofdbank en hoofdschout van het kwartier van Zandhoven....en dit in aanwezigheid van vele omstaanders en dorpelingen, zowel van Zandhoven als van de omringende dorpen en plaatsen. Het document was ondertekend: I.Sas, secretaris van de vrijheid en de hoofdbank van Zandhoven.

Dese ordonnantien ende statuten van keuren ende breucken, soo ende gelijck die hiervoren van poincte tot poincte geschreven staen, sijn openbaerlijck uytghelesen ende vercondicht binnen de vryheydt van Santhoven, des sondaeghs den derden mey 1665, naer de hoogmisse, ter presentien ende overstaen van Franchois Goossens, schouteth der voorschreven hoofdbancke ende hooftschouteth des quartiers van Santhoven,... ende ten aenhooren van vele ommestaenderen ende inghesetenen, soo van Santhoven als van andere omliggende dorpen en plaatsen, bij my des onderteeckent hebbende, ghesworen secretaris der vryheydt ende hoofdbancke voorschreven... Ende was onderteeckent: I. Sas.

Op het einde van de «Costumen» worden ook nog de namen vermeld van de andere ondertekenaars, ik heb ze weggelaten omdat ze de lijst nodeloos lang maken en bovendien in het kader van dit artikel niet belangrijk zijn. De bedoeling was enkel wat historische informatie te verschaffen aan al degenen die verantwoordelijkheid dragen i.v.m. het beheer van onze natuurgebieden, en tegelijkertijd aan te tonen dat sommige beheersmaatregelen, zoals het maaien

van de hooilanden en het graasbeheer, hun oorsprong vinden in het verre verleden van onze landelijke samenleving. En...inderdaad in 1570 en 1664 opnieuw geregistreerd werden!

Francis Drijbooms.
Bouwel

Bronvermeldingen:

- 1 Francis Drijbooms: *Schaapherders te Arendonk en Bouwel. Een familie-studie van de stam Maes-Klotputten-Berendonk*. Heemkundige kring «Als Ice Can» -Arendonk 1983 IV.
- 2 DR. E. Sable: *De Hoofdbank van Zandhoven. Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore*, jaargang 1954 – deel I en II.
- 3 De Longé G.: *Costumes du Pays et Duché de Brabant, quartier d'Anvers VI* blz. 495 – 497. *Costumen van de Hoofdbank, gehomologeerd in 1570 en 1664*. Tweetalig heruitgegeven in Brussel bij FR. Gobbaerts-rue de La Limite 21. Anno 1877.

Verklarende woordenlijst

1/Uit : Dr. Louis De Man, Bijdrage tot een systematisch glossarium van de Brabantse oorkondentaal. Leuvens archief van circa 1300 tot 1550. Deel I. Uitgegeven door het Belgisch inter-universitair centrum voor Neerlandistiek 1956.
Contrarie: onenigheid, verschil of tegenstrijdigheid van gevoelens, blz.458.
Ghevrijt: aangenomen, in vrijheid gesteld, blz. 492.
Schutten : tegenhouden, verhinderen, beletten, blz. 536.
Ongeringet : van varkens gezegd, geen ring door de neus hebbend vb. uit 1421 : « dat nij-neman ongerijngt sijn verken en sal laten gaen inde beempde », blz.684 .
Ongehaemt: Niet van een 'hame'voorzien, zonder halsband.,vb. uit 1466 : « gheene verckenen ongerinct ende gheyten ongehampt », blz. 684.
Hinxst: hengst vb. uit 1453 : « ene bruynen hinxst met eenre blessen »,blz 685.
Varre: jonge stier, vb. uit 1423 : « van eenen verre te slane », of in 1491 : « eenen gemeynen verre out omtrint drie jaeren » . blz. 689.
Vroente: Die dieren die « in iemands schade op de vroente werden bevonden» moest de schutter, de toenmalige veldwachter, vangen en in de schutte opsluiten (bocht, schutkooi, vroente, kot, schot), een omheinde ruimte speciaal daartoe bestemd ,vb. in 1371 « indie vroente daer dat vee gestaen hadde » .
Schot: een omheinde ruimte speciaal bestemd om dieren op te sluiten, blz. 693.
Schutten: Het vangen van loslopend vee dat schade doet in een ander eigendom ,vb. In

1451: «van dat ons verkenne ghescut waeren dan voestere betaelt ».

Veken: hek, traliendeur, sluitboom, vb. in 1537 : «tonderhouden... behaluen die twee veken...de welcke de meester sculdich sal sijn tonderhouden », blz.721.

Hoeden: hoeden, bewaken, behoeden, vb. in 1435 : «een cudde scapen doe hueden», blz. 745.

2/Uit: J.Verdam: *Middelnederlandsch Handwoordenboek*. S'Gravenhage Martinus Nijhoff, Den Haag 1932.

Calangeringe: verdering, eis tot boete, blz. 280.

Schot: boete, blz.525.

Pene: straf, blz.462.

Hueder: herder, hoeder, blz. 247.

Verre of varre :jonge stier, blz.642 en 683.

Gevrijt: gevrijwaard, in vrijheid gesteld, blz.219. +mededeling Jan Goris , stadsarchief Herentals.

Ongeringelt of ongepinnet: geen pin of ring door de neus hebbend, blz.409 en 410.

Schut: plaats waar men iets bergt of in veiligheid brengt, vooral van opgevangen vee, blz. 529.

Schuttinge: het opgevangen vee dat zich wederrechtelijk ergens bevind, blz.530.

Achtereelden: veld dat achter een ander gelgen is, blz.5.

Hemelen: omheinen ,door heg of heining afgesloten, blz.245.

Schutbocht: bocht of kooi,dikwijls schaapskooi .

Bekeeren: verdelen, blz.68.

Hecken: hek van latwerk , blz.244.

Veeken: hek, sluitboom, blz.646.

Horden: mat of vlechtwerk van (wilgen)tenen, blz.257.

Eet: eed, gerechtelijke,blz.160.

Pene: straf gesteld op politie overtreiding,geldboete,blz.462.

Schot: belasting als landrente verschuldigd aan de heer,belasting betalen,belastings-schuldig, blz.525.

Schotgelde: belastingsgelden,blz.525.

Ordonnantie: bevel, verordening, blz. 445.

3/Uit :A.Koyen: *Tielen mijne vriend*.Uitgave van het gemeentebestuur Kasterlee 1980.

Broek: Een broek is oorspronkelijk een moeras. Het was vroeger gemeenschappelijk bezit en er werd vaak klot of moer gestoken (=natte turf) . Broek kreeg al vroeg de betekenis van hooiland, al of niet moerassig, zodat beemd en broek vaak zonder enig verschil van betekenis naast elkaar voorkomen, blz. 187.

Gemeyne: Gemein of gemeen ,gemeenschappelijk grondbezit. Later werd dit gemeente. Het gaat dus over bossen,heide of broek die gemeenschappelijk bezit waren of aan de «gemeente» toebehoorden.

Voor u gesprokkeld

SAMENSTELLING: WALTER BELIS

Wings, 20 '01, *Vogels*, 1 '01, *Dutch Birding*, 22 (5)(6) '00, *Mitteilungen des Vereins Sächsischer Ornithologen*, 8 (5) '00, *Ornis Svecica*, 10 (3-4) '00, *Ornithologische Mitteilungen*, 52 (12) '00, *El Pais*, 11 februari '01, *Le Monde*, 15 februari '01, *Mens en Vogel*, 39 (1) '01, *LPO PACA Infos*, 12 '01, *Feuillets naturalistes du C.E.E.P.*, 55 '00, *Groenlink*, 23 (1) '01, *Nieuws van het Zwin*, 24 februari '01, *Dutch Birding*, 23 (2) '01, *Organbidexka Col Libre*, 37 '01, *Groenlink*, 22 (5) '00, *Animal Behavior*, 61 (2) '01 (Internet), *Ariège Nature*, 6-7 '98, *La Garcilla*, 108 '01, *Ornithos*, 8 (1) '01, *Journal of Avian Biology*, 32 (1) '01 (Internet), *Journal of Field Ornithology*, 72 (1) '01 (Internet), *Crex*, 5 '00 (Internet), *Rare Birds in Spain* (e-mail), *Nos Oiseaux*, 48 (1) '01, *Aves Contact* 37 (2)(3) '01, *Nieuwsbief De Kerkuil*, 3 (11) '01, *Natuur*, 3 (5) '01, *Journal of Animal Ecology* 70 (1) '01 (Internet), *Frontline*, 17 (22) '00 (Internet), e-mail van Michal Ferro, Gamla Nature Reserve, Israel Nature and National Parks Protection, *Ibis*, 143 (1) '01, *Garrigues*, 29 '01, *SEO/BridLife Boletín Atlas*, 3 '01, *Le Casseur d'os*, 1 (1) '01, *Milvus*, 10 (1) '01, *Oikos*, 93 (2) '01 (Internet), *Journal of Avian Medicine and Surgery*, 14 (4) '01 (Internet), *The Wilson Bulletin*, 112 (4) '00 (Internet), *Emu*, 101 (1) '01 (Internet), *Het Vogeljaar*, 48 (5) '00.

* De Cypriotische wetgeving loopt mank, wordt met de voeten getreden of is gewoon onbestaande. Vooral tijdens de herfstmigratie worden ontelbare vogels met netten en lijm gevangen of afgeschoten. Jachtseizoenen worden niet gerespecteerd. Jaarlijks kost dit het leven aan meer dan 20 miljoen vogels, waarvan sommige eindigen in een uiterst wansmakelijke "vogeljam" (in het zuur opgelegde zangvogels). (*Wings*, 20 '01)

* Tijdens de afgelopen naajaarstrek werden in Nederland opvallend veel Zwarte ooievaars (*Ciconia nigra*) waargenomen. In totaal werden meer dan 125 individuen geteld, gewoonlijk zijn dat er enkele tientallen per jaar. Het waren hoofdzakelijk jonge dieren. Vermoedelijk waren het Oost-Europese exemplaren die al dwalend in Nederland zijn verzeild geraakt. De dichtstbijzijnde broedende kolonies treffen we in onze Ardennen aan. (*Vogels*, 1 '01)

* In Nederland overwinteren tussen de 500 000 en één miljoen ganzen. Sinds 1999 is de plezierjacht op ganzen verboden en de

maatregel dat ganzen mogen verstoord worden en bejaagd om de schade aan gewassen te voorkomen, werd in november 2000 niet verlengd. Dit houdt in dat alle ganzen in Nederland voortaan beschermd zijn en dat landbouwers een vergoeding ontvangen voor de opgelopen schade. (*Vogels*, 1 '01)

* Op 22 september 2000 werd te IJmuiden een Iza-beltapuit (*Oenanthe isabellina*) waargenomen. Ook de volgende dag was hij

present en liet hij zich bewonderen. Van 14 tot 25 oktober 2000 verbleef een Iza-beltapuit op Schiermonnikoog. Het gaat voor deze beide gevallen om de eerste en tweede herfstwaarneming voor 2000 en het tweede en derde geval voor Nederland. (*Dutch Birding*, 22 (5) '00)

* In het vorige nummer van *Wielewaal* berichtten we over de verschijning van Oehoe (*Bubo bubo*) in Groot-Brittannië en de grote afstanden die individuen

soms afleggen (*Scottish Bird News* 60:11). Ook in Duitsland werden verscheidene Oehoe's aangetroffen die als nestjong in Sachsen geringd waren en afstanden van 26 tot 212 km aflegden. (*Mitteilungen des Vereins Sächsischer Ornithologen*, 8 (5) '00)

* In Slovenië werd een onderzoek gehouden naar nesthoogte en broedselverlies van Merels (*Turdus merula*) in een stedelijk en een landelijk milieu. Twee steden (Ljubljana en Maribor)

Overwinterende ganzen

(foto: J. Verbanck)

werden vergeleken met de Dravsko polje. Merels nestelen in een stedelijke omgeving op 0,7 à 8 meter hoogte en op 0,1 à 4,4 meter op het platteland. De verschillen in nesthoogte waren in de twee steden onderling opmerkelijk. Bevolkingsdichtheid en predatiedruk spelen hierbij een rol. In Ljubljana (989 inwoners/km²) lagen de nesten hoger dan in Maribor (627 inwoners/km²). Qua broedselverlies werden geen noemenswaardige verschillen opgetekend noch op het platteland noch in de steden. (*Ornis Svecica*, 10 (3-4) '00)

* Lepelaars (*Platalea leucorodia*) uit Nederlandse, Franse en Spaanse kolonies overwinteren massaal aan de Afrikaanse westkust tot in Senegal of in Noord-Afrika. Kleinere groepen worden in het zuiden van Spanje en Portugal aangetroffen (zie ook *Het Vogeljaar* 47:241-252, 1999, gesprokkeld in *Wielewaal* 66:89). De aanwezigheid van Lepelaars in de oostelijke Algarve is al langer bekend. De laatste tien jaar worden ook andere delen in West- en Zuid-Portugal als overwinteringsgebied gebruikt. (*Ornithologische Mitteilungen*, 52 (12) '00)

* De crisis rond de "dolle koeien" zal op termijn haar tol eisen onder de Spaanse roofvogels, en in het bijzonder onder de gieren. Kada-vers van dode dieren mogen immers niet meer worden uitgelegd maar moeten netjes worden "opgeruimd". De Sociedad Española de Ornitología (SEO) heeft inmiddels al gesprekken aangeknoopt met de minister van Landbouw. (*El Pais*, 11 februari '01, *Mens en Vogel*, 39 (1) '01 en *Le Monde*, 15 februari '01)

* Het laatste nummer van *Dutch Birding* van vorig jaar is integraal gewijd aan de herkenning van Grauwe klauwier (*Lanius collurio*), Izabelklauwier (*Lanius isabellinus*) en Bruine klauwier (*Lanius cristatus*). De taxonomie van deze groep is complex en heeft de laatste decennia verscheidene behandelingen gekend. Gedurende lange tijd heeft er zelfs een naamsverwisseling plaatsgevonden. In dit nummer, dat eigenlijk een uitgebreid artikel is, worden de belangrijkste taxa besproken los van de vraag of deze als soort of ondersoort beschouwd (moeten) worden. (*Dutch Birding*, 22 (6) '00)

* In de Straat van Messina werd van 1 april tot 6 juni een aanzienlijke stijging van het aantal trekvogels genoteerd. Er is zelfs sprake van de belangrijkste doortocht sedert twintig jaren. Een efficiëntere bescherming van de vogels en een doorgedreven strijd tegen de vogelvangst in Italië zijn hier niet vreemd aan. (*Mens en Vogel*, 39 (1) '01)

* Op 18 december werd bij Hyères (Zuid-Frankrijk) een "Pleskes mees" (*Parus caeruleus x cyaneus*), een hybride van Pimpel- en Azuurmees, waargenomen. De soort overwintert ten oosten van Wit-Rusland tot in oostelijk Centraal-Azië en zuidwaarts tot in Noord-Afghanistan. Vermoedelijk is dit exemplaar, dat in verscheidene biotopen en in gezelschap van andere vogels werd opgemerkt gedurende de maand december, andere mezen op hun tocht naar overwinteringsgebieden gevolgd. Voor Frankrijk was dit een eerste waarneming. (*LPO PACA Infos*, 12 '01)

* De Europese populatie Aalscholvers (*Phalacrocor-*

Grauwe klauwier

(foto: G. Mornie)

rax carbo) lijkt, na een demografische explosie, te stagneren of zelfs af te nemen. Recente waarnemingen wijzen op lagere aantallen broedvogels en overwinteraars. In Zwitserland daalde het aantal overwinterende exemplaren van 6 500 individuen (1993) tot 5 800 in 1994. In Nederland waren er in 1995 slechts 15 200 broedparen terwijl er in 1993 nog 20 535 geteld werden. In de Franse Provence daalde het aantal overwinteraars van 9 213 (1993) naar 6 956 à 7 433 in 1997. Wat een daling van 19 tot 24 % betekent. (*Feuillets Naturalistes du C.E.E.P.*, 55 '00)

* Tijdens de 23ste broedvogelinventarisatie op de Antwerpse Blokkersdijk werden twee nieuwe soorten geteld: Zwarte zwaan (*Cygnus atratus*) en Boomvalk (*Falco subbuteo*). Van 11 soorten werden records of evenaringen genoteerd. Enkele soorten doen het de laatste jaren erg slecht: Veldleeuwerik (*Alauda ar-*

vensis), Graspieper (*Ant-hus pratensis*), Rietzanger (*Acrocephalus schoenoba-enus*) en Rietgors (*Emberiza schoeniclus*). (*Groenlink*, 23 (1) '01)

* Van 16 tot 18 januari verbleef in het Zwinreservaat een Grote grijze snip (*Lim-nodromus scolopaceus*). Het betreft hier een eerste, door het BAHC aanvaarde, waarneming in België. Vermoedelijk werd dit exemplaar vanaf 17 februari tot zeker 4 maart 2001 in Prun-jepolder (Nederland) opge-merkt. (*Dutch Birding*, 23 (2) '01, *Nieuws van het Zwin*, 24 februari '01)

* Het aantal Boomvalken dat via de Pyreneeën naar tropisch Afrika migreert is de laatste 20 jaren lichtjes gestegen. Hoewel niet onmiddellijk afhankelijk van de opwarming van de lucht, vertoont de soort tijdens de trek een voorkeur voor de namiddagperiode. De Py-reneeën worden hoofdzakelijk overgestoken tussen de tweede week van sep-

tember en de eerste decade van oktober. De gemiddelde trekperiode neemt ongeveer 70 dagen in beslag. (*Organbidexka Col Libre*, 37 '01)

* Bij soorten waarvan wijfjes instaan voor de nestbouw en de incubatie van de eieren kan men veronderstellen dat zij ook het meest het nest zullen verdedigen, terwijl mannetjes actief worden wanneer de jongen opgroeien en gevoed worden. Uit een onderzoek, waarbij een opgezette Hermelijn op 5 meter van een nest Graspiepers werd geplaatst met jongen van 2 à 4 en 7 à 12 dagen oud, werd het gedrag van beide ouders bestudeerd. Mannetjes kwamen veel dichterbij de predator en bekommerden zich hoofdzakelijk om de oudere jongen, wijfjes verdedigden het nest intenser vanaf het begin van de nestperiode. Dit beantwoordt aan hoger gestelde hypothese. (*Animal Behaviour*, 61 (2) '01)

* Een fenologisch onderzoek naar de "zang" van Alpenseeuwhoen (*Lagopus mutus*) in de Centrale Pyreneeën (Ariège) bevestigt eerdere studies, uitgevoerd aan de oostelijke en Atlantische zijde van deze bergketen. De zang vangt 30 à 40 minuten vóór zonsopgang aan (gemiddeld 33 minuten) en duurt maximaal 30 minuten (gemiddeld 9 minuten). Meer dan driekwart (78 %) van de gezangen worden vóór zonsopkomst waargenomen. De totale duurtijd van de zang ligt beduidend lager dan in de Alpen, waar Alpenseeuwhoenders tot meer dan een uur na zonsopgang gehoord worden. (*Ariège Nature*, 6-7 '98)

* In het Parc national de la Vanoise (Franse Jura) werd in juli 2000 een geslaagd broedgeval (5 jongen) van Topper (*Aythya marila*) vastgesteld. Het gaat hier om een primeur voor de Jura en tevens om een nieuw hoogterecord voor Europa: 2 410 meter. Het vorige re-

cord werd in Zwitserland genoteerd op 1 830 meter in 1997. Het slechte weer heeft veel wandelaars er van weerhouden het gebied te doorkruisen, wat zeker in de kaart speelde van het koppel. (*Ornithos*, 8 (1) '01)

* Dertien Zweedse Visarenden (*Pandion haliaetus*) (6 wijfjes, 5 mannetjes en 2 juvenielen) konden gedurende de ganse herfstmigratieroute per satelliet gevolgd worden. De meeste vogels bereikten de Afrikaanse overwinteringsgebieden via West- en Centraal-Europa. Een juveniel vloog tot Kameroen en één wijfje koos een oostelijke weg en bereikte Mozambique. Gemiddeld legden de Visarenden 6 700 km af. Alleen het wijfje dat naar Mozambique vloog overbrugde ruim 10 000 km. Van de 21 haltes (langer dan één dag) werden er slechts 5 ten zuiden van 45°N gemaakt, drie ervan in Afrika. Wijfjes vertrokken eerder dan mannetjes en jonge vogels. Terwijl volwassen vogels naar welbepaalde plaatsen trokken, keken juvenielen uit naar geschikte, soms onbekende overwinteringsgebieden. (*Journal of Avian Biology*, 32 (1) '01)

* Eieren van Huismus zijn, volgens een Amerikaans onderzoek, uitermate geschikt voor experimenten met artificiële nesten omdat ze, qua grootte en eierschaaldikte, erg gelijken op de eieren van andere zangvogels. De onderzoekers verzamelden meer dan 1 200 eieren in drie jaar tijd. De eieren werden drooggevroren en bewaard in een natriumsilicaatoplossing bij 8 à 9°C. Zodoende bleven de eieren twee maanden "vers" en bruikbaar. Is de Huismus, die ooit etend werd waargenomen op de 80ste verdieping van de

Empire State Building, dan niet bedreigd in de Verenigde Staten? (*Journal of Field Ornithology*, 72 (1) '01)

* Uit een onderzoek naar het dieet van Kerkuil (*Tyto alba*), gebaseerd op 54 686 prooien uit 158 partijen braakballen, blijkt het hoofdbestanddeel te bestaan uit Veldmuis, Bosmuis, Huisspitsmuis en *Sorex coronatus* of Tweekleurige bosspitsmuis, uiterlijk erg verwant met Bosspitsmuis maar verschillend door het aantal chromosomen en de morfologie van de onderkaak (Hainard R., *Mammifères sauvages d'Europe*, p. 85). Kerkuilen zijn ware opportunisten en voeden zich eveneens met amfibieën, vogels, insecten en zelfs vleermuizen. (*Crex*, 5 '00)

* Een gelijkaardig onderzoek, maar op kleine schaal, in het Veurnese leverde volgend menu op: Veldmuis 28,5 %, Huisspitsmuis 20,9 %, Aardmuis 14,5 %, Tweekleurige bosspitsmuis 12,8 % en Huismus 10,5 %. Opvallend hier was het aanbod Huismus (10,5%). (*Nieuwsbrief De Kerkuil* 3 (11) '01)

* Op 12 en 17 maart werd te Villacañas, nabij het Spaanse Toledo, een Herdersplevier (*Charadrius pecuarius*) waargenomen en gefotografeerd. Voor Spanje is dit een eerste waarneming van deze soort uit het Nijlbekken en tropisch Afrika. (*Rare Birds in Spain*)

* De Kepen (*Fringilla montifringilla*) die zich vorige winter massaal ophielden in Zwitserland, zijn een lust voor ornithologen en mycologen. De enorme hoeveelheden uitwerpselen verzuurden de grond en boden kansen aan enkele zeldzame zwammen. In 1978 had men reeds een gelijkaardi-

Veldleeuwerik

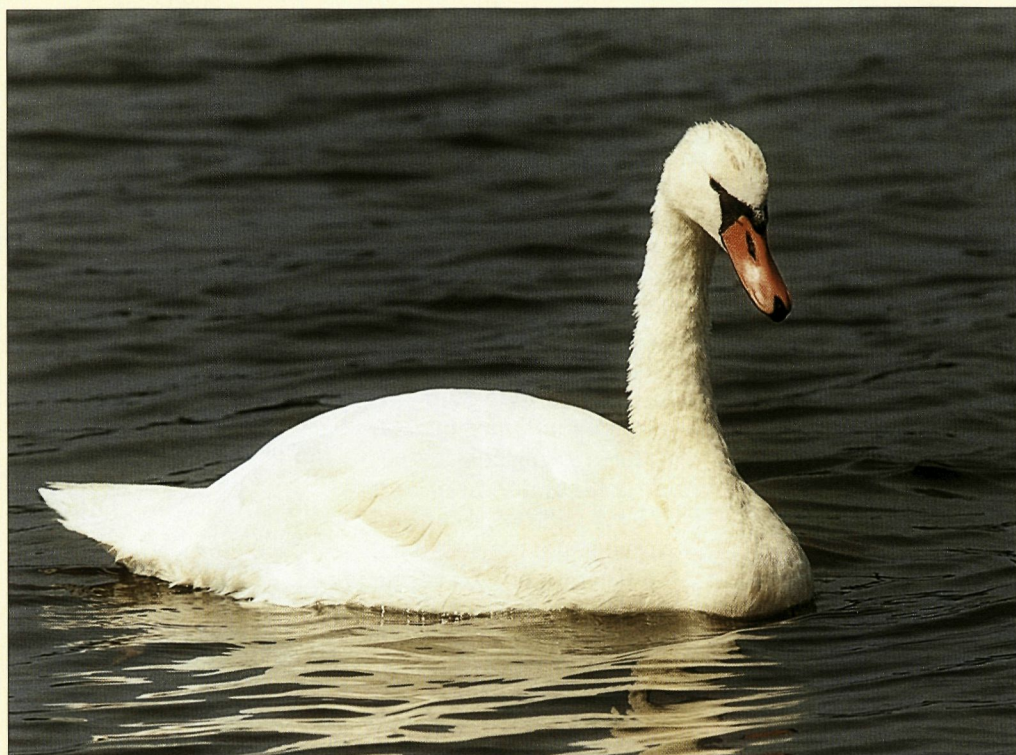
(foto: M. Vos)

ge ervaring opgedaan bij invasies van Kepen op slaappleaatsen in Kernwald en Röserental (kanton Freiburg). Dit jaar dook een nieuwe zwammensoort op, de *Pseudombrophila stercoringilla* (van het Latijn *stercus*, *stercoris*, "mest" en *fringilla*, "vink"). Wie een blik wil werpen op deze nieuwkomer kan terecht op <http://www.fr.ch/mhn>. (Nos Oiseaux, 48 (1) '01)

* Buizerds (*Buteo buteo*) die behendig slangen vangen is geen aardigheid. Toen een Frans ornitholoog een - eerder door een Buizerd gevangen - Ringslang aantrof en merkte dat de roofvogel zijn prooi oppeuzelde beginnend bij de staart, was hij toch verbaasd. Normaal grijpt de roofvogel zijn prooi vast bij het lichaam om nadien de kop met zijn snavel te verbrijzelen. Vermoedelijk lag de Ringslang, afgekoeld door een hagelbui, er vrijwel levenloos bij en bewoog alleen de staart. Vast staat inmiddels dat roofvogels de kop niet van de staart kunnen onderscheiden. (Nos Oiseaux, 48 (1) '01)

* In de nacht van 5 op 6 november 1998 werden te Petit-Lancy, in het kanton Genève, bij heldere maan en met behulp van een videocamera, in één uur tijd 232 vogelsilhouetten geteld. Het kanton vormt als het ware een trechter op de migratieroute tussen de Jura en de Alpen. De beelden en de resultaten werden voorgelegd aan het Station ornithologique van Sempach. Het gemiddelde trek-aantal werd geschat op 15 440 à 15 850 vogels per uur over een lengte van één kilometer. Aangezien de trekroute zich uitstrekt over 15 km en de trek minstens 5 uren aanhield, kan men het totaal van voorbijtrekkende vogels op minstens één mil-

Knobbelzwaan

(foto: J. Verbanck)

joen exemplaren schatten. Volgens Sempach een nieuw record voor Europa. Het verschijnsel vindt een verklaring in het lagedrukgebied dat vele vogels in Duitsland en in het noorden van de Alpen gevangen hield, terwijl een wig van hogedruk, een uitstekende zichtbaarheid en een zachte noordoostenwind voor vele vogels de weg opende aan het meer van Genève. (Nos Oiseaux, 48 (1) '01)

* In 1999 werden in het Natuurreservaat Blokkersdijk 193 vogelsoorten en 5 kruisingen waargenomen. Bij de broedvogels werden 46 soorten met in totaal 517 koppels geteld. Van Knobbelzwaan (*Cygnus olor*), Waterral (*Rallus aquaticus*), Winterkoning (*Troglodytes troglodytes*) en Roodborst (*Erithacus rubecula*) werden recordaantallen genoteerd. Fuut (*Podiceps cristatus*), Heggenmus (*Prunella modularis*), Nachtegaal (*Luscinia megarhynchos*), Gekraagde roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*) en Zwartkop (*Sylvia atricapilla*) deden

het bijzonder goed. Van Bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*), Blauwborst (*Luscinia svecica*), Bosrietzanger (*Acrocephalus palustris*) en Kleine karekiet (*Acrocephalus scirpaceus*) werden broedgevallen vastgesteld, terwijl een mannetje Roerdomp (*Botaurus stellaris*) in mei een territorium bezette. Hoop voor de toekomst. De indrukwekkende lijsten van winter-, zomergasten en doortrekkers onderstrepen het belang van dit natuurgebied. (Groenlink, 22 (5) '00)

* Van 28 december 2000 tot 1 januari van dit jaar verbleef een Dwergaalscholver (*Phalacrocorax pygmeus*) te Warneton. Dit was een primeur voor België. In Louvain-la-Neuve overwinterde een Pallas' Boszanger (*Phylloscopus proregulus*). Hij werd voor het laatst waargenomen op 12 maart. Voor West-Europa is de overwintering van deze soort eerder uitzonderlijk. (Aves Contact 37 (2)(3) '01)

* De broedvogelinventarisatie in 1999 op de Kalmthout-

se Heide leverde 46 zekere, 18 waarschijnlijke en 14 mogelijke broedvogelsoorten op. Het gaat om 78 soorten die sterk gebonden zijn aan heide, bos en vennen. Er werden ook 63 niet-broedende soorten (doortrekkers en overwinteraars) geregistreerd wat het totaal op 141 vogelsoorten brengt. Een vergelijking met vroegere onderzoeken is niet eenvoudig omdat er toen andere criteria gehanteerd werden: andere tellmethoden, meerjarige inventarisaties of grotere oppervlaktes. (Natuur, 3 (5) '01)

* Sinds de jaren 70 gaat de Schotse populatie Auerhoen (*Tetrao urogallus*) achteruit. Eerdere publicaties wezen reeds op een beperkt broedsucces en brachten enkele doodsoorzaken aan het licht. Jonge vogels vliegen zich vaak te pletter tegen omheiningen. Nu blijkt ook dat Auerhoen zeer gevoelig is voor klimatologische veranderingen. (Journal of Animal Ecology, 70 (1) '01)

* Het uitsterven van gieren in Indië (cfr. *Wielewaal* 67: 61) houdt niet op en de Indische regering wil de ernst nog niet inzien. Het probleem deint verder uit. Op de Golanhoogte werden in maart 10 verlaten nesten met eieren van Vale gier aangetroffen. In vijf andere nesten waren de jongen omgekomen door een gebrek aan voedsel. Het verlies wordt in Israël nu reeds op 20 à 30 individuen geschat. (*Frontline*, 17 (22) '00 en e-mail van Michal Ferro)

* Van 1967 tot 1998 werden in de Camargue 2684 broedparen van Ralreiger (*Ardeola ralloides*) geteld, een gemiddelde van 84 paren per jaar. Het aantal broedparen lijkt lichtjes te stijgen maar is afhankelijk van de regenval tijdens de lente. Ralreigers zijn immers nauw gebonden aan zoet water. Ondanks deze toename van het aantal broedparen daalt de legselgrootte. Er is geen sluitende verklaring voor dit verschijnsel gevonden, hoewel de daling samenvalt met een uitbreiding van de rijstcultuur en een enorme stijging van het aantal Koereigers (*Bubulcus ibis*) in de Camargue. (*Ibis*, 143 (1) '01)

* In het zuidoosten van het Australische Queensland werden broedselgrootte en -succes van Koereiger bestudeerd over een periode van 20 jaar. Het aantal nesten schommelde onregelmatig van 1421 tot 7953 per jaar. Het gemiddelde vliegklare jongen per paar bedroeg 1.8 tot 2.9 en was duidelijk afhankelijk van de lokale regenval. De beste resultaten werden opgetekend na een nat voorjaar. Opmerkelijk was bovendien een plotse stijging van het aantal nesten sinds het bijzonder droge 1987. De Koereigers hebben toen

hun toevlucht gezocht tot landbouwgebieden en troffen hier waarschijnlijk een ruim voedselaanbod aan. (*Emu*, 101 (1) '01)

* Vijftig jaar geleden broedde de Vorkstaartplevier (*Glareola pratincola*) in Frankrijk nog in de Crau, langsheen de Rhone (nabij Avignon) en in de Camargue. Nu blijft alleen nog dit stukje van Zuid-Frankrijk over. De soort gaat er in het voorjaar op zoek naar uitgedroogde moerassen, groepeerft er zich in kolonies en legt de eieren op de naakte grond. Net in deze periode worden deze moerassen onder water gezet om de vegetatie weer groeikansen te bieden met nefaste gevolgen voor de Vorkstaartplevier. Tussen 1950 en het begin van de jaren 70 schommelde de populatie in Frankrijk tussen 30 en 70 paren. Nadien begon de achteruitgang en werden achtereenvolgens de vlakte van de Crau (1975) en de golf aan Fos (1978) verlaten. Hun aantal werd respectievelijk op 10 en 20

geschat in de jaren 80 en 90. In 2000 werden opnieuw iets meer dan 100 individuen geteld, met minstens 42 koppels die ongeveer 45 vliegklare jongen grootbrachten. Mits beschermende maatregelen, duidelijke afspraken en eventueel een vergoeding voor de grondeigenaars die de moerassen onaangevoerd laten, ziet de toekomst er voor de Vorkstaartplevier rooskleurig uit. (*Garrigues*, 29 '01)

* De nieuwe Spaanse broedvogelatlas is bijna klaar. Eind december 2000 waren reeds 3 989 hokken van 10 x 10 km (71 % van het totaal) afgewerkt, 880 hokken (16 %) werden toegewezen en grotendeels ingevuld. Dit jaar worden de laatste 731 (13 %) hokken ingekleurd. Een vergelijking van verspreidingskaarten en de studie van tendenzen tussen de bestaande en de nieuwe atlas zullen niet eenvoudig zijn omdat de schaal verschilt. (*SEO/BirdLife Boletín Atlas*, 3 '01)

* Slechtvalken (*Falco peregrinus*) breiden hun broedgebied in Frankrijk uit naar de kust. In 1995 werd een eerste broedgeval vastgesteld aan het Kanaal en in 1998 waren er in Normandië reeds 15 koppels aanwezig, misschien wel het begin van een herbevolking van de Seinevallei op langere termijn. Aan de Atlantische kust in Frans Baskenland werd in 2000 met zekerheid een eerste geslaagd broedgeval genoteerd. Een volwassen wijfje werd er waargenomen terwijl ze 4 jongen voedde. Aan Spaanse zijde, nabij San Sebastian, werd in hetzelfde jaar een gelijkaardige waarneming verricht. In tegenstelling tot Normandië zal de populatie Slechtvalk zich hier moeilijker kunnen uitbreiden. De morfologie van de rotswallen en de toeristische drukte zijn dwarsliggers. (*Le casseur d'os*, 1 (1) '01)

* Van de hand van *Milvus*-medewerker en medestichter Niko Van Wassenhove verscheen een overzicht

Meerkoet met jongen

(foto: A.C. Zwaga)

van de roofvogelliteratuur. Het werk heet dan ook zeer toepasselijk *Bibliografie Falconiformes: Boeken, werken en Nederlandstalige literatuur over Roofvogels*. U kunt het boek verkrijgen voor nauwelijks 250 BEF bij de auteur ('s Gravenstraat 124, 9810 Nazareth, tel. (09)385 74 58) of via de post voor 310 BEF (portkosten inbegrepen)). Naast een Nederlandstalige literatuurlijst bevat dit boek ook een overzicht van boeken en werken over roofvogels en een adressenlijst van roofvogelorganisaties wereldwijd verspreid. Goed voor in totaal 2400 referenties. (*Milvus*, 10 (1) '01)

* Afrikaanse insecteneters en vogels van het zuidelijk halfrond die zich voeden met nectar worden beduidend ouder dan soortgenoten uit de noordelijke hemisfeer. Afrikaanse insectennectarivoren worden gemiddeld 3.1 jaar oud, Europese insectivoren 1.4 jaar. Afrikaanse graaneters halen slechts gemiddeld 1.6 jaar. Een beperkt en seizoensgebonden voedselaanbod en koude winters in

het noordelijk halfrond spelen hierbij een rol terwijl de overlevingskansen van Afrikaanse granivoren mee bepaald worden door de regenval die de zaadvorming beïnvloedt. (*Oikos*, 93 (2) '01)

* Een Visarend die kampte met ernstige ademhalingsproblemen en hierdoor niet meer vliegen kon, werd ter verzorging opgenomen maar overleed desondanks. Uit de autopsie bleek een vetembolie in de luchtwegen de oorzaak te zijn. Het gaat hier, volgens de auteurs, om een eerste gekend geval uit de literatuur. (*Journal of Avian Medicine and Surgery*, 14 (4) '01)

* Missen is "menselijk". Vier eieren van een Geelgors (*Emberiza citrinella*) werden door het wijfje bebroed en plotseling aan hun lot overgelaten. Eén dag later werden het nest en het broedsel geadopteerd door een vrouwtje Zwartkop dat de eieren verder uitbroedde tot één Geelgors uitkwam. Twee eieren werden geïrofd en het embryo in het derde ei was levenloos

maar goed gevormd. De jonge Geelgors werd gedurende zes dagen door de Zwartkop gevoed, tot hij ten prooi viel aan een predator. (*The Wilson Bulletin*, 112 (4) '00)

* In Spanje werden de telresultaten van het programma SACRE (Seguimiento de Aves Comunes Reproductoras en España) voor 1999 bekendgemaakt. Het programma, dat nu in zijn vijfde en tevens laatste jaar aanbeld is, wil niet alleen tendenzen weergeven maar hieruit beschermende maatregelen afleiden. In 1999 werden 218 broedende soorten genoteerd. De meest verspreide zijn Huis-mus (*Passer domesticus*), Boerenzwaluw (*Hirundo rustica*), Putter (*Carduelis carduelis*), Sijs (*Carduelis spinus*) en Gierzwaluw (*Apus apus*). Logischerwijze treffen we enkele van deze soorten ook aan in de lijst van de talrijkste soorten: Huis-mus, Gierzwaluw, Spreeuw (*Sturnus vulgaris*), Boerenzwaluw en Sijs. Valse gier (*Gyps fulvus*), Berg-fluiter (*Phylloscopus ber-gelli*), Cirlgors (*Emberiza cir-lus*), Zwarte mees (*Parus ater*) en Gaai (*Garrulus glandarius*) behoren voortaan tot de 50 talrijkste soorten. Zwarte kraai (*Corvus corone*), Graszanger (*Cisticola jundicis*), Oever-zwaluw (*Riparia riparia*), Meerkoet (*Fulica atra*) en Staartmees (*Aegithalos caudatus*) zijn eruit verdwenen. Veldleeuwerik laat een duidelijk negatieve tendens merken. Rode patrijs (*Alectoris rufa*), Houtduif (*Columba palumbus*), Kalandrleeuwerik (*Melanocorypha calandra*), Zwartkop, Donkere of Spaanse klapekster (*Lanius meridionalis*), Huis-mus, Kneu (*Carduelis cannabina*), Ortolaan (*Emberiza hortulana*) en Grauwe gors (*Miliaria calandra*) evolueren in stijgende lijn. (*La Garcilla*, 108 '01)

* In Australië is de Goulds stormvogel (*Pterodroma leucoptera*) beperkt tot een kleine broedkolonie op Cabbage Tree Island in New South Wales. Onlangs werden enkele broedparen ontdekt op het nabij gelegen Boondelbah Island. Om deze bedreigde soort meer overlevingskansen te bieden op lange termijn werden jonge vogels, bij wijze van proef, overgeplaatst. Dertig jonge vogels werden aan de ouderlijke zorg onttrokken, in nestboxen geplaatst en weer uitgezet op een artificieel nest waar ze een tijdje kunstmatig werden gevoed. Naast een gewichtstoename die het normale gemiddelde lichtjes overschreed, vertoonden de pulli geen afwijkingen en kan de actie als succesvol bestempeld worden. Een geruststelling voor de toekomst. (*Emu*, 101 (1) '01)

* De laatste decennia hebben zich - o.a. onder invloed van DNA-onderzoek en het biologisch versus fylogenetisch soortconcept - heel wat nieuwe ontwikkelingen voorgedaan. Tevens zijn tal van nieuwe soorten ontdekt. In dit boeiend artikel worden alle 142 soorten die na 31 december 1979 zijn beschreven op een rijtje gezet. Het gaat om werkelijk nieuw ontdekte taxa, dus niet de "splits", waarbij ondersoorten als aparte soorten worden erkend. (*Het Vogeljaar*, 48 (5) '00)

Grauwe gors

(foto: M. Vos)

BELGISCHE VOGELDAG 2001

1 december 2001

Ornithologische studiedag met lezingen
over herkenning en verspreiding van
vogels en vogelreizen

Roodkeelnachtegaal (Maarten Van Steenis/Bird Expeditions)

RUCA ANTWERPEN
Middelheimcampus

Organisatie: Gerald Driessens en Joris Elst
Met steun van:

RUCA
UNIVERSITAIR
CENTRUM
ANTWERPEN

Programma voormiddag:

9 u: deuren open

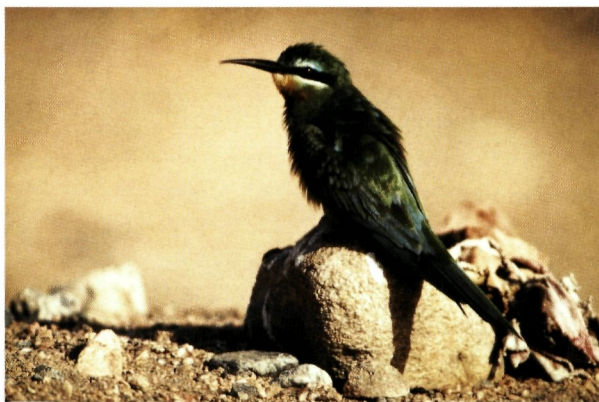
10 u: Verwelkoming

10u.10: Vogels uit Saoudi-Arabië
(Peter Symens)

11u.10 : Mystery Bird Competitie: opgave
(Diederik Kok en Nils Van Duivendijk)

11u.40 : Middagpauze
Broodjes en drank te koop in de hal

Tijdens de middagpauze en de pauzes kunnen stands bezocht worden van Natuurpunt (fusievereniging Natuurreservaten-De Wielewaal), Bird Expeditions, Dutch Birding, Vogelbescherming, BAHC, Ornithos, etc.

Groene Bijeneter (Peter Symens)

Programma namiddag:

13u.00 : Vogels van Oost-Siberië
(Maarten Van Steenis)

14u.00 : Mystery Bird Competitie, oplossingen
(Diederik Kok en Nils Van Duivendijk)

14u.45 : Pauze

15u.15 : Determinatie van Petsjora en
Mongoolse Pieper (Per Alström)

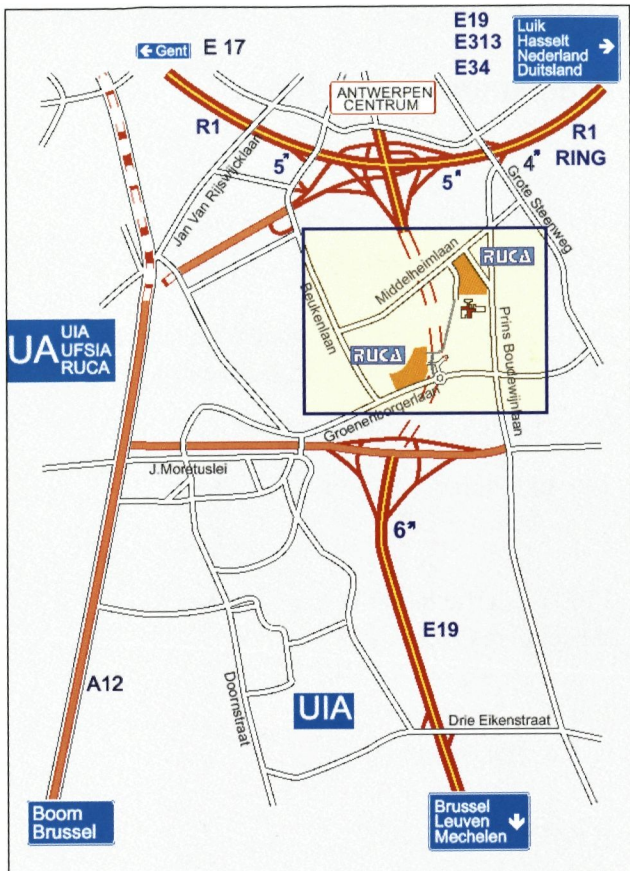
16u.15 : Jaaroverzicht
(Gerald Driessens)

17u.00 : Slot

Deelname: 100 Bfr. ter plaatse te betalen.

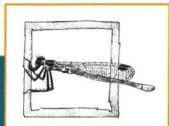

vanuit Gent: E 17, richting Hasselt volgen, afrit Wilrijk - Berchem(5), rechts afslaan, op de Beukenlaan aan de 3de verkeerslichten naar links afslaan (Middelheimlaan)

vanuit Hasselt - Nederland: E 313, Ring volgen richting Gent, afrit Berchem(5), dadelijk links, over autostrade (Grote Steenweg) aan de 1ste verkeerslichten naar rechts afslaan (Elisabethlaan); bij de volgende lichten aan obelisk weer naar rechts afslaan (Koninklijkelaan volgen en Middelheimlaan)

vanuit Brussel: E 19, afrit Hoboken, Wilrijk, Mortsel (6) volgen en links houden richting R 11 Hoboken - Wilrijk centrum, aan de 3de verkeerslichten naar rechts afslaan, onmiddellijk opnieuw rechts (Groenenborgerlaan), aan de 1ste verkeerslichten naar links (Beukenlaan), vervolgens 1ste rechts (Middelheimlaan)

ongewervelden

"ZELDZAME" SPRINKHANEN; IN ONZE RESERVATEN WACHTEN ZE OP ONTDEKKING

Met het verschijnen in 1997 van het standaardwerk "De sprinkhanen en kreken van Nederland", kreeg het onderzoek naar deze insecten een nieuwe impuls. Vooral de bijbehorende CD-rom met daarop alle geluiden, betekende een belangrijk hulpmiddel bij het leren onderscheiden van de soorten. Net als vogels, hebben inderdaad ook sprinkhanen een soortspecifieke zang, die mits enige oefening goed in het veld te herkennen is. Vanaf het eerste seizoen vatte ik dan ook het plan op, om voor de reservaten in mijn streek een inventaris van de aanwezige sprinkhanen op te stellen. Al gauw bleek, dat de verspreidingsgegevens in de "Voorlopige atlas en rode lijst van de sprinkhanen en kreken van België" belangrijke hiaten vertoonde. Zo vond ik in onze hooilandreservaten de Graaf en het Plasneetje in Retie, de Ronde Put in Mol, en de Zwarte Heide in Turnhout, grote populaties van de Kustsprinkhaan *Chortippus al-bomarginatus*, terwijl er van deze soort in Vlaanderen totdantoe enkel vindplaatsen bekend waren in de provincies West-Vlaanderen en Limburg.

Van de zeldzame Greppelsprinkhaan *Metrioptera roeselii*, werd een zingend mannetje ontdekt in het Turnhouts venengebied.

Het minuscule Zanddoortje *Tetrix cepe-*

roi werd gevangen op de Hei van Van Damme (Oud-Turnhout) en bij onlangs gegraven poelen in de Korhaan (Arendonk) en in de Tikkebroeken (Kasterlee). De soort is slechts mits minutieus onderzoek met loop of microscoop, van het Zeggedoortje te onderscheiden. Ook voor deze soort vermeldt de atlas geen vondsten na 1950 voor de provincies Antwerpen, Oost-Vlaanderen en Brabant. Het Zanddoortje wacht zeker nog op vele andere plaatsen op ontdekking.

Het voorbije seizoen zocht ik gericht naar de Zompsprinkhaan *Chortippus montanus*, een soort die buiten de provincies Limburg en Luik slechts van een handvol vindplaatsen in België bekend is, waarvan maar twee recente (na

NATUURHISTORISCH NIEUWS

1990). In twee van onze reservaten bleek het specifieke biotoop, met name historische vochtige hooilandjes op venige bodem, nog in volle glorie voorhanden te zijn. In de Neerhelst (Geel) floreert een zeer grote populatie van deze bedreigde soort, bestaande uit vele honderden individuen. Een veel kleinere populatie is aanwezig in de Tikkebroeken. Ook in een greppel nabij de Klotteraar in Turnhout werden enkele exemplaren gevonden.

De conservators van al deze reservaten verdienen een pluim voor het gevoerde sprinkhaanvriendelijke beheer! Dank ook aan Nobby Thys voor het verifiëren van de determinaties.

Frans Daemen

TE KOOP

Telelens: Tamron SP 400 mm F4 LD (IF) + 1.4 x Tele-Converter (met adapterring passend op verschillende SLR camera merken). Fototoestel: Canon EOS 50 E. Tijdschrift: Grasduinen, jaargangen 87 tot 94 (ingebonden). Alles in prima staat. Voor meer info: bel Kris De Rouck, tel. 03/455 38 51 of 0486/54 01 58

TE KOOP

Telescoop KOWA TSN-1, diameter 60 mm met objectief 20x tot 60x + licht statief en draagtas. Als nieuw. Weg wegens andere interesse. Vraagprijs: 12.000 F. Info bij Nico Wysmantel op tel. 03/844 41 51 of GSM 0476/666 368 (na 16 uur)

TE KOOP

Alle nummers van Dutch Birding vanaf 1ste jaargang + voorafgaande nieuwsbrieven (1988). Interesse? Bel 03/653 02 12

TE KOOP

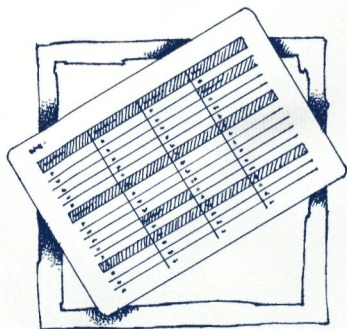
Oculair Optolyth 45x WW voor 65/80 of 65x WW voor 100, prijs 10.000 F (nieuw 17.000 F); Canon EF 2x Extender, prijs 10.000 F (nieuw 16.500 F). Beide in uitstekende staat. Tel. 03/774 49 93 of 0476/50 32 35 na 18 u.)

advertentie

Vogel- en natuurreizen

In kleine groepen, onder deskundige begeleiding van Nederlandse en lokale gidsen. In 2002 meer dan 30 bestemmingen (binnen en buiten Europa): vogelreizen, natuurreizen, vlinderreizen en een herpetologische reis! Vertrek vanaf Brussel mogelijk. Brochure bij Eco Tourist Services, Reeweg 1, 3831 GA Vledder NL. Telefoon 00 31 521 383519, e-mail: evu@ecotouristservices.nl. Website: www.ecotouristservices.nl

activiteiten kalender

* Activiteiten aangeduid met een sterretje staan onder begeleiding van cursusleiders van Natuur- en milieu-educatie De Wielewaal.

NOVEMBER

2

***Netevallei.** Natuureducatieve diavoorzucht: "Madagaskar, in woord en beeld" -b- 20 u Wielewaallokaal, Leopoldlei 81, Hallaar -l- François Van den Bosch 015/24 03 18 -e- 22 u.

***Westkust.** Natuureducatieve vogelwandeling in de IJzermonding -b- 10 u P. uiteinde Halvemaanstraat, Nieuwpoort -l- Walter Wackemier -e- 13 u -m- verrekijker en laarzen.

3

***Netevallei.** Natuureducatieve diavoorzucht: "Madagaskar, in woord en beeld" -b- 20 u Wielewaallokaal, Leopoldlei 81, Hallaar -l- François Van den Bosch 015/24 03 18 -e- 22 u.

4

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve wandeling aan de sluizen van Wintam -b- 13 u Ooststatie van Borgerhout -l- Roger Huysmans -e- 17 u -m- laarzen bij regenweer.

REW-Netevallei. Mossen- en licheneninventarisatie Merodese bossen -b- 9 u Kerk Westerlo -l- Louis Schellens 014/54.90.16 -e- 12 u -m- laarzen en loop.

5

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Schoot-Gerhagen -b- 9u30 P. VVV-toren, Schoot-Gerhagen -l- Jos De Groot 014/54 51 53 -e- 12u30.

6

REW-Netevallei. Mossen- en licheneninventarisatie Merodese bossen -b- 9 u Kerk Westerlo -l- Louis Schellens 014/54.90.16 -e- 12 u -m- laarzen en loop.

12

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Testelt -b- 9u30 kerk van Testelt -l- Jos De Groot 014/54 51 53 -e- 12u30.

13

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en licheneninventarisatie Kesselse Heide -b- 13 u Parking Kesselse Heide (Kessel-Station) -l- Jean Van Loock 03/480.78.67 (slecht weer: afgelast, 03/321.32.75) -e- 16.30 u -m- laarzen en loop.

15

***Netevallei.** Natuureducatieve determinatieles van waterbeestjes te Hallaar -b- 19 u Wielewaallokaal, Leopoldlei 81, Hallaar -l- Nobby Thys 014/47 29 55 -e- 22 u.

16

***Groot-Haaltert.** Natuureducatieve braakbalpluissavond -info- locatie telefonisch af te spreken met Axel Neuckermans 054/32 45 29 of Joachim De Maeseneer 054/33 93 16.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve diavoorzucht: "Met de zeilprauw op de Bandazee" -b- 20 u Ontmoetingscentrum Palethe, Jeugdlaan 1, Overpelt -l- K. De Korte -e- 22u30.

17

Brugge. Dag van de Natuur: Werkdag in de Zilte weiden van Ter Doest -b- 9 u ingang reservaat, bij oprit Ter Doest, Lissewege of 9u30 kerk van Lissewege -l- Pol D'Hoore 050/38 77 89 of 0486/33 48 48 -e- 16 u -m- laarzen en werkhandschoenen.

***Brussel.** Natuureducatief bezoek aan de slaappleatsen van de Halsbandparkiet -b- 16u30 Da Vinci Science Park, Schiphollaen, Evere -l- M. Segers 02/269 78 16 -e- 17u30 -m- gepaste kledij en verrekijker -info- door de aard van de activiteit is deze van zeer beperkte duur.

De Putter+Mechelen. Algemene quiz -b- 20 u Alice Nahonschool, Mechelbaan 561, Putte -l- Jean Kiebooms 015/41 47 81 -e- 23u30 -m- schrijfgierief -info- vooraf inschrijven bij Jean Kiebooms; betaling 500 F/ploeg van max. 5 deelnemers.

***Groot-Haaltert.** Natuureducatieve voordracht over de Vos en Steenmarter -b- 20 u Warandesaal, kerk van Haaltert, boven de bibliotheek -l- Koen Van den Berghe -e- 22u30.

Halle. Dag van de Natuur: Beheerswerken in de Berendries -b- 9 u hoofdingang, kant Berendries (straat), Lembeek -l- Bert Ghysels 02/356 76 46 -e- 17 u -m- laarzen, kettingzaag, spade en picknick; voor drank wordt gezorgd.

Klein-Brabant. Beheerswerken in het kader van de Behaagcampagne: Knotten van knotwilgen in het Kraaienbroek -b- 13 u kerk van Branst -l- Sylvain Verbruggen 03/889 22 25 -e- 17 u -m- werkhandschoenen, werkkledij en laarzen en kapmes, snoeizaag, motorzaag en helm indien in bezit.

Krekel-Anzegem. Dag van de Natuur: Beheerswerken in het Bassegembos -b- 8 u poort Bassegembos, Bassegembosstraat, Kaster -l- Jaak Dhaene 09/228 45 10 -e- 17 u -m- 2 paar werkhandschoenen en laarzen.

Land van Waas-Noord. Dag van de Aarde: Maken van nestpijpen voor de Steenuil en ophangen ervan -b- 13u30 Natuurhuis Panneveel, Krekedijk 2, Sint-Gillis-Waas -l- Chris De Buyzer -e- 17 u.

Lier. Dag van de Natuur: Beheerswerken in de Steenbeemden: Kappen van wilgenopslag -b- 14 u P. Herberg 't Badhuis, Emblemsesteenweg 73, Kessel -l- Marc Vermeylen 03/481 94 79 -e- 16u30 -m- laarzen; werkmateriaal is ter plaatse.

Markvallei. Dag van de Natuur: Beheerswerken in de Halsche Beemden -b- 13u30 ingang reservaat, Hal (Minderhout) -l- Frans Van der Kaa 03/314 34 03 -e- 17 u -m- laarzen, kapmes en werkhandschoenen.

Midden Nete. Dag van de Natuur: Beheerswerken in de Snekensvijver: Opruimen van takken -b- 9 u ingang reservaat, baan Herentals-Lichtaart -l- Chris Janssens -e- 17 u.

Nete en Aa. Dag van de Natuur: Beheerswerken in het Aa-broek te Grobbendonk -b- 9 u kerk van Grobbendonk -l- Marc Florus 014/50 26 92 -e- 17 u.

Netevallei. Dag van de Natuur: Beheerswerken in de Moerbeemden -b- 13u30 kerk van Hallaar -l- Wilfried Wouters 015/24 25 73 -e- 17 u -m- kapmes, handzaag, kettingzaag en werkhandschoenen.

***Noorderkempem.** Dag van de Natuur: Natuureducatieve wandeling in de Kalmthoutse Heide -b- 9 u P. NEC De Vroente, Putsesteenweg 129, Kalmthout -l- Dré Vansteenvoort 03/666 55 74 -e- 12 u -m- verrekijker, ev. telescoop, goede wandelschoenen en laarzen bij regenweer.

Noorderkempem. Dag van de Natuur: Beheerswerken in de Wildertse duintjes en Bergenven -b- 9 u P. Wildertse duintjes, Essen-Wildert -l- Dirk Vlijin 03/667 47 96 -e- 12 u -m- handschoenen, spade en laarzen

Noord-Limburg. Beheerswerken in de dendrologische tuin "De Tip" -b- 9 u ingang van "De Tip", Kanaalstraat, Lommel-Kerkhoven -l- Eugène Wellens 011/54 40 25 -e- 12 u -m- spade of troefel.

Ronse. Dag van de Natuur: Beheerswerken in het Bois Joly te Ronse -b- 9 u en 14 u P. kerkhof, Hogerluchtstraat, Ronse -l- Philippe Moreaux 055/21 88 87 -e- 17 u -m- picknick, laarzen, werkhandschoenen en spade -info- voor soep en/of drank wordt gezorgd.

's Heerenbosch. Dag van de Natuur : Beheerswerken in Den Wiertermersch -b- 9 u Kloosterstraat, Wieze -l- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 12 u -m- laarzen en veiligheidshandschoenen.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" : Aquarellen van Eric De Donder -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Veerle De Saeger -e- 18 u -info- kunsttentoonstelling ten voordele van aankopen van natuurgebieden; toegang is gratis.

*Vlaamse Ardennen. Natuureducatieve diavoordracht over de Nationale Parken in N-W-Amerika met als hoogtepunt Yellowstone -b- 20 u Stedelijk Centrum, Heurnestraat, Heurne -l- Johan Staelens -e- 22u30 -info- inkom 50 F/persoon en max. 100 F/familie.

Waregem. Dag van de Natuur : Beheerswerken -b- 9 u Omme-gangstraat 1, zijstraatje van de Meersstraat, Zulte -l- Peter Depodt 056/610 455 of J.M.V. de Meersschant 09/383 87 12 -info- een stevig hapje en een drankje worden voorzien.

Westkust. Dag van de Natuur : Beheerswerken in de Oostvoorduin -b- 9 u P. kerkhof van Oostduinkerke, Geryllaan -l- Godfried Warreyn 058/51 80 80 -e- 16 u -m- laarzen en werkhandschoenen -info- 's middags wordt voor een lunch gezorgd.

*Westland. Natuureducatieve diavoordracht over Extremadura -b- 20 u Jeugdstation, Leopold III-laan, Ieper -l- Erik Vanhee en Rudy Claeys 057/20 24 54 -e- 24 u.

*Wulp. Natuureducatieve diavoordracht "Leven in het Noordpoolge-bied" -b- 20 u Bezoekerscentrum Landschap De Liereman, Schuurho-venberg 43, Oud-Turnhout -l- dr. Louis Beyens -e- 22u45 -info- toe-gang is gratis.

Zwalmvallei. Dag van de Natuur : Beheerswerken in de Everbeekse bossen : Opruimen van zwerfvuil -b- 9 u en 13 u kerk van Everbeek-Boven -l- Koen Van den Bergh 055/42 83 90 -e- 17 u -m- laarzen of stevig schoeisel, werkhandschoenen en picknick.

18

Brugge. Watervogeltelling in de Achterhaven -b- 9 u P. De Jaegher, Havenstraat, Brugge -l- Frank De Scheemaeker -e- 12 u.

*Dubbeloof-Westerlo. Natuureducatieve watervogelwandeling in het Malesbroek -b- 14 u kerk van Westerlo -l- Jos Van Kerckhoven 014/26 64 62 -e- 17 u -m- winterkledij.

*Gent. Natuureducatieve vogeltocht naar de Oostkust en zijn polders -b- 9 u Sint-Pietersplein, Gent -l- Daniel Danhieux 09/228 06 12 -e- 17 u -m- verrekijker, telescoop en picknick met drank.

*Netevallei. Natuureducatieve watervogelwandeling in het Malesbroek -b- 8u30 Netebrug van de baan Geel-Eindhout, Winkelom -l- Jos Van Kerckhoven 014/26 64 62 -e- 12 u.

*Netevallei. Natuureducatieve landschapswandeling in de omgeving van het kasteel van Vorselaar -b- 13u30 Wielewaallokaal, Hallaar of 14 u kerk van Vorselaar -l- Alois Claes 015/22 42 83 -e- 16 u.

Noord-Limburg. Watervogeltelling -b- 8 u kruispunt Lommel-Barrier -l- André Geypen 011/54 61 13 en Michel Emmers -e- 12 u -m- verrekijker.

Scheldeland. Waterwildtelling in eigen streek -b- 8u30 Marktplaats van Wetteren -l- Peter Claus 09/369 88 87 -e- 12 u -m- laarzen, verrekijker en vogelgids.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" : zie 17 november.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" : Acryl op oude schoollandkaarten en pasteltekeningen van Veerle De Saeger -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Veerle De Saeger 052/22 46 66 -e- 18 u -info- kunsttentoonstelling ten voordele van aankopen van natuurgebieden; toegang is gratis.

19

*Dubbeloof-Westerlo. Natuureducatieve wandeling in Lichtaart -b- 9u30 Hotel De Residentie, Steenfortstraat 5, Lichtaart -l- Jos De Groot 014/54 51 53 -e- 12u30.

20

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en lichenen-inventarisatie Griesbroek -b- 13 u Kerk Hulsen (weg van Meerhout naar Balen) -l- Jan Dirx 014/58.64.64 (slecht weer: afgelast, 03/321.32.75) -e- 16.30 u -m- laarzen en loop.

22

*Brugge. Natuureducatieve diavoordracht : "De warme charmes van het Griekse eiland Lesbos" -b- 20 u Chalet Retorica, Gemeenteplein, Sint-Michiels -l- Patrick Keirsebilck -e- 23 u -info- toegang is gratis.

*Kleine Nete. Natuureducatieve infoavond : "Relaas over een recente reis naar Zuid-Afrika" (VWG) -b- 20 u De Pastorie, Sint-Jozef-Olen -l- Tom Goosens -e- 23 u.

23

*Groot-Haaltert. Natuureducatieve braakbalpluisavond : zie 16 november.

Meetjesland. Bijeenkomst deelnemers Eifelreis -b- 20 u UNIZO-lokaal, Lijnendraaierstraat 10, Eeklo.

*Merelbeke-Melle. Natuureducatieve winteravond -b- 20 u Cultureel Centrum, Brandegem Ham, Merelbeke -l- Guy De Meulemeester 09/230 46 46 -e- 23 u.

24

Brechtse Heide+Voorkampen. Ledenavond -b- 18u30 Zonneputteke, Zonneputteke 1, Zoersel -l- Frans Kerstens 03/383 19 40.

Dubbeloof-Westerlo. Deelname aan de Natuurbeurs op 24 en 25 november via stand -b- 10 u Zoerla, Zoerle-Parwijs.

Klein-Brabant. Behagingscampagne : Klaarmaken van pakketten (vm) en bedeling in magazijnen (nm) -info- vrijwilligers die een halve of hele dag willen meehelpen zijn welkom, gelieve dit te laten weten aan Sylvain Verbruggen 03/889 22 25.

Noord-Limburg. Beheerswerken in de dendrologische tuin "De Tip" : zie 17 november.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" : zie 17 november.

's Heerenbosch. Beheerswerken in De Vlassenbroekse Polder -b- 8u30 Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Jan Van Belle -e- 12u30 -m- laarzen en veiligheidshandschoenen.

25

*Antwerpen-Centrum. Natuureducatieve dagtocht naar Schouwen-Duiveland (NL) -b- 9 u kruispunt Driehoek (genaamd Stabroekse steenweg) en Kappelse steenweg -l- Louis Van Hooydonck -e- 17 u -m- laarzen, picknick en guldens.

*Antwerpen-Zuid. Natuureducatieve vogeltocht naar het Veerse Meer en de Oosterschelde (NL) -b- 8 u station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel -l- Luc Van Schoor 03/353 09 77 -e- 20u15 -m- verrekijker, telescoop, vogelgids, fototoestel, laarzen bij regenweer, stevig schoeisel, picknick met drank en enkele guldens -info- mits de leiding te verwittigen kan men om 8u30 aansluiten op de P. aan de grens België-Nederland langs A12, Ossendrecht.

*Brussel. Natuureducatieve herfstwandeling in het Mechels Broek -b- 9 u P. voorbij bussen van de Lijn, aan het NMBS station van Mechelen -l- Rik Gielen 09/232 27 02 -e- 12 u -m- laarzen, gepaste kledij, gidsen en verrekijker.

*Geraardsbergen. Natuureducatieve wandeling in het Raspaillesbos (Thema: Diersporen) -b- 14 u NEC De Helix, Hoogvorst 2, Grimminge -l- Koen Steenhoudt -e- 17u30.

*Geraardsbergen+Schelde-Leie+Zwalmvallei. Natuureducatieve dagtocht naar Schouwen-Duiveland (NL) : Paddestoelen en trekvogels -l- Nico Geiregat en André D'Haeseleer -info- inschrijven bij Patrick Rouckhout 09/360 57 57 of patrick.rouckhout@village.uu.net.be; de deelnemers ontvangen een brief met verdere informatie.

*Kleine Nete. Natuureducatieve vogeltocht naar Saeflinge-Prosperpolder -b- 8u30 De Pastorie, Sint-Jozef-Olen -l- Koen Leysen 014/47 29 55 -e- 17 u -info- naar aanleiding van de cursus roofvogels maken we deze dagtocht; niet-cursisten zijn ook welkom; 100 F/persoon.

*Mandelstreek. Natuureducatieve wandeling in de Bourgoyen-Ossemeersen -b- 8u30 Driepikkelstraat, Mariakerke (Gent) -l- Piet Desmet -e- 12u30 -m- verrekijker, laarzen en telescoop.

*Mechelen. Reservaat in de kijker : Natuureducatieve wandeling in het Mechels Broek -b- 14 u P. Ciné City, Spuibekstraat, Mechelen -l- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 -e- 17 u -m- laarzen, verrekijker en determinatiewerken.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" : zie 17 november.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" : zie 18 november.

*Zemst. Natuureducatieve watervogelobservatiewandeling te Weerde -b- 14 u Kerkplein van Weerde -e- 17 u.

26

*Dubbeloof. Natuureducatieve wandeling in Herentals -b- 9u30 café Sus Pad, Heerle 51, Poederlee -l- Jos De Groot 014/54 51 53 -e- 12u30.

27

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en lichenen-inventarisatie Trichelbroek -b- 13 u Kerk Veerle (Laakdal) -l- Jan Dirx 014/58.64.64 (slecht weer: afgelast, 03/321.32.75) -e- 16.30 u -m- laarzen en loop.

28

*Oostende. Natuureducatieve diavoordracht over India -b- 20 u Hotel Burling, Kapellestraat 90, Oostende -l- Michel Dedeer -e- 23 u.

30

*Groot-Haaltert. Natuureducatieve braakbalpluisavond : zie 16 november.

*Meetjesland. Natuureducatieve diavoordracht -b- 20 u UNIZO-lokaal, Lijnendraaierstraat 10, Eeklo -e- 22u30.

*Zwalmvallei. Natuureducatieve diavoordracht : "Natuur en cultuur in Goa" -b- 20 u grote zaal café Meileken, Stationsplein 9, Zottegem -I- Gerard Mornie en Willy Aelvoet -e- 22u30 -info- inkom 100 F/persoon en max. 200 F/gezin.

DECEMBER

1

Avelgem. Beheerswerken in De Coupure Deweer -b- 9 u Coupure Deweer, Avelgem -I- Kristof Ballekens 069/45 67 64 -e- 16u30.

*Brussel. Natuureducatieve vogelwandeling in de wachtbekkens van Vilvoorde -b- 14 u kerk van Machelen, Dorpsplein -I- Paul Herroelen 016/73 40 69 -e- 17 u -m- laarzen, gepaste kledij, gidsen en verrekijker.

Dubbelloof-Westerlo. Beheerswerken in de Kwarekken -b- 9 u Marly-brug, Westerlo -I- Louis Schellens 014/54 90 16 -m- werkkledij.

*Gent. Natuureducatieve diavoordracht over de vogels van Venezuela -b- 20 u Dienstencentrum, Braemkasteelstraat, Gentbrugge -I- Peter Boesman -e- 22u30.

Lier. Beheerswerken in 't Goemerke -b- 9 u en 14 u P. taverne Dalhof, Liersesteenweg 50, Emblem -I- Goemmer Verstockt 03/488 40 10 -e- 16u30 -m- laarzen; werkmateriaal is ter plaatse.

Zuid-Limburg. Beheerswerken in De Kevie : Verzorging dieren -b- 9 u NEC De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -I- Roger Nijssen -e- 12 u.

2

*Antwerpen-Zuid. Natuureducatieve mossenwandeling in het Provinciaal Domein Vrieselhof te Oelegem -b- 8u30 station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel of 9 u P. Vrieselhof -I- Tuur Wuyts 03/449 99 11 -e- 12 u -m- loep, veldgidsen, fototoestel, laarzen bij regenweer, stevig schoeisel en enveloppen.

*Land van Waas-Noord. Natuureducatieve vogelobservatietocht naar de kust en de polders -b- 8u45 kerk van Melsele of 9 u Park en Ride richting kust, verkeersknooppunt De Tromp, kruising Expressweg met baan Sint-Niklaas/Hulst -I- Chris De Buyzer -m- verrekijker, telescoop en picknick -info- we rijden kostendelend met eigen vervoer.

*Nete en Aa. Natuureducatieve dagtocht naar de Uitkerkse Polders en het Zwin (VWG) -b- 8 u Klein Sas, Herentals -I- Wilfried Van der Schoor -e- 17 u -m- warme kledij, laarzen, picknick en inkomgeld voor Het Zwin.

*Noord-Limburg. Natuureducatieve voormiddagwandeling in de Wateringen -b- 9u30 Fam. Wijnen, Bredase Dijk 59, Bergeyk, ten noorden van blok 6 -I- Albert Van Otten en Léon Plessers -e- 12u15.

*Noord-Limburg. Natuureducatieve namiddagwandeling in de Vloeiweiden -b- 14 u Wateringhuis, einde Koloniestraat, Lommel-Kolonie -I- Léon Plessers en J. Kosten -e- 16u30.

*Pajottenland. Natuureducatieve seizoenwandeling in het Liedekerkebos -b- 9u30 P. Liedekerkebos, Schelfhoutstraat, Liedekerke -I- Erik De Block 053/68 35 88 -e- 12 u -m- laarzen en verrekijker.

*Rupelstreek. Natuureducatieve watervogelwandeling langs de Schelde en in de Maaienhoek -b- 9u30 P. sporthal Scherpenstein, einde Parklaan, Schelle -I- Erik De Keersmaecker 03/887 13 72 -e- 12 u.

*Scheldeland. Natuureducatieve wandeling in de Bourgoyen-Ossemeersen -b- 13u30 Marktplaats van Wetteren -I- Peter Claus 09/365 43 75 -e- 18 u -m- laarzen, verrekijker en vogelgids.

*Schelde-Leie. Natuureducatieve vogelobservatiewandeling in de Scheldemeersen te Zingem -b- 9 u Scheldebrug van Zingem, Nederzwalmsesteenweg, kant van Zingem -I- Nico Geiregat 0476/98 33 39 -e- 12 u -m- laarzen, verrekijker, ev. telescoop en vogelgidsen.

's Heerenbosch. Help de dieren in de winter : Verkoop van nestkasten, voedertafels, zaden, enz. -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -I- Paul Van Geet 052/35 73 50 -e- 18 u.

Westland. Watervogeltelling in de Verdrongen Weide -b- 9u30 Vijverhuis, Vijverdreef 2, Zillebeke -I- Rudy Claeys 057/20 24 54 -e- 12 u -m- laarzen, telescoop en verrekijker.

*Zuid-Limburg. Natuureducatieve wandeling in De Kevie -b- 14 u NEC De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -I- Nico Mathias -e- 17 u.

3

*Dubbelloof-Westerlo. Natuureducatieve wandeling in Ramsel -b- 9u30 P. KWB-lokaal, Stationsstraat, Raambroekpad, Ramsel -I- Jos De Groot 014/54 51 53 -e- 12u30.

4

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en lichenen-inventarisatie Grotenhout-bos -b- 13 u Afrit 23 van autosnelweg E314, richting Gierle -I- Jan Dirx 014/58.64.64 (slecht weer: afgelast, 03/321.32.75) -e- 16.30 u -m- laarzen en loep.

7

*Brechtse Heide. Natuureducatieve diavoordracht : "Leven in de bergen" -b- 20 u De Kasteelhoeve, Kasteellaan 81, Westmalle -I- Philippe Clément -e- 23 u.

*Groot-Haaltert. Natuureducatieve braakbalpluissavond : zie 16 november.

8

*Noord-Limburg. Natuureducatieve diavoordracht : "De Schelde-meersen" en "In vogelvlucht door een aantal natuurreserveaten" -b- 20 u Ontmoetingscentrum Palethe, Jeugdlaan 1, Overpelt -I- Ludo en Wouter Beyen -e- 22u30.

Waregem. Beheerswerken op 8 en 9 december op de oude spoorwegberm : verwijderen van hakhout -b- 9 u op de spoorwegberm, ter hoogte van het Koestraatje, Waregem -I- Peter Depodt 056/610 455 of J.M.V. de Meersschaut 09/383 87 12 -info- een stevig hapje en een drankje worden voorzien.

Zwalmvallei. Bosaanplanting in reservaat Bruul met streekeigen boomsoorten in het kader van het Eikenproject 2001 -b- 9 u en 13 u Boembekemolen, Boembeekstraat, Brakel -I- Joris Otte 09/360 44 82 -e- 17 u -m- laarzen, spade, werkhandschoenen, warme kledij en picknick.

9

*Antwerpen-Centrum. Natuureducatieve dagtocht naar de Kreekraksluizen en Mariekzaat (NL) -b- 9 u kruispunt Driehoek (genaamd Stabroeksesteenweg) en Kapelse steenweg, Putte -I- Louis Vanhooydonck -e- 17 u -m- laarzen, picknick en guldens.

*Antwerpen-Zuid. Natuureducatieve dagtocht naar het Molsbroek en de Bourgoyen-Ossemeersen -b- 8u30 Gemeentehuis van Mortsel -I- Luk Smets 03/289 73 66 -e- 18 u -m- verrekijker, laarzen, telescoop, veldgids en picknick -info- mits de leiding te verwittigen kan men om 14 u aansluiten aan het Bezoekerscentrum De Grutto, Mahatma Ghandistraat, Gent.

*Avelgem. Natuureducatieve winterlandschapwandeling in De Coupure Deweer -b- 9 u P. De Coupure Deweer, Avelgem -I- Dirk Dubois 056/35 57 75 -e- 12 u.

*Brussel. Natuureducatieve vogeltocht van Kallo tot Saeftinge -b- 8 u brug over E19 Brussel-Antwerpen, afrit Weerde-Hofstade -I- Eric De Leeuw 02/726 49 46 -e- 16u30 -m- stevige wandelschoenen, gepaste kledij, gidsen, verrekijker, picknick en enkele guldens.

*s Heerenbosch. Help de dieren in de winter: zie 2 december.

*Vlaamse Ardennen. Natuureducatieve wandeling in het Spijkerbos te Zulzeke -b- 14 u kerk van Zulzeke, Zulzekestraat -I- Filip Keirse 055/38 78 83 -e- 17 u -m- laarzen, verrekijker en veldgidsen.

*Westkust. Natuureducatieve flora- en faunawandeling in de IJzermonding -b- 13u30 P. uiteinde Halvemaanstraat, Nieuwpoort -I- Leopold Dewulf -e- 16u30.

*Zemst. Natuureducatieve watervogelobservatiewandeling te Weerde -b- 14 u Kerkplein van Weerde -e- 17 u.

10

*Dubbelloof-Westerlo. Natuureducatieve wandeling in Nieuwrode -b- 9u30 kerk van Nieuwrode -I- Jos De Groot 014/54 51 53 -e- 12u30.

11

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en lichenen-inventarisatie Doolhof -b- 13 u Rijkswachtkazerne Turnhoutse ring, voor afslag Ravels -I- Chris Janssens (slecht weer: afgelast, 03/321.32.75) -e- 16.30 u -m- laarzen en loep.

13

*Netevallei. Natuureducatieve determinatieles van waterbeestjes te Hallaar -b- 19 u Wielewaallokaal, Leopoldlei 81, Hallaar -I- Nobby Thys 014/47 29 55 -e- 22 u.

14

*Groot-Haaltert. Natuureducatieve braakbalpluissavond : zie 16 november.

*Klein-Brabant+Rupelstreek. Natuureducatieve infoavond : De Kerkuil in Vlaanderen -b- 20 u NEC Hof van Coolhem, Coolhemstraat Kalfort-Puurs -I- Ludo Smets -e- 22u30.

*Meetjesland. Natuureducatieve diavoordracht over bloembioogie

-b- 20 u UNIZO-lokaal, Lijnendraaiersstraat 10, Eeklo -I- William White en Antoine Van Damme -e- 22u30.

15

*Antwerpen-Zuid. Natuureducatieve diavoordracht : "Alaska, het Denali en Katmai Nationaal Park" -b- 20 u bovenzaaltje van Kasteel Steytelink, Sint-Bavostraat, Wilrijk, vlakbij de kerk -I- Tuur Wuyts 03/449 99 11 -e- 22u30 -info- inkom 75 F/persoon of 150 F/gezin.

Avelgem. Beheerswerken in De Coupure Deweer : zie 1 december.

*Rupelstreek. Natuureducatieve braakballenpluismoment voor jongeren -b- 10 u Bezoekerscentrum De Paardenstal, Boomsestraat 221, Niel -I- Bert Mertens 03/887 15 24 -e- 12 u -m- oude tandenborstel, pincet, vergrootglas en enkele plastic potjes.

*Waregem. Natuureducatieve diavoordracht : "In de omgeving van de Zuidpool" -b- 20 u Gemeentelijk Ontmoetingscentrum 't Gaverke, Zeswegenstraat 120, Waregem -I- Frederik Willemeys -e- 22 u -info- 50 F/persoon of 100 F/gezin.

*Westland. Natuureducatieve diavoordracht -b- 20 u Jeugdstadion, Leopold III-laan, Ieper -I- Rudy Claeys 057/20 24 54 -e- 24 u.

*Wulp. Natuureducatieve diavoordracht over het werk van eigen leden -b- 20 u Aula van het vakantiecentrum De Linde, Kasteelstraat, Retie -I- Danny Van der Veken 014/37 22 50 -e- 22u45 -info- toegang is gratis.

16

Brugge. Watervogeltelling in de Achterhaven -b- 9 u P. De Jaegher, Havenstraat, Brugge -I- Frank De Scheemaeker -e- 12 u.

*Brussel. Natuureducatieve watervogelwandeling te Hofstade -b- 9 u hoofdingang Provinciaal Domein Hofstade -I- Rik Gielen 09/232 27 02 -e- 12 u -m- laarzen, gepaste kledij, gidsen en verrekijker.

Dubbelloof-Westerlo. Deelname aan de Kerstmarkt via stand -b- 14 u centrum van Westerlo.

*Fruitstreek. Natuureducatieve dagtocht naar de Kalkense Meersen en de Bourgoyen-Ossemeersen -b- 7 u station van Sint-Truiden -e- 19u15.

*Kleine Nete. Natuureducatieve wandeling in de omgeving van het Peerdsbos te Herentals -b- 9 u P. BLOSO-centrum, Vorselaarsebaan, Herentals -I- Eddy Vercammen en Willy Van Bergen -e- 12 u.

Land van Waas-Noord. Beheerswerken : Knotten van wilgen -b- 13u30 Natuurhuis Panneweel, Kerkeldijk 2, Sint-Gillis-Waas.

*Mandelstreek. Natuureducatieve dagtocht naar de Baai van Heist en Krinkeldijk te Oostkerke -b- 9u30 begin Zeedijk, Heist en 14 u kerk van Oostkerke -I- Philippe Deprez 050/34 78 24 -e- 18u30 -m- verrekijker, laarzen en telescoop.

Noord-Limburg. Watervogeltelling -b- 8 u kruispunt Lommel Barrier -I- André Geypen 011/54 61 13 en Michel Emmers.

*Ronse. Natuureducatieve vogelobservatietocht in Damme en de Zeebrugse haven -b- 8u30 station van Ronse, Stationstraat -I- Philippe Moreaux 055/28 88 87 -e- 17 u -m- laarzen, winterkledij, verrekijker, ev. telescoop en picknick met warme drank.

Scheldeland. Waterwildtelling in eigen streek -b- 8u30 Marktplaats van Wetteren -I- Peter Claus 09/369 88 87 -e- 12 u -m- laarzen, verrekijker en vogelgids.

's Heerenbosch. Help de dieren in de winter: zie 2 december.

Zuid-Limburg. Natuurwandeling en bezoek aan de kerstmarkt te Monschau -b- 13 u GB van Tongeren -info- vooraf inschrijven bij Roger Nijssen 012/23 53 60.

*Zwalmvallei. Natuureducatieve dagtocht naar Damme en omgeving -b- 8 u Markt van Zottegem -I- Frank De Waele 055/42 78 40 -e- 18 u -m- verrekijker, telescoop, laarzen, vogelgidsen, warme kledij en picknick met drank.

17

*Dubbelloof-Westerlo. Natuureducatieve wandeling in Hulshout -b- 9u30 taverne Pallieterhoeve, Ijzerenweg 21, Booischot -I- Jos De Groot 014/54 51 53 -e- 12u30.

21

*Groot-Haaltert. Natuureducatieve braakbalpluissavond : zie 16 november.

23

*Brugge. Natuureducatieve ganzentocht in de polders tussen Koolkerke en Damme -b- 9u30 Markt van Damme -I- Guido Orbie 050/39 60 92 -e- 12u30.

*Netevallei. Natuureducatieve wandeling in de Netevallei -b- 13u30 Wielewaallokaal, Leopoldlei 81, Hallaar -I- Wilfried Wouters 015/24 25 73 -e- 16 u -info- glühwein en kerstcake wordt na afloop geschonken in het lokaal.

's Heerenbosch. Help de dieren in de winter : Verkoop van nestkasten, voedertafels, zaden, enz. -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -I- Paul Van Geet 052/35 73 50 -e- 18 u.

26

*Lier. Natuureducatieve wandeling op de Kruiskensberg -b- 13u30 fietsenstalling aan station van Lier of 14 u Kruiskensberg, Steenweg op Herenthout, Bevel (Nijlen) -I- Marc Vermeylen 03/481 94 79 -e- 17 u -m- laarzen en verrekijker.

27

*Meetjesland. Natuureducatieve boottocht op het Grevelingenmeer -b- 7u15 Sporthal van Eeklo, Pussemierstraat -info- Chris Brugge-man 09/377 71 40.

28

*Groot-Haaltert. Natuureducatieve braakbalpluissavond : zie 16 november.

30

*Mechelen. Natuureducatieve watervogelwandeling in de Bocht en Blaasveld -b- 8u30 P. NMBS station Mechelen-Centraal, Hanswijkvaart -I- Jean Kiebooms 015/41 47 81 -e- 12 u -m- laarzen, vogelgids en verrekijker.

*Scheldeland. Natuureducatieve vogelobservatie en -determinatie- wandeling in de Uitkerkse Polder en de Zeebrugse haven -b- 8 u Marktplaats van Wetteren of 9 u Bezoekerscentrum Uitkerkse Polders -I- Bruno Bekaert -e- 18 u -m- laarzen, verrekijker, vogelgids en picknick -info- verplaatsing met eigen wagens en kostendelend.

*Schelde-Leie+Waregem. Natuureducatieve dagtocht naar de Braakman (NL) -b- 7 u Cultuurcentrum De Schakel, Waregem of 7u30 kerk van Eke, Kerkplein -I- Jacques Vanheeuverswijn 09/324 09 42 en Gerard Mornie -e- 17 u -m- laarzen, winterkledij, verrekijker, ev. telescoop, vogelgidsen en picknick met warme drank -info- graag een seintje vooraf bij Peter Depodt 056/610 455.

's Heerenbosch. Help de dieren in de winter : zie 2 december.

JANUARI

5

's Heerenbosch. Beheerswerken in onze reservaten -b- 9 u Kloosterstraat, Wieze -I- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 12 u -m- laarzen en veiligheidshandschoenen.

6

*Antwerpen-Zuid. Natuureducatieve dagtocht naar Kreekrak, Bath en Tholen (NL) -b- 8u30 station Oude God, Lode Dosfellei, Mortsel -I- Luc Van Schoor 03/353 09 77 -e- 17 u -m- verrekijker, telescoop, vogelgids, fototoestel, laarzen bij regenweer, stevig schoeisel en picknick met drank -info- mits de leiding te verwittigen kan men om 9 u aansluiten op de P. aan de grens België-Nederland langs A12, Osendrecht.

's Heerenbosch. Help de dieren in de winter : zie 2 december.

13

*Antwerpen-Zuid. Natuureducatieve vogelobservatiewandeling te Lier-Anderstad -b- 8u30 station Oude God, Lode Dosfellei, Mortsel of 9 u P. voor Melkerij, Lier-Anderstad -I- Tuur Wuyts 03/449 99 11 -e- 12 u -m- verrekijker, telescoop, vogelgids, fototoestel, laarzen bij regenweer en stevig schoeisel.

's Heerenbosch. Help de dieren in de winter: zie 2 december.

12

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en lichenen-inventarisatie Raspaillebos -b- 13.30 u Kerk Grimminge -I- Olivier Heylen 014/47.29.50 -e- 16.30 u -m- laarzen en loep.

13

REW-Netevallei. Mossen- en licheneninventarisatie Rothoek -b- 9 u Snekensbrug te Zoerle-Parwijs (brug Grote Nete baan Herentals-Herselt) -I- Louis Schellens 014/54.90.16 -e- 12 u -m- laarzen en loep.

15

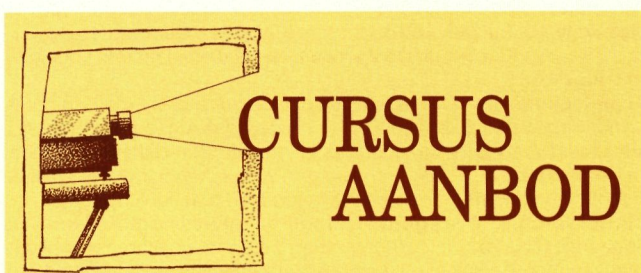
Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en lichenen-inventarisatie Hoge Keer –b- 13 u Parkeerplaats markt Wijnegem tegenover gemeentehuis –l- Karl Hellemans (slecht weer: afgelast, 03/321.32.75) –e- 16.30 u –m- laarzen en loop.

19

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en lichenen-inventarisatie Veeweï –b- 13.30 u Kerk Hechtel –l- Olivier Heylen 014/47.29.50 –e- 16.30 u –m- laarzen en loop.

22

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en lichenen-inventarisatie Langdonken –b- 13 u Kerk Herselt –l- Marleen Mertens (slecht weer: afgelast, 03/321.32.75) –e- 16.30 u –m- laarzen en loop.

Het cursusaanbod wordt georganiseerd door NME De Wielewaal en staat onder begeleiding van cursusleiders van NME De Wielewaal.

PLANTEN

Kleine Nete

Cursus "Mossen"

Theorie: op 19/11 van 19u30 tot 22u30

De Pastorie, Lichtaartseweg 128, Sint-Jozef (Olen)

Praktijk: excursies op 24/11, 01/12 en 08/12, telkens van 13u30 tot 17 u

Telkens afspraak aan De Pastorie, Lichtaartseweg 128, Sint-Jozef (Olen)

Prijs: 400 F/leden en 600 F/niet-leden

Inschrijven: bij Eddy Vercammen : 014/22 41 70 of Jan Van Reusel : 014/86 61 98

Lesgever: Hans Vermeulen : 014/47 29 55

ZOOGDIEREN

Bezoekerscentrum Landschap De Liereman i.s.m. NME De Wielewaal vzw

Cursus "Spoorzoeken"

Theorie: op 07/11 en 14/11, telkens van 14 tot 17 u

Bezoekerscentrum Landschap De Liereman, Schuurhovenberg 43, Oud-Turnhout

Praktijk: excursies op 21/11 en 28/11, telkens van 14 tot 17 u

Bezoekerscentrum Landschap De Liereman, Schuurhovenberg 43, Oud-Turnhout

Prijs: 400 F/leden Wielewaal en leden samenwerkende partners van Bezoekerscentrum Landschap De Liereman en 700 F/niet-leden

Inschrijven: bij Tineke Thijs, tel 014/47 29 55, fax 014/47 29 51, e-mail nme@wielewaal.be en storten op rekening 068-2218241-72, NME, Graatakker 11, Turnhout met vermelding "cursus spoorzoeken Liereman" + telefoonnummer

Lesgever: Sven Verkem : 014/47 29 55

Cultureel Centrum Neeroeteren i.s.m. NME De Wielewaal vzw

Cursus "Spoorzoeken"

Theorie: op 20/11 en 27/11, telkens van 20 tot 22u30

Cultureel Centrum Neeroeteren, Scholtisplein 2, Neeroeteren (Maaseik)

Praktijk: excursies op 08/12 en 15/12, telkens van 9u30 tot 12 u

Plaats nog te bepalen

26

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en lichenen-inventarisatie Zandpanne –b- 13.30 u De Haan, watertoren langs de Koninklijke Kustbaan (richting Wenduine) –l- Olivier Heylen 014/47.29.50 –e- 16.30 u –m- laarzen en loop.

27

REW-Netevallei. Mossen- en licheneninventarisatie Netevallei –b- 9 u Brug over Netekanaal te Lier (baan richting Nijlen) –l- Olivier Heylen 015/22.61.81 –e- 12 u –m- laarzen en loop.

29

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud. Mossen- en lichenen-inventarisatie Zammelsbroek –b- 13 u Kerk Zammel –l- Jan Dirkx 014/58.64.64 (slecht weer: afgelast, 03/321.32.75) –e- 16.30 u –m- laarzen en loop.

Prijs: er worden 3 prijzen gehanteerd : 1330 F, 1400 F en 1600 F
Inschrijven: bij Cultureel Centrum Achterolmen, Van Eycklaan 72, Maaseik, t.a.v. Jacques Dalemans 089/56 99 56 en storten op rekening 068-2054024-76

Lesgever: Sven Verkem : 014/47 29 55

Klein-Brabant

Cursus "Zoogdieren"

Theorie: op 22/11 en 29/11, telkens van 20 tot 23 u

NEC Hof van Coolhem, Kalfort-Puurs

Praktijk: excursies op 01/12 en 09/12, telkens van 9 tot 12 u

Plaats nog te bepalen

Prijs: 400 F/leden en 700 F niet/leden

Inschrijven: bij Paul Ceunen : 03/889 88 19 en storten op rekening 000-0674062-09, afdeling Klein-Brabant, Prielland 6, Puurs met vermelding "Cursus zoogdieren"

Lesgever: Sven Verkem : 014/47 29 55

VOGELS

Natuurreservaten Maasmechelen i.s.m. NME De Wielewaal vzw

Cursus "Watervogels aan de Maas"

Theorie: op 22/11 en 29/11, telkens van 19u30 tot 22u30

Bezoekerscentrum De Wissen, Stokkem-Dilsen

Praktijk: excursies op 09/12 en 13/01/2002

- 09/12 : Bezoekerscentrum De Wissen, Stokkem-Dilsen om 9 u

- 13/01 : Bezoekerscentrum De Wissen, Stokkem-Dilsen om 8u30

Prijs: 500 F/leden Natuurreservaten, Wielewaal en JNM en 800 F/niet-leden

Inschrijven: bij Tine Pattyn : 089/77 76 54

Lesgever: Koen Leysen : 014/47 29 55

Markvallei

Cursus "Vogelkijken voor beginners"

Theorie: op 16/01, 30/01, 13/02, 27/02 en 13/03, telkens van 20 tot 22 u

Jan Spannenburgmuseum, Karel Boomstraat, Hoogstraten

Praktijk: excursies op 17/02 van 10 tot 12 u en van 24/03 en 21/04 van 9 tot 12 u

Jan Spannenburgmuseum, Karel Boomstraat, Hoogstraten

Prijs: 200 F/leden en 400 F/niet-leden

Inschrijven bij Jef Leestmans : 03/314 60 14 of jef.leestmans@pi.be

VERENIGINGSBERICHTEN

28 APRIL 2002: 25STE VLAAMSE ARDENNENDAG EEN NATUURFEEST!

Inderdaad, volgend jaar is het reeds de 25ste keer dat dit natuurfeest ingericht wordt door de plaatselijke natuurverenigingen (de vroegere Wielewaalafdelingen regio Schelde-Leie, Zwalmvallei en Geraardsbergen, nu afdelingen van Natuurpunt Vlaanderen!). De 25ste editie, reden dus om dit speciaal in de verf te zetten. En aangezien het dus eigenlijk de eerste keer is dat ook alle leden van de vroegere afdelingen van Natuurreservaten hiermee kennis kunnen maken, is een beetje uitleg hier op zijn plaats.

Op deze zondag staan namelijk een 23-tal natuurgidsen ter beschikking om de bezoekende groepen rond te leiden in de mooiste natuurhoekjes en reservaten van de Vlaamse Ardennen (in de vierhoek Oudenaarde-Zottegem-Geraardsbergen-Ronse). Om praktische redenen worden enkel groepen, die vooraf ingeschreven hebben, die dag 's voormiddags opgevangen en gegidst door één van die gidsen in één gebied (elke groep dus in een ander gebied met een andere gids). 's Middags komen al die gidsen en groepen samen in een centrale verzamelplaats (een feestzaal), waar iedereen zijn meegebracht lunchpakket verorbert (daar zorgen dan de mensen van de regionale Stichting Omer Wattez voor de praktische opvang: hier kan men koffie, soep, frisdrank of bier kopen en zich tevens overgeven aan het proeven van de lekkere mattetaarten, een plaatselijke specialiteit - de opbrengst van dit gelag gaat volledig naar het natuurbehoud in deze streek).

Rond halftwee wordt elke groep hier opgepikt door een tweede gids, die elke groep apart begeleidt naar en gidst in een ander gebied. De voormiddagexcursie start om 9 uur, meestal aan een gemakkelijk herkenbare kerk dichtbij het te verkennen gebied. De namiddagexcursie eindigt om 17 uur.

Een voorbeeld: de groep van Natuurpunt regio Schelde-Leie wandelt van 9 tot 12 onder leiding van André Wandels in het Bos te Rijst te Schorisse. 's Middags komt André met die groep naar de centrale feestzaal (waarschijnlijk een zaal in Oudenaarde). Rond 13.30 uur pikt de namiddaggids Gilbert de Ghesquière (die misschien 's voormiddags met een andere groep op stap geweest is, en deze ook rond 12 uur naar die feestzaal gebracht heeft) deze mensen van Schelde-Leie op en begeleidt ze naar Melden voor een excursie op de Koppenberg. En André Wandels gaat 's namiddags op stap in hetzelfde Bos te Rijst met een andere groep die hij 's middags opgepikt heeft in die feestzaal. Dus: elke groep doet die dag twee excursies met twee gidsen, zonder dat hij de indruk heeft dat hij in een grote meute terechtgekomen is (behalve 's middags tijdens de brun-

ch, maar dit is juist de charme van dat middagtreffen: zo zie je nog eens bekende gezichten van andere afdelingen en uithoeken van Vlaanderen).

Zoals je in onderstaande lijst van mogelijke gebieden zult kunnen zien, zitten hier ook een aantal reservaten bij van de vroegere Natuurreservaten vzw (met wiens conservators we reeds jaren een uitstekende samenwerking hebben en hulp krijgen bij de organisatie van deze Vlaamse Ardenndag):

Anzegem (Bassegebos)
 Ename (Bos t'Ename)
 Etikhove (Longkruidbosjes)
 Everbeek-Boven (Haeyes- en Steenbergbos)
 Everbeek-Boven (Trimpontbos)
 Heurne (Snippenwei en Dal)
 Hotondberg (Beiaardbosje)
 Hotondberg (Ingelbos)
 Kwaremont (Kalkovenbos)
 Melden (Koppenbergbos) (nog vrij 's voormiddags)
 Michelbeke (Boterhoek)
 Opbrakel (Brakelbos)
 Ophasselt (Moenebroeken)
 Overboelare (Boelarebos)
 Overboelare (Rietbeemd)
 Ronse (Bois Joly)
 Ronse (Patersbos)
 Rozebeke (Zwalmvallei)
 Ruien (Kluisbos) (enkel 's voormiddags)
 Schorisse (Bos te Rijst) (nog vrij 's namiddags)
 St-Kornelius-Horebeke (Perlinckbeekvallei)
 St-Maria-Lierde (Uylenbroek)
 St-Maria-Oudenhove (Kloosterbos)
 Wortegem (Bouvelobos)
 Zegelsem (Burreken)
 Zulzeke (Kabernol) (slechts een halve dag)

Groepen, die wensen deel te nemen, bellen naar de coördinator van deze dag Karel De Waele, tel. 09/386 45 60 (of als deze voor een paar weken op reis is, en dus na twee, drie pogingen niet opneemt, naar Jacques Vanheuerswyn, tel. 09/324 09 42). De eerste bellers hebben uiteraard de meeste keuzes. Beste 'Natuurpunt'-lezers, als uw afdeling nog nooit deelgenomen heeft aan deze dag, aarzel niet en bel naar uw afdelingsbestuur om ze hiervoor warm te maken.

Tot kijk, bij de wilde hyacintenvelden of bij de Paarse schubwortel, of aan die watermolen met zijn Grote gele kwik, of aan die bronbeekjes met goudveil,...

Karel De Waele

ÇUKUROVA- EN GÖKSU DELTA, TURKIJE, APRIL 2002

Wellicht van 1 tot 8 april 2002 (Paasverlof) trekt Natuurpunt, afdeling Vlaamse Ardennen, richting oosten en meer bepaald naar de ruime omgeving van de Çukurova- en Göksu-delta in Midden-Turkije.

Met het vliegtuig bereiken we Turkije, meerbepaald Antalya. Onze standplaats wordt een hotel gelegen tussen de twee natuurgebieden in én op de rand van het Orta Toroslar (Taurus-gebergte). Deze unieke uitgangspositie geeft ons de mogelijkheid om het beste van alles te bekijken. Momenteel ligt de exacte landingsplaats nog niet vast, er wordt nog naar een betere mogelijkheid uitgekeken die gebeurlijk een 400 km lange bustocht (6 à 7 uur) kan vermijden... Een lange heen- en terugreis zullen we op 1 en 8 april erbij moeten nemen maar dan is het 6 volle dagen natuurbeleving van de bovenste plank!

Wat te denken van de omgeving van Akyatan Gölü in de Çukurova-delta met zijn monding van de Seyhan-rivier en de bijhorende duinen. Begin april betekent dit dat er naast de broedvogels ook nog tal van doortrekkers aanwezig zijn. Soorten zoals Zwartkoprietzanger, Gestreepte prinia, Kleine torenvalk en Izabeltapuit komen hier volop voor. Wanneer we echter het gebied rondom Tüzla Gölü in ogenschouw nemen, dan halen we zeker ook Smyrna-ijsvogel op onze lijst. Zoals gezegd zullen we tal van soorten die op trek zijn kunnen waarnemen. Wat te denken van Witte pelikaan, Lachstern, Lepelaar en Arendsbuizerd?

Een ietsje meer naar het westen ligt de Göksu-delta met befaamde plaatsen zoals de Akgöl-duinlagune en de zoutwaterlagune Paradeniz Gölü. Dwergaalscholver, Krooneend, Wit-oogjeend en Purperkoet zijn eigen aan het gebied. En waarom eens geen stop maken op een vuilstort? Altijd goed voor Zwarte wouw, Steppenarend of Aasgier.

Eenmaal het Taurusgebergte ingetrokken - richting Olba - verandert onze avifauna. Leuke dingen zijn Rotsklever en Turkse boomklever. Uiteraard zijn ook hier roofvogels terug te vinden.

Zoals jullie merken staan gedurende deze achtdaagse natuurreis tal van zeer spectaculaire vogelsoorten op het programma.

Naar goeie gewoonte zal het reisbureau Ro-Travel (lic. A5381) haar gids Dirk Raes afvaardigen. Deze combinatie in samenwerking met Jacques Vanheeuverswyn staat garant voor een zeer boeiende reis.

De afreisdatum kan maximaal nog met 1 dag wijzigen, en hangt af van het vliegtuig. De richtprijs wordt bepaald op 29.950 F. Wie een single wenst betaalt 33.950 F en meldt dit bij inschrijving. De reis kan doorgaan vanaf 30 personen. Maximaal aantal deelnemers is 45.

Inschrijven kan echter nu reeds voor het overmaken van een eerste voorschot van 5.950 F per persoon op rekening 891-2540218-89 van Wielewaal Vlaamse Ardennen, B.P. Ceuterickstraat 18, 9890 Asper. Wie een single wenst stort 7.950 F.

NATIONALE NATUURPUNTREIS APRIL 2002 DE EVROS-DELTA EN HET KERKINI-WETLAND. (16/04-23/04/2002*)

Griekenland blijft voor vogelliefhebbers een nog ietwat onbekende bestemming.

Altijd bereid om Natuurpunters iets totaal nieuws aan te bieden, trekken we met het reisbureau Ro-Travel (lic A5381) onder leiding van haar gids Dirk Raes, die in juni 2001 zijn officieel gidsendiploma behaald heeft, naar een uitmuntend vogelkijkgebied.

Namen zoals Alexandroupolis, de Nestos-delta, Thasopoula, Stavroupolis, het meest belangrijke wetland van Griekenland

Lepelaar

(foto: A.C. Zwaga)

Kerkini en natuurlijk de Evros-delta met de meertjes Skepi en Nymphon zullen ons tijdens de derde week van april 2002 uitmuntende boeien.

Wat ons nog meer zal aantrekken zijn vogelnamen zoals Maskerklauwier, Griekse spotvogel, Balkansperwer en Kroeskop-pelikaan.

Toch nog even een smaakmaker : wat te denken van 50 paar broedende Dwergaalscholvers en 200 paar Vorkstaartplevier ?

U merkt het, vlug inschrijven voor de vlucht naar Thessaloniki is de boodschap!

Ro-Travel garandeert u, naar gewoonte, een comfortabel hotel met uitstekende maaltijden.

De totale prijs van deze all-in reis bedraagt 1.031,24 euro/pers (single kamer extra 148,74 euro/pers).

U kan nu reeds inschrijven voor deze reis, die wellicht zeer snel zal volgeboekt zijn, mits overschrijving van een voorschot van 260 euro per persoon op rekeningnummer 145-8164073-30 van Ro-Travel met vermelding Griekenland.

Inbegrepen:

- vervoer per vliegtuig heen en terug
- verblijf in vol pension met 's middags picknick
- alle uitstappen met autocar en reisgids Ro-Travel
- btw en luchthaventaksen

Niet inbegrepen:

Alle dranken en persoonlijke uitgaven, reis- en annulatieverzekering

Een reis-en annulatieverzekering kan facultatief afgesloten worden bij inschrijving voor een premie van 25,78 euro per persoon.

*De prijs werd berekend op basis van minimum 30 deelnemers en volgens de tarieven geldig op 01/09/2001. Rekening houdende met onzekere wereldgebeurtenissen en wisselvallige marktomgeving kan Ro-Travel, indien nodig, het programma en de reissom aanpassen. De deelnemers worden in dit geval zo snel mogelijk verwittigd.

Meer informatie ?

Raadpleeg onze website <http://www.rotravel.be>

Ro-Travel bvba, Kerkstraat 9, 1640 Sint-Genesius-Rode; tel 02/381 19 60 fax 02/380 04 23

e-mail: info@rotravel.be

Onze reisgids: Dirk Raes tel 02/358 32 93

NATIONALE NATUURPUNTREIS MEI 2002

PO-DELTA - ITALIE

(25/05 - 02/06/2002)

Dacht u dat in Italië alleen maar vogels gevangen of geschoten werden ? Neen.

De Po is de langste rivier van Italië en haar delta met de talrijke kleinere kanalen, zoetwater bekkens, grote rietvelden en brakwater plassen zijn voor de vogels van groot belang.

Steltkluut

(foto: G. Mornie)

Startend vanuit de omgeving van het pittoreske dorpje Comacchio gaan we in de delta op zoek naar de kolonies van Flamingo's en Steltkluten of de "nieuwe" broedvogels zoals Dunbekmeeuw en Dwergstern.

Op onze tochten komen we ook langs de vochtige bossen van Punte Alberete en La Pineta di S. Vitale en de salinas di Cervia.

Dat in deze prachtige gebieden vogels als Kwak, Zwarte ibis, Purperreiger en Ralreiger voorkomen lijkt normaal, doch andere soorten zoals Bijeneter en Dwergooruil duiden erop dat er ook andere biotopen dan de lagune zijn.

We vergeten echter niet een dagje te besteden aan de uitzonderlijke schoonheid van Ravenna.

Op de heen en terugweg brengen we tevens een bezoek aan enkele natuurgebieden in Oostenrijk, gebied waar o.a. de Lammergier terug rondvliegt.

Deze unieke reis, tot stand gekomen door de internationale uitwisseling van European colour-ring Birding(c), wordt u aangeboden door het reisbureau Ro-Travel (lic5381), dat u andermaal een zeer goede prijs-kwaliteit reis mag aanbieden, en ze zal onder leiding staan van Dirk Raes. De reissom voor deze all-in reis bedraagt 786.69 euro/pers in dubbel kamer (single extra 148,74 euro/pers).

U kan nu reeds inschrijven voor deze reis, die wellicht zeer snel zal volgeboekt zijn en dit door overschrijving van 235 euro per persoon op rekeningnummer 142-8583024-04 van Ro-Travel, met vermelding Italië.

Inbegrepen:

- vervoer per autocar heen en terug
- verblijf in vol pension met 's middags picknick
- alle excursies met reisgids Ro-Travel
- btw en taksen

Niet inbegrepen :

Alle dranken en persoonlijke uitgaven, reis- en annulatieverzekering.

Een reis-en annulatieverzekering kan facultatief afgesloten worden bij inschrijving voor een premie van 29 euro per persoon.

De prijzen werden berekend op basis van 30 deelnemers en volgens tarieven geldig op 01/09/2001. Wanneer onzekere en wisselvallige marktomstandigheden zich voordoen kan Ro-Travel het programma en de reissom aanpassen. Bij wijziging worden de deelnemers zo snel mogelijk verwittigd.

Meer informatie ?

Raadpleeg onze website <http://www.rotravel.be>

Ro-Travel bvba, Kerkstraat -, 1640 Sint-Genesius-Rode; tel 02/381 19 60 fax 02/380 04 23

e-mail: info@rotravel.be (Ro-Travel is verzekerd bij het garantiefonds reizen)

Onze reisgids: Dirk Raes tel 02/358 32 93

van aalscholver tot ZEIS

Reservatennieuws 2001 uit de Netevallei

Naar aanleiding van de fusie van de Wielewaal vzw en Natuurreservaten vzw heeft het afdelingsbestuur in 2001 heel wat (vergader)energie gestoken in het opzetten van een nieuwe structuur in de Zuiderkempen.

Dit heeft ons niet belet om het lopende jaar onze reservaten fors uit te breiden. Immers in 2001 kwam eindelijk beweging in 2 reeds jaren aanslepende aankoopdossiers. Ruim 8 ha waardevolle natuurpercelen konden veiliggesteld worden in Heist-op-den-Berg.

Hierdoor groeit de oppervlakte natuurgebied aan van 38 ha naar ruim 46 ha. De aangekochte percelen liggen gespreid over meerdere reservaatkernen. Veelal gaat het om de uitbreiding met aanpalende gronden.

1. VALLEI OUDE MOLENBEEK

Tijdens een openbare verkoping in het voorjaar kon een nat grasland worden aangekocht in de vallei van de Oude Molenbeek. Dit perceel van circa 80 are ligt nabij het reeds eerder verworven broekbos te Booischot. Met de huidige gebruiker werd afgesproken om met de extensieve begrazing verder te gaan. Op deze wijze wordt het lopende beheer voortgezet.

2. MOERBEEMDEN TE HALLAAR

Na jarenlange onderhandelingen kon de aankoop van een ruim 3 ha groot veruigd hooiland tijdens de zomer succesvol worden afgerond. Dit gebied ligt in het hart van het landschap 'De Netevallei te Hallaar en Itegem'.

Aan de overzijde van de Grote Nete be-

vindt zich ons reservaat 'Pinzieleke-De Bunders' en even stroomopwaarts liggen de Boeckxbeemden te Hallaar. Trouwe wandelaars kennen dit weiland ongetwijfeld omwille van het talrijk voorkomen van Pitrus. Het is tevens omgeven door knotwilgen.

De bodem van dit hooiland bestaat grotendeels uit een veenlaag, waardoor er volgende typische planten groeien: Pitrus, Veldrus, Moerasandoorn, Melkpepe, Wolfspoot, Waternavel, Wateraardbei, Moerasviooltje, Kale Jonker en Moerasrolklaver.

Tijdens de broedvogelinventarisatie in 2000 troffen we op dit perceel het laatste broedpaar van de Rietgors in onze Netevallei aan. Tevens broeden er jaarlijks Blauwborst en Roodborsttapuit.

Tijdens de jaarlijkse Dag van de Natuur op zaterdag 17 november kan u met dit nieuwe reservaat kennis maken. Tijdens deze werkdag zullen de aanwezige wilgen voor het eerst geknot worden. We verzamelen aan de kerk van Hallaar om 13.30 uur.

3. HOGEWEGBEEMDEN TE BOOISCHOT

Door onze aankopen van 1995 werd een aaneengesloten kern van ruim 4 ha bos, ruigte en hooilanden gecreëerd. De eigenaar van enkele aanpalende percelen bood zijn gronden reeds enkele jaren geleden te koop aan. De aankoop werd uitgesteld omdat de zittende pachter wenste gebruik te maken van het voorkeepsrecht. Intussen kon met de bejaarde pachter een overeenkomst worden bereikt, zodat deze aankoop na en-

kele jaren toch kan plaatsvinden.

Hierdoor wordt het 'Boekenbos' meteen 1,9 ha groter. Het nieuwe perceel bestaat uit een grasweide met een klein eikenbosje.

4. EYNDERBEEMDEN TE BOOISCHOT

Van dezelfde eigenaar konden we nog een hooiland van een halve hectare aankopen nabij Mac Adem te Booischot. Dit perceel grenst aan een hooi-

Moerasandoorn (foto: Luk Kusters)

land, dat onze vereniging bij schenking ontving van dokter Cleeren uit Hasselt.

Dit hooilandje is bijzonder bloemrijk en vormt dan ook een pareltje. Knoopkruid en Grote bevernel kleuren het weilandje paars en wit. Boterbloemen, Paardelbloemen en Veldlathyrus zorgen voor de gele tinten.

5. STEENBEEKVELDEN TE BOOISCHOT

De volgende aankoop is gelegen aan de monding van de Bergebeek. Hier kon een canadabos en een jong inheems bosje van 1 hectare worden verworven.

Hierdoor wordt onze kern in de Steenbeekvelden gevoelig uitgebreid.

Onze mossenspecialisten, Olivier Heylen en Ann Walraevens, hebben het bos met canadapopulier onderzocht. Ze troffen er de Spaanse haarmuts aan. Dit is een mos, dat tot op heden alleen in Spanje en Portugal werd aangetroffen. Hierover verscheen een uitgebreid artikel in het maartnummer van Wielewaal.

We vonden de bescherming van dit unieke epityfische mos zo belangrijk dat onmiddellijk tot aankoop werd overgegaan. De eerste West-Europese vindplaats (gelegen in Booischtot) is hiermee meteen veiliggesteld.

6. DE BUNDERS TE ITEGEM

In de Bunders kon een aanpalend perceel van 70 are worden aangekocht. Het gaat om een verruigd bloemrijk grasland. Hierdoor wordt het waardevolle landschap langs de Bernumse Laak verder gevrijwaard.

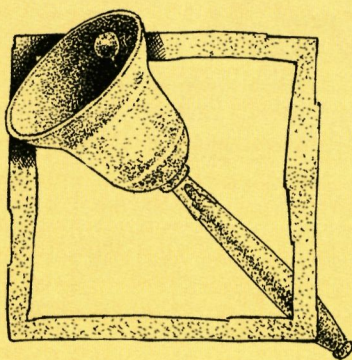
FINANCIELE HULP

Door een combinatie van factoren kon onze vereniging op korte termijn een aantal belangrijke natuurwaarden in onze eigen gemeente veiligstellen.

Om al deze noodzakelijke aankopen te kunnen financieren is een bedrag van circa 3 miljoen F (of 75.000 Euro) vereist. Ons reservatenfonds is hiervoor diep in het rood gegaan. Om deze reden vragen we u beleefd om een bijdrage over te maken op het reservatenfonds Netevallei. Voor giften vanaf 1.000 F of 25 Euro ontvangt u een fiscaal attest.

U kan uw giften overmaken op rekeningnummer 096-2218078-97 van de vzw Wielewaal, Graatakker 11 te 2300 Turnhout, met vermelding van 'reservatenfonds nr. 10 - Netevallei'.

We danken u in naam van onze Netevallei reeds bij voorbaat.

GOED OM TE WETEN

NATUURBEURS KEMPEN

Op zaterdag 24 en zondag 25 november heeft in de Zoerla-Hall in Westerlo Zoerle-Parwijs opnieuw de Natuurbeurs Kempen plaats.

Tientallen standhouders vergasten de bezoekers op een gevarieerd overzicht van wat de eco-markt op dit ogenblik allemaal te bieden heeft. Deze sector is immers nog in volle groei: ieder jaar verschijnen nieuwe, interessante producten en diensten op de markt. De keuze voor de bewuste consument neemt daardoor voortdurend sterk toe; een bijzonder gelukkige evolutie, waar steeds meer mensen dankbaar gebruik van maken.

Natuurlijk, gezond én lekker: proef maar!

Gezond en lekker gaan perfect samen, en dat kan de bezoeker op deze beurs zelf komen uittesten. Er valt immers weer een heleboel te proeven. Biowijnen, natuurlijke dipsauzen, schapekaas en -melk; biologisch geteelde groenten en fruit, instant snoepjes, zuivere geitenkazen,... je noemt het maar.

Voor elk wat wils

Valt er nog meer te ontdekken dan enkel eten en drinken tijdens deze Natuurbeurs Kempen? Op zoek naar een gezond wollen dekbed of zuivere wasmiddelen? Je vindt het hier. Zuiniger omgaan met water? Op de Natuurbeurs vind je enkele praktische oplossingen. Aan andere milieuvriendelijke en gezonde producten natuurlijk evenmin gebrek: Ginsengcrèmes, Zweedse kruiden, bachel-

bloesems en etherische oliën, ontzuuringsproducten en de alomtegenwoordige Aloë Vera, om er maar enkele te noemen.

Schoonheidsbehandelingen met natuurlijke middelen horen eveneens tot de mogelijkheden. Praktische tips voor 'eco-shopping'? Je krijgt ze ruimschoots op deze Natuurbeurs Kempen. Tot en met een volledige haarbehandeling met natuurlijke producten staat op het programma.

Wielewaal-cafetaria

Voor de catering zorgen de enthousiaste medewerkers van natuurvereniging Wielewaal-Dubbelloof, die trouwens mee voor de volledige organisatie tekent. Het cafetaria vormt ook dit jaar het ideale rustpunt, waar je tegelijkertijd even intens kunt genieten van enkele van de vele biodranken die je hier kunt leren kennen.

Natuurbeurs Kempen praktisch

De Natuurbeurs Kempen is open op zaterdag 24 en zondag 25 november van 10 tot 18 uur. Algemene toegangsprijs is 100 frank, kinderen mogen er samen met hun ouders gratis in (tot 14 jaar).

De Zoerla-Hall vind je in Zoerle-Parwijs, zo'n twee km van het centrum van Westerlo. Te bereiken via de E313, uitrit 22 Herentals Oost, dan ± 7 km richting Aarschtot; of via uitrit 23 Geel-West, 5 km richting Aarschtot, in Westerlo rechts 2 km naar Zoerle-Parwijs. Parkeerplaats vind je ruim voldoende rondom de Zoerla.

Voor meer info kun je terecht op het beurssecretariaat: tel. 014/26 48 41.

**NATIONALE BOOMGAARDEN STICHTING V.Z.W.
LESSENREEKS 2002**

2 februari 2002:

- voormiddag (9-13 uur): theoretische "Druiventeelt" in auditorium H5 op het LUC, Diepenbeek
- namiddag (14.30-16 uur): praktijkles "Druiventeelt", deze gaat door in de NBS-"Padonck"-druivengaard gelegen naast de hoofdkerk - Speelhof (centrum) Borgloon

23 februari 2002:

- voormiddag (9-12 uur): theoretische "Fruitbiologie en de fruitboom als levend organisme", in auditorium H5 op het LUC, Diepenbeek

2 maart 2002:

- voormiddag (9-12 uur): theoretische "Grondbewerking, planttechnieken en principes van de snoei" in auditorium H5 op het LUC, Diepenbeek
- namiddag (13-16 uur): praktijkles "Vorm- en onderhoudssnoei" in de Keizelboomgaard (hoofdingang), Keizelstraat te Diepenbeek

9 maart 2002:

- voormiddag (9-12 uur): praktijkles "Sleunen van fruitbomen" in de Keizelboomgaard (hoofdingang), Keizelstraat te Diepenbeek

20 april 2002:

- voormiddag (9-12 uur): praktijkles "Enttechnieken" in de boomgaard Den Konijn te Vliermaal

25 mei 2002:

- voormiddag (9.30-12.30 uur): theoretische en praktijkles "Herkennen van ziektebeelden en hun biologische bestrijding" in auditorium HT op het LUC, Diepenbeek (voor deze les is het nodig op voorhand in te schrijven)

1 juni 2002:

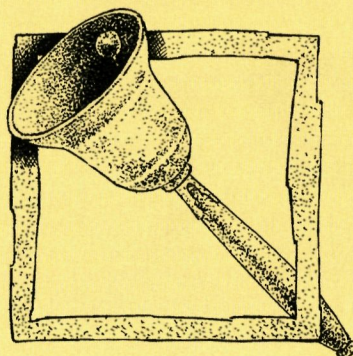
- voormiddag (9-12 uur): theoretische "Leivormen en zomersnoei" in auditorium H5 op het LUC, Diepenbeek

8 juni 2002:

- namiddag (13.30-14.30 uur): praktijkles "Leivormen en zomersnoei" in de tuinen van 'De Wijnpers', Mechelse Vest 84 te Leuven (dhr. Meyermans A.)

29 juni 2002:

- voormiddag (9-12 uur): praktijkles "Oculeren en chipbuddens" in de Keizelboomgaard, Keizelstraat te Diepenbeek

14 september 2002:

- voormiddag: praktijkles "Variëteitenkeuze van buitendruiven" in de Padonckdruivengaard, naast hoofdkerk - Speelhof (centrum) Borgloon

21 september 2002:

- voormiddag: theoretische "Variëteitenkeuze en het oogsten en bewaren van fruit", gecombineerd met proefdag, verzamelen aan zaal Altenaar, Klaphoekstraat, Alt Hoeselt (Hoeselt), van waaruit stipt 9 uur vertrokken wordt naar de boomgaard (JP Billen, Ludo Royen).

Praktische informatie

De lessen kunnen in hun geheel of afzonderlijk gevolgd worden. Voor N.B.S.-leden bedraagt het cursusgeld: 7 Euro/halve dag, voor niet-leden: 9 Euro/halve dag. Er kan ook ingeschreven worden voor de volledige cursus: 85 Euro voor leden, 100 Euro voor niet-leden. Deze som kan gestort worden op rekening 235-0432524-13 van N.B.S. voor België of op rekening A.P.R. 49.93.73.634 bij AMRO Maastricht voor Nederland. Voor verdere inlichtingen en inschrijvingen kan u terecht op het NBS-secretariaat tijdens de kantooruren: ma-don van 8 tot 16.30 uur en vrijdag van 8 tot 14.30 uur, tel/fax 012/39 11 88, N.B.S. Postbus 49, 3500 Hasselt of ook steeds via e-mail: nbs@wanadoo.be. Detailplannetjes van de leslocaties vindt u op onze website: www.nbs-vzw.be

Aanmelden kan vanaf een half uur voor de aanvang van de les. Theoretische lessen gaan door in het Limburgs Universitair Centrum te Diepenbeek, gebouw D (hoofdgebouw), tenzij anders vermeld.

Voor de praktische lessen zullen wegwijzers met de vermelding "N.B.S. Les" in de omgeving van de boomgaard geplaatst worden.

DE PAUW T. e.a., Woordenboek van de Vlaamse Dialecten, Algemene Woordenschat, Aflevering 2: Land- en Waterfauna, Gent, Universiteit Gent, 1999, 313 blz, 899 BEF.

Het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (WVD) heeft zich tot doel gesteld de specifieke dialectwoordenschat uit te geven in drie delen. Deel I behandelt de Landbouwwoordenschat, deel II de Niet-agrarische vaktalen en deel III de Algemene Woordenschat. Fauna en flora behoren tot deze laatste categorie omdat deze woordenschat bekend is bij een ruime taalgemeenschap. Iedereen lukt erin plant of dier te benoemen. Van deel III verscheen in 1996 reeds de dialectwoorden omtrent vogels. Nu komt de land- en waterflora aan bod, met andere woorden, zoals op de kaft te lezen staat: zoogdieren, vissen en andere waterorganismen, reptielen, amfibieën, insecten en andere kleine beestjes.

Het gaat uiteraard om in het wild levende inheemse land- en waterdieren. Dialectwoorden die dienen om een naam te kleven op soorten die u in een dierentuin gezien heeft of benamingen voor huisdieren werden hier niet opgenomen. Geen paniek, zij zullen zeker behandeld worden in andere delen (Maatschappelijk leven en Huisdieren) van Deel III. Gedomesticeerde dieren, die louter voor consumptie gekweekt worden (rundren, varkens, kippen...) moet u in Deel I onder de rubriek Landbouwwoordenschat opzoeken. Hier worden ook de benamingen betreffende paarden behandeld. De jacht- en wildstrokersterminologie zult u in deze aflevering evenmin aantreffen. Logischerwijze wordt voor de zeefau-na alleen de woordenschat aangebracht voor die organismen die als levend dier bekend zijn. De garnaal, oester of kreeft op uw bord horen hier niet thuis.

sprekingen

Het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten is systematisch en onomastologisch opgesteld. Dit houdt in dat de dialectwoorden, zoals in een woordenboek, per artikel of lemma gerangschikt staan.

Elke ingang wordt gevolgd door een korte inleidende tekst met een betekenisomschrijving. Zo vernemen we dat het "Soldaatje" *"een kleine slanke kever [is] met weke dekschilden. Hij voedt zich met insecten en is vooral te vinden in de buurt van bloeiende planten"*. Indien nodig wordt een korte encyclopedische toelichting verschaft: *"Het geel soldaatje [alle namen staan met kleine letters vermeld in het WVD] (Cantharida livida) en het kleine rode weekschild (Rhagonycha fulva) komen 's zomers algemeen voor"*. In de inleiding wordt dikwijls een lexicale toelichting gegeven omtrent de dialectwoorden die in het lemma opgenomen zijn of omtrent begrippen die met het lemma verband houden. Onder "Meikever" lezen we volgende toelichting: *"De meikever kan wit bestoven of donkere dekschilden hebben (zie de lemma's WITTE MEIKEVER en DONKERE MEIKEVER). De benamingen voor de meikever in het algemeen en voor de wit- of donkergekleurde meikever lopen door elkaar"*. In het WVD krijgt u dus eerst de algemene benamingen voor Meikever, vervolgens de specifieke benamingen en tenslotte komen de dialectwoorden voor "witte meikever" en "donkere meikever" aan bod.

Elke inleidende tekst wordt afgesloten met een bronnenlijst en - indien noodzakelijk - een redactionele toelichting bij de kwaliteit van de bron.

De indeling van de fauna is gebaseerd op de volkse classificering, die niet noodzakelijk overeenstemt met de wetenschappelijke. Het gaat uiteindelijk om een taalwoordenboek en niet over een handboek biologie. Het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten is onmiskenbaar een nuttig en handig naslagwerk voor wie door taal en natuur begeesterd is. Een boek om in te grasduinen en zodoende de dialectwoorden te strandjatten.

Walter Belis

HELLIO J.-Fr. & N. VAN INGEN, *La Camargue, Rosnay, uitgegeven in eigen beheer, 2000.*

Twee jaren na het uitbrengen van hun werk over *La Brenne*, bekroond op het natuurfestival Ecologia te Lunéville in 1999, recidiveren de auteurs tot vreugde van natuurliefhebbers en meer bepaald diegenen die verliefd zijn op de Camargue. Deze streek lijkt wel erg in trek te zijn te oordelen naar de talrijke recente publicaties (o.a. *La Camargue* van Michel Huet, besproken in *Wielewaal* 66:200).

De twee werken kunnen echter in geen enkel opzicht vergeleken worden. Het boekje van Huet is een handige gids, ontworpen om ter plekke te raadplegen. Het prachtige kijkboek van Hellio en Van Ingen (25 x 33 cm) is eerder geschikt om de reis voor te bereiden of om gezellig na te genieten van wat men gezien of helaas niet gemist heeft. Naast de soms adembenemende en artistieke foto's is er de mooie tekst die op een uiterst eenvoudige manier weergeeft wat de auteurs beleefd hebben tijdens het urenlange wachten en observeren in de kijkhutten.

Het boek is opgedeeld in zes hoofdstukken, die zowat alle aspecten van dit uitzonderlijk natuurgebied uit Zuid-Frankrijk behandelen. Zout en Flamingo's zijn niet weg te denken en komen aan bod in de twee eerste hoofdstukken ("A titre d'ailes" en "I sel de la vie"). De vaak doodgeverfde Vos heeft recht op een apart hoofdstuk ("des renards et des hommes"). Daar waar de Flamingo's fotografisch van op afstand gevolgd worden van de balts tot het uitkomen van de jongen, is er bij de Vos sprake van een soort samenhangigheid tussen dier en mens. Het is alsof de fotograaf, beloond voor het geduldig en discreet wachten, deel mocht uitmaken van de vossenfamilie en ongestoord aanwezig mocht zijn bij haar dagelijkse activiteiten van de vossenfamilie. Het vierde hoofdstuk "parfums d'Afrique" vertelt ons meer over de trekvogels die we in het voorjaar in de Camargue kunnen waarnemen: Bijeneter, Scharrelaar, in het bonte gezelschap van Purperreiger,

Koereiger, Kleine Zilverreiger, Hop, IJsvogel, Krooneend... Het volgende hoofdstuk "mistral gagnant" beschrijft de Camargue in een winters kleedje met de aanwezigheid van verscheidene eendensoorten, Slobeenden, talingen, Smienten, koeiten, Grauwe Ganzen en enkele roofvogels zoals Buizerd, Bastaardarend, Bruine Kiekendief... Het laatste hoofdstuk brengt ons terug naar de stranden waar het boek begon, met aandacht voor de steltlopers.

La Camargue is niet het zoveelste boek over dit ornithologisch en ecologisch zeer precieus stukje natuur. Het is een kostbare getuigenis van de rijkdom van de Camargue en een aansporing om dit pareltje, in beheer sinds 1927, te vrijwaren. Een niets ontziende industriële vooruitgang en economische welvaart liggen op de loer en bedreigen de zeldzame Zwarte Ibis en Poelruiter, die Jean-François Hellio en Nicolas Van Dingen voor ons op de gevoelige plaat vastlegden.

Hopelijk kunt u dit ook nog meemaken.

Walter Belis

Langverwachte Vleermuisgids eindelijk in het Nederlands

Gids van de Vleermuizen van Europa, Azoren en Canarische eilanden. Door W. Schober & E. Grimmberger. Uitgeverij Tirion, 2001. 265 p, 11x19 cm.

Het boek "Die Fledermäuse Europas" van Schober & Grimmberger geldt reeds jaren als één van DE veldgidsen voor vleermuizen. Helaas was dit werkje enkel nog in het Duits te verkrijgen, alhoewel er ooit ook Franse en Engelse vertalingen zijn uitgebracht (reeds lang uitverkocht). Nu is er een Nederlandstalige vertaling op de markt. En wat meer is, het boek is aangepast aan de situatie in Nederland en België.

Het is een zeer volledige gids die alle vleermuizen uit Europa, Azoren en Canarische eilanden bespreekt. Naast een algemeen gedeelte volgt er voor elke soort een uitgebreide bespreking. Door zijn formaat is de gids

uitermate geschikt om mee op het terrein te nemen.

De vertaling werd uitgevoerd door Peter Lina, die door zijn jarenlange ervaringen als vleermuisonderzoeker, een goed kennis heeft van de materie. Het is dan ook niet bij een gewone vertaling gebleven, er zijn verschillende aanpassingen en verbeteringen aangebracht die het boek de moeite waard maken om te kopen, zelfs voor degenen die het reeds in het Duits, Frans of Engels hebben. Hieronder een greep uit de "nieuwigheden":

- Het boek is geactualiseerd; nieuwe soorten zijn toegevoegd en teksten bijgewerkt.
- De teksten zijn aangepast aan de Belgisch - Nederlandse situatie, bijvoorbeeld met specifieke adressen voor Vlaanderen en toelichting over de wetgeving en status van de vleermuizen in Vlaanderen.
- Meer literatuurverwijzingen zodat je je gemakkelijk verder kan verdiepen.
- Nieuwe technieken zoals transponders en telemetrie worden besproken.
- Bij elke soort een verspreidingskaartje in plaats van een droge beschrijving.
- Een uitgebreid gedeelte over schedel en gebitskenmerken (volledig nieuw) met duidelijke tekeningen
- Korte stukjes over herkenning van uitwerpselen (volledig nieuw), over toevallige gasten (volledig nieuw) en over leeftijden en migratieafstanden.

De Laet J., (2000).

Over merels en andere kerels,
Brussel, VUBPress.

We hadden eigenlijk niets anders verwacht van dit nieuwe boek van Jenny De Laet. Na de schitterende werken over Koolmees, Roodborst, zwaluwen, mussen en Ekster, beschrijft zij in de reeks "Vogels rondom ons" de Merel en andere lijsterachtigen.

Merels behoren tot de ons vertrouwde tuinvogels maar laten we niet uit het oog verliezen dat Merels nog niet zo lang geleden schuwe bosvogels waren, die voor- en nadelen van de menselijke aanwezigheid afwogen en uiteindelijk meer en meer een stedelijk milieu opzochten. De overlevingskansen liggen er een pak hoger

en voortplanten is er ook eenvoudiger.

Net als in de voorgaande publicaties hanteert J. De Laet een vast stramen. We vernemen uitvoerig alles over het gedrag - de auteur is een ervaren gedragsecologe - van de Merel en zijn verwanten doorheen de vier seizoenen. Naast de populaire Merel worden ook Grote Lijster, Kramsvogel, Zanglijster en Koperwiek besproken, want zij behoren ook tot de lijsterachtigen. Andere Europese leden van de *Turdus*-familie die hier aan bod komen zijn de Rode en de Blauwe Rotslijster. Twee montane lijsterachtigen die in Zuid-Europese bergketens voorkomen. Jenny De Laet getuigt hier nogmaals van een wetenschappelijke, exhaustieve aanpak.

Hoewel de structuur van dit boek herinnert aan haar andere publicaties over tuin- en bosvogels, kunnen we ons niet van de indruk ontdoen dat het wetenschappelijk karakter meer en meer de bovenhand krijgt. De auteur onderstreept het langdurige onderzoekwerk dat aan dit werk voorafging en de lezer krijgt niet alleen een bibliografie voorgeschoteld, hij heeft tevens een lijst van geraadpleegde artikelen per topic ter beschikking. Jenny De Laet is zich bewust dat een monografie aan materiële beperkingen onderworpen is en zet hiermee de deur op een kier voor de nieuwsgierige lezer die er niet voor terugschrikt een universiteitsbibliotheek te betreden.

Wat maakt dit boek nu zo leerrijk, aangenaam en uniek? Het antwoord zit eigenlijk in de vraag verweven. In iets meer dan 200 pagina's worden we wegwijs gemaakt in de *Turdus*-familie. Na een inleidend hoofdstuk over determinatie, voorkomen, voedsel en foerageergedrag, neemt de auteur ons - vier seizoenen lang - mee op tocht. We lezen hoe het territorium wordt afgebakend en verdeeld, hoe de paarvorming geschiedt. We vernemen alles over het broeden met alles erop en eraan. De taak van de oudervogels houdt niet op in de zomer. De jongen worden grootgebracht en hier en daar valt er een echtscheiding te betreuren. In de herfst staan de jongen op eigen poten en trekken ze zuidwaarts. Dan breekt de moeilijkste periode aan: de winter. Op een hoogst aangename

manier worden we een jaar rondgeleid en de cyclus kan weer aanvangen. Heel dit leerrijk relaas werd op een uiterst aangenaam leesbare manier op papier gezet. Geen drukdoenerij of onbegrijpelijke, wetenschappelijk hoogdravende literatuur. Integendeel, zeer vlot leesbaar maar toch wetenschappelijk ondersteund. De Franse auteur Boileau zei ooit: "*Ce qui se conçoit bien, s'énonce clairement. Et les mots pour le dire, arrivent aisément*". Wat niets anders betekent dan: wat je door en door begrijpt, kan je op de eenvoudigste manier verwoorden. Jenny De Laet is hier een sprekend voorbeeld van.

Alle boeken van J. De Laet kunnen best de vergelijking doorstaan met monografische werken uit andere taalgebieden. Zij zullen niet dezelfde oplage halen maar qua niveau moeten haar boeken zeker niet onderdoen, integendeel.

Onze honger is gestild maar eigenlijk ook weer aangescherpt. Met spanning en belangstelling kijken we uit naar haar volgend boek.

Walter Belis

STATTERSFIELD A.J. & D.R. CAPPER (eds), *Threatened birds of the world*, Barcelona/Cambridge, Lynx Editions, BirdLife International, 2000

Dit lijvig naslagwerk is een uitgave van BirdLife International in samenwerking met de Catalaanse uitgeverij Lynx Editions. Beide partners zijn niet aan hun proefstuk toe en hebben reeds enkele prachtige edities op hun naam. Het orgelpunt is zeker en vast het *Handbook of the birds of the world*. Een groots project (12 volumes) waarvan het zesde deel zopas het levenslicht heeft gezien.

De titel *Threatened birds of the world* laat geen twijfel bestaan over de inhoud. Alle bedreigde soorten worden besproken met behulp van verspreidingskaarten, populatieaantallen en hun tendenzen, biotoopbeschrijving en veldkenmerken. De meer dan 1000 medewerkers houden geen rouwbeklag. Zij stellen een diagnose en leggen concrete beschermingsmaatregelen op tafel die op redelijke termijn kunnen leiden tot een daling met 10% van het aantal bedreigde vogelsoorten. Ook al situeren de grootste problemen zich in Brazilië

en Indonesië, toch is dit geen ver-van-mijn-bed-boek. In eigen land en Nederland zijn enkele soorten zeer kwetsbaar (Kwartelkoning en Waterrietzanger) of bedreigd (Witoog-eend).

Vermits menselijke activiteiten aan de grondslag liggen van het verdwijnen van tal van soorten, is het ook onze plicht hieraan te verhelpen. *Threatened birds of the world* richt zich niet uitsluitend tot ornithologen - zij zijn zich bewust van de netelige situatie - maar ook tot beleidsfiguren die maar al te kwistig omspringen met het regenwoud en andere kostbare natuurparels. Na *Important bird areas in Europe* en *Endemic bird areas of the world* is dit zwaargewicht een hoogst wetenschappelijke bewustmaker en een onontbeerlijk hulpmiddel.

Prijs boekhandel: niet-leden 3.850 fr., leden 3.465 fr.

Walter Belis

Hellio J.-F. & N. van Ingen, (2000). *La Camargue, Carnets de photographes naturalistes*, Rosnay, La Collarderie.

In één van de vorige nummers (*Wielewaal* 66:200) bespraken we het handige naslagwerk van Michel Huet over deze prachtige streek uit Zuid-Frankrijk. Het boek van Huet neemt men mee op stap, het werk dat we hier bespreken dient ter voorbereiding van de uitstap of is een uitstekende kans om na te genieten.

Het bestaat uit unieke kleurenfoto's, van een opmerkelijke kwaliteit, die de auteurs in tien jaren tijd hebben gerealiseerd. Zowel dieren (in groep of als individu) als landschappen komen aan bod. Het is niet zomaar het zoveelste kijkboek over de Camargue, het is thematisch opgebouwd rond zes thema's. Het eerste hoofdstuk, "A tire d'ailes" neemt ons in vogelvlucht mee over de Camargue. We ontdekken de stranden van Saintes, de zoutwinningsgebieden bij Aigues-Mortes, moerassen (o.a. deze van Le Vigueirat, hoog aangeschreven bij ornithologen) en de typische "sansouires", de uitgestrekte vlaktes waar zoutminnende planten goed gedijen.

Het tweede deel "le sel de la vie" is gewijd aan de Flamingo's, die onherroepelijk met de Camargue geasso-

cieerd worden. We volgen de Flamingo's van balts tot het uitvliegen van de jongen.

Het derde deel "des renards et des hommes" laat ons delen in het leven van een vossenfamilie. Wellicht heeft de realisatie van deze fotoreeks het meeste moeite gekost. De auteurs-fotografen hebben zich letterlijk ingeleefd in het vossenbestaan, zij hebben zich laten aanvaarden door een moeder met haar jongen. Het resultaat is een prachtige, zelfs bij wijlen ontroerende fotosessie.

Het vierde deel "parfums d'Afrique" herinnert er ons aan dat de Camargue een belangrijke locatie is om trekvogels waar te nemen. Ruime aandacht gaat naar Bijeneter, Scharrelaar.

Het vijfde deel "mistral gagnant" geeft een weergave van de Camargue die voor velen onder ons onbekend is: een winters landschap met grote samenscholingen van eenden, ganzen en roofvogels. En geloof het of niet, een gure mistralwind in de winter kan de vergelijking met de verfrissende wind uit de hete zomermaanden niet doorstaan.

Het laatste deel "chevalier du vent" brengt ons terug naar het strand waar onze reis begon. We kuieren tussen de talrijke steltlopers op zoek naar een Zwarte Ibis. Hellio en van Ingen hebben deze prachtige verschijning op de gevoelige plaat vastgelegd.

Dit prachtig fotoboek op groot formaat (24 x 32 cm) toont ons unieke momentopnamen van dit uiterst kostbaar maar ook kwetsbaar natuurgebied. Het laat ons toe de Camargue te ontdekken vanuit een luie zetel, zonder dat we de verschroeiende hitte, de muggen of de schrale mistralwind moeten trotseren. Tien jaar arbeid en ontzaglijk veel uren observeren zijn hier gebundeld. Een ideaal geschenk voor elke natuurliefhebber.

Walter Belis

***De Wilde Stad - 100 jaar natuur van Amsterdam..* Redactie: Henk van Halm, Geert Timmermans, Hein Koningen, Robbert Bouman, Martin Melchers, Joost Kazus.**

Precies een eeuw geleden, in januari 1901, namen de heren Heukels en Heinsius, gesteund door onder ande-

re Heimans en Thijssse, het initiatief tot oprichting van de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, afdeling Amsterdam. Later in 1901 kwam ook de landelijke vereniging tot stand. Nu, honderd jaar later, is ter ere van het eeuwfeest een bijzonder boek samengesteld: *De Wilde stad - 100 jaar natuur van Amsterdam*.

Aan het jubileumboek *De Wilde stad* hebben meer dan 25 gerenommeerde auteurs en natuurkenners een bijdrage geleverd. Vanuit hun specifieke vakgebied behandelen zij vragen als: wat is er de afgelopen honderd jaar in de Amsterdamse natuur veranderd? Hoe anticiperen mensen, flora en fauna op de uitbreiding van de stad? Hoe staan talrijke specifieke soorten er voor? Hoe is de situatie van de leefgebieden van planten en dieren in en om Amsterdam? Maar ook: welke plaats krijgen groen en natuur in de openbare ruimten van de toekomst? *De Wilde stad* geeft een visie en is daardoor van belang voor planologen en politici.

Veel facetten uit dit veelzijdige boek zijn van toepassing op elke grote stad met een dichtbebouwd centrum en een 'natuurlijke' omgeving. Hiermee overschrijdt *De wilde stad* de grenzen van Groot-Amsterdam en is het interessant voor iedereen die oog heeft voor natuur in stedelijke gebieden.

Prijs: circa 1.450 fr.

Organiseer je eigen natuur - wegwijzer voor natuurprojecten.

Onder redactie van Bas van Leeuwen, Jeannette van Leeuwen en Willy van Strien

Natuur organiseren

Natuur in de directe omgeving, om in rond te lopen, om van te genieten, om te gebruiken: die natuur kunnen mensen zelf organiseren. Veel bewoners van stad en platteland zijn daar al mee bezig, en zien hun initiatieven omgezet in succesvolle resultaten. Daarbij is veel kennis en ervaring opgedaan over de manier waarop een natuurproject aangepakt en uitgevoerd kan worden. Dit boek bundelt die kennis en wijst de weg naar méér informatie. Het gaat er van uit dat iedereen die natuur in de eigen leefomgeving tot stand wil brengen, dat voor elkaar kan krijgen, ook zonder diepgaande inhoudelijke kennis van natuur of organisatorische ervaring.

Werk in uitvoering

Alle aspecten van een natuurproject komen aan de orde: waarom en met welke doelen beginnen mensen een project, wat komt er kijken bij de inrichting en het beheer van een gebiedje, wat brengt werken in een groep met zich mee, hoe ga je om met wet- en regelgeving, overheden, vrijwilligers, sponsors en de pers? *Organiseer je eigen natuur* behandelt de thema's in korte overzichtelijke hoofdstukken, geeft feitelijke informatie over relevante organisaties en regelingen en bevat een CD-ROM met achtergrondinformatie. Beschrijvingen van uitgevoerde projecten laten zien hoe inspirerend én weerbarstig de praktijk kan zijn.

CD-ROM

De achtergrondinformatie op de CD-ROM omvat artikelen uit tijdschriften (De Levende Natuur, Groen en Natuur), tekstfragmenten uit boeken en internet-adressen. De (meer dan tweehonderd) publicaties op de CD-ROM zijn thematisch geordend en te doorzoeken met vrij te kiezen trefwoorden.

Organiseer je eigen natuur is op toegankelijke wijze geschreven door meer dan dertig auteurs met de nodige ervaring en deskundigheid. De wegwijzer, bedoeld voor enthousiaste, ideeënrijke particulieren, natuur- en milieuorganisaties en lokale groepen, toont 'beginners' en gevorderden de weg naar meer natuur en een leukere leefomgeving.

Prijs: 59,50 gulden, ISBN 90 5011 142 4

Mussen in beeld. dDoor Minouk van der Plas - Haarsma

Mussen. Iedereen kent ze, maar wie kent ze echt? Veel mensen weten alleen maar dat deze vogels brutaal zijn en dat ze op een terras op de restjes van je maaltijd afkomen. Dat mussen in aantal afnemen, is minder bekend.

Mussen in beeld biedt in kort bestek informatie over gedrag en leefwijze van de twee inheemse mussensoorten die Nederland kent: de Huismus en de Ringmus. De lezer vindt informatie over de kenmerken van beide soorten en waar ze voorkomen. Tevens biedt het boekje interessante gegevens over het leven van mussen het jaar rond: waarvan leven ze, hoe ziet hun persoonlijke verzorging

eruit, hoe vinden ze een slaapplek en hoe onderhouden ze hun sociale contacten?

Mussen in beeld is een leuke zakgids voor iedereen die nieuwsgierig is naar het leven van Huis- en Ringmus. Het boek is een onderdeel van het Mussenproject van de KNNV.

Dagvlinders in beeld door Frank Bos.

Dagvlinders in beeld geeft uitleg over de leefwijze van vlinders. Het beschrijft de kenmerken van dagvlinders, de verschillende fasen in een vlinderleven, de manier van overwinteren, vlindertrek en de belangrijkste eisen die dagvlinders stellen aan de inrichting van het landschap.

In dit boekje worden dertig soorten, meer of minder algemeen voorkomend in Nederland, uitgebreid behandeld. Op de uitklapkaart achterin staan de meeste van deze soorten overzichtelijk bij elkaar afgebeeld. Een handig zakgidsje voor in het veld met schitterende illustraties van Annemarie van Lierop. Bedoeld voor iedere natuurliefhebber die méér over dagvlinders wil weten.

DE WILDE STAD: 100 jaar natuur van Amsterdam. Redactie: Henk van Halm, Geert Timmermans, Hein Koningen, Robbert Bouman, Martin Melchers, Joost Kazus.

Precies een eeuw geleden, in januari 1901, namen de heren Heukels en Heinsius, gesteund door onder andere Heimans en Thijssse, het initiatief tot oprichting van de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, afdeling Amsterdam. Later in 1901 kwam ook de landelijke vereniging tot stand. Nu, honderd jaar later, is ter ere van het eeuwfeest een bijzonder boek samengesteld: 'De Wilde stad - 100 jaar natuur van Amsterdam'.

Aan het jubileumboek 'De wilde stad' hebben meer dan 25 gerenommeerde auteurs en natuurkenners een bijdrage geleverd. Vanuit hun specifieke vakgebied behandelen zij vragen als: wat is er de afgelopen honderd jaar in de Amsterdamse natuur veranderd? Hoe anticiperen mensen, flora en fauna op de uitbreiding van de stad? Hoe staan talrijke specifieke soorten er voor? Hoe is de situatie van de leefgebieden van planten en dieren in en om Amsterdam? Maar ook: welke plaats krijgen groen en

natuur in de openbare ruimte van de toekomst? 'De Wilde Stad' geeft een visie en is daardoor van belang voor planologen en politici.

Veel facetten uit dit veelzijdig boek zijn van toepassing op elke grote stad met een dichtbebouwd centrum en een 'natuurlijke' omgeving. Hiermee overschrijdt 'De wilde stad' de grenzen van Groot-Amsterdam en is het interessant voor iedereen die oog heeft voor natuur in stedelijke gebieden.

Prijs: circa 1.450 F

Jobling J.A., A Dictionary of Scientific Bird Names, Oxford, Oxford University Press, 1995.

In *Oriolus* 66-4: 161 vernamen we dat de befaamde *Dictionary* van Jobling, een Britse staatsbediende, terug verkrijgbaar was in de Wielewaalwinkel. Heuglijk nieuws.

Dit wel heel speciaal woordenboek is ontstaan uit een gedeelde interesse voor ornithologie en taalkunde. Een belangstelling die de auteur ruim dertig jaar zorgvuldig koesterde nadat men hem op school met een prijsboek had bedacht dat bij de meeste medeleerlingen onmiddellijk op zolder was beland: *Key to the Names of British Birds*.

In 1758 verscheen de tiende editie van *Systema Naturae*, waarin Linnaeus de vogels opdeelde in 63 genera of geslachten en 556 soorten. Deze editie wordt algemeen beschouwd als het begin van de wetenschappelijk ondersteunde zoölogische nomenclatuur, ornithologie inbegrepen. Het opzet van de Zweedse onderzoeker was orde te brengen in deze ingewikkelde systematiek. Elke soort werd bedacht met een dubbele naam (*Hellmayrea gularis*, Witbrauwstekelstaart), ontleend aan het klassiek Latijn (*gularis* < gula, keel) of een verlatijnste vorm van Griekse woorden, begrippen uit één of andere Europese taal (*pleschanka*), eiggennamen (*Hellmayrea*, naar Carl Eduard Hellmayer (1878-1944), Duits-Amerikaans ornitholoog en auteur van *Catalogue of birds of the Americas*).

De bedoeling van Linnaeus was een naam te vinden die de lading dekt en die voor iedereen – waar dan ook ter wereld – begrijpelijk is.

Wetenschappelijke namen worden traditioneel *cursief* weergegeven.

Hellmayrea gularis laat geen twijfel bestaan over de soort. *Hellmayrea* geeft het *genus* weer, de groep die één of meerdere soorten bevat. In dit geval gaat het om 1 enkele soort. In andere gevallen (*Passer domesticus*, Huismus) vinden we de Latijnse woordjes terug: *Passer*, mus en *domesticus* "bij het huis horend". Het *genus* duidt men aan met een hoofdletter. Het woordje *gularis* heeft pas zin in combinatie met een *genus*. Men treft ook *Nicator gularis*, Bruinkopnicator en *Eurystomus gularis* Blauwkeelscharrelaar aan.

Binnen een *genus* kan een combinatie uiteraard maar één keer gebruikt worden. Zo ontdekte de Amerikaanse ontdekkingsreiziger William Gambel een voor hem onbekende soort in het gebergte van New Mexico. Hij noemde de soort *Parus montanus*. Maar de Matkop was reeds met deze naam bedacht en de nieuwkomer werd *Parus gambeli* of Gambels mees, op slag een eerbetoon aan zijn ontdekker.

Naast de tweedelige wetenschappelijke naam vermeldt men in publicaties vaak ook de naamgever en het jaartal waarin de soort de naam ontving. Vele soorten vertonen geografisch een lichte afwijking en zo ontstaan ondersoorten die door een derde naam onderscheiden worden: *Parus caeruleus degener* en *Parus caeruleus teneriffae* zijn ondersoorten van de Pimpelmees die we aantreffen op de Canarische Eilanden. In veldgidsen beperkt men zich meestal tot de tweedelige naam.

Een ondersoort kan soms verheven worden tot de status van soort. Maar dit gaat niet zonder enig overleg en discussie.

Hoewel men streeft naar ondubbelzinnige namen durft het wel eens verkeerd lopen: *Cotinga maculata*, Gevlekte cotinga uit Brazilië is helemaal niet zo gevlekt als de naam laat vermoeden. De naam werd ingegeven door een museumexemplaar dat te lange tijd blootgesteld geweest is aan direct zonlicht. *Pygoscelis papua* of Ezelspinguïn heeft niets te maken met Nieuw-Guinea maar komt voor in de subantarctische zeeën.

Aangezien verscheidene zoölogen zich op het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw ontfermden over de naamgeving is niet alles logisch en liep het

zeker niet van een leien dakje. Men hoeft geen taalpurist te zijn om namen te ontdekken die grammaticaal onlogisch zijn.

Toch heeft iets meer dan de helft (55 %) van de vogelnamen te maken met het uiterlijk aspect van het dier. Denken we maar aan *Lagopus mutus*, Alpensneeuwhoen. *Lagopus* duidt op de "behaarde poten als van een haas" en *mutus* geeft het wisselend verenkleed weer, naargelang de seizoenen. Of *Buteo lagopus*, Ruigpootbuizerd.

In 20 % van de gevallen verwijst men, in een eponiem, naar mythische of waar bestaande figuren of personen. *Cettia cetti*, Cetti's zanger herinnert aan de jezuïet Francisco Cetti, die een prachtig boek schreef over Sardinië. Laat u echter niet beetnemen: *Macronectes halli*, Noordelijke reuzenstormvogel herdenkt Robert Hall, terwijl *Pomatostomus halli*, Halls raltimalia ontleend is aan majoor Harold Wesley Hall.

Verder werden uit zo'n 25 moderne talen namen ontleend die ons vaak niet veel wijzer maken: [*Oenanthe pleschanka*, < Russisch, Bonte tapuit], [*Aethopyga siparaja*, < Maleis, Geelrughoningzuiger].

Plaatsnamen of toponiemen helpen ons daarentegen een heel eind verder: *indicus*, *aegyptius*, *peruviana*. Maar om in *Iudovicianus* Louisiana te herkennen is wat denkwerk nodig.

Andere epitheta geven een verhouding weer: *Dendrocopos minor*, Kleine bonte specht, *Dendrocopos medius*, Middelste bonte specht, *Dendrocopos major*, Grote bonte specht. Een basiskennis van het Grieks en het Latijn kan helpen: [*Ant-hus*] *similis*, "gelijkend op [Duinpieper]"; [*Glaucidium passerinum*]... *Glaucidium* is het verkleinwoord voor het Griekse *glauks*, nachtuil. Vandaar *Glaucidium* ~ "kleine nachtuil" ~ Dwerguil. Andere namen wijzen op het habitat: [*Acrocephalus palustris*, Bosrietzanger, treft men niet aan in het bos maar is een bewoner van vochtige, moerassige (*palustris*), met elzen begroeide terreinen. Een *Monticola saxatilis* en *Monticola solitarius* laat geen twijfel bestaan Rode en Blauwe rotslijster. Het gedrag kan bepalend zijn: [*Polomaetus bellicosus*, Vechtarend. Namen op -*phagus* of -*vorus* laten vraatzucht vermoeden. Het voedsel ook kan bepalend zijn: [*Pernis apivorus*,

Wespendief of [*Falco columbarius*, Smelleken, tot wiens voedsel piepers, vinken, lijsters en duiven (Lat. *columba*) behoren. Zelfs het geluid speelt mee: [*Larus ridibundus*, Kokmeeuw, [*Haliaeetus vocifer*. Soms bevat de naam een onomatopoe: *Cuculus*, *Upupa*...

Het doel van dit boek is een verklaring te bieden voor ± 8500 vogelnamen die in naslagwerken tussen januari 1758 (Linnaeus) en juni 1990 (de eerste druk van de *Dictionary*) worden beschreven. De auteur heeft zich geenszins willen inlaten met de taxonomie. Hij velt geen oordeel over een al dan niet juiste naamkeuze, hij analyseert.

Terwijl andere woordenboeken vluchtig ter hand genomen worden en weer op het boekenrek verdwijnen zodra de informatie gevonden is, is dit woordenboek een gevaarlijk en tijdrovend naslagwerk. Wie het raadpleegt heeft alle moeite het weer te sluiten. Deze schat aan informatie nodigt uit tot een nooit eindigende *Spielerei*.

Walter Belis

Avifauna van Nederland deel 2: Algemene en schaarse vogels van Nederland door R. Bijlsma, F. Hustings, C. Camphuysen, nieuw bij KNNV-Uitgeverij.

Met het verschijnen van deel twee is de serie 'Avifauna van Nederland' compleet. Avifauna van Nederland, deel 2, is ontstaan uit een initiatief van de Nederlandse Ornithologische Unie en SOVON, Vogelonderzoek Nederland. Het resultaat is een fors en rijk geïllustreerd naslagwerk met een totaaloverzicht van alle in Nederland voorkomende algemene en schaarse broed- en trekvogels (265 soorten en 12 ingeburgerde exoten). Voorzien van overzichtelijke verspreidingskaarten, diagrammen, tabellen en mooie foto's geeft deze uitgave een nauwkeurig beeld van de huidige stand van zaken en de laatste inzichten over de verspreiding van alle land-, water-, wad- en zeevogels.

Zoals in alle Avifauna's gaat het er om welke vogels waar en wanneer voorkomen, en in welke aantallen. In de soortbeschrijving - voorzien van een Engelse samenvatting - wordt de lezer nauwkeurig geïnformeerd over herkomst en verblijf, voorkomen in en buiten broedtijd, aantallen en

trends. Er komt aan de orde waarom de ene soort verdwijnt, terwijl de andere juist toeneemt: wie had bijvoorbeeld in de jaren zestig kunnen voorspellen dat Havik, Buizerd en Sperwer rond 2000 veel talrijker zouden zijn dan ooit eerder in de twintigste eeuw? Geconstateerde aantalsveranderingen proberen de auteurs te koppelen aan veranderingen in het landschap of gedragsveranderingen van de soorten zelf.

Uniek feitenmateriaal over de zeevogels van het Nederlands Continentaal Plat maakt dit boek extra bijzonder.

Tegelijk met deel 2 is een uitgebreide, herziene herdruk verschenen van 'Avifauna van Nederland, deel 1: Zeldzame vogels van Nederland' (A. van den Berg en C. Bosman). Hierin zijn de waarnemingen bijgewerkt tot januari 2001. Prijs 89,90 Gulden, ISBN 90 74345 13 1).

Tezamen vormen de delen het meest complete overzicht van de Nederlandse Avifauna ooit verschenen. Een onmisbare informatiebron voor iedere vogelaar.

Avifauna van Nederland deel 2: Algemene en schaarse vogels van Nederland.

Uitvoering: 496 pagina's, 19 x 28 cm, gebonden, full color.

Prijs: ca. 1600 F.

Ooibossen, deel 2 in de serie 'Boscosystemen van Nederland' door Robbert Wolf, Anton Stordeler, Rein de Waal (e.a.), zopas uitgegeven bij KNNV-uitgeverij.

Ooibossen staan de laatste decennia enorm in de belangstelling. Dit omdat ze een belangrijke rol spelen in talrijke natuurontwikkelingsplannen. Voorbeelden hiervan zijn de Blauwe Kamer (Rijn) en de Duursche Waarden (IJssel).

Ooibossen komen voor in de uiterwaarden en in het zoetwatergetijdengebied van Nederland. Het dynamische karakter van deze bossen spreekt tot de verbeelding. Op lage, langdurig overstroomde plekken vinden we door wilgen gedomineerde zachthoutooibossen. Hoger gelegen, kort overstroomde delen zijn van nature begroeid met hardhoutooibos, waarin eiken, essen en iepen domineren.

Deze uitgave geeft een compleet overzicht van de Nederlandse ooibossen. De auteurs presenteren op

toegankelijke manier historische achtergronden, de huidige situatie en de beheer- en ontwikkelingsmogelijkheden. Het boek bevat een uitvoerig overzicht, een negental vegetatietypen, die elk gekenmerkt worden door een eigen vegetatieontwikkeling. Naast kenmerken van de vegetatie en het abiotische milieu, wordt ook de rol van de bosgeschiedenis en het bosbeheer beschreven.

'Ooibossen' is een rijk geïllustreerd handboek met veel foto's en mooie illustraties. Met behulp van eenvoudige determinatietabellen kan de lezer elk ooibos gemakkelijk identificeren. Aangevuld met overzichtelijke ontwikkelingsschema's biedt deze uitgave aanknopingspunten voor het in de praktijk te voeren beheer. Bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in bossen en het ecologisch functioneren ervan. Ook is het van belang als referentiekader voor bos- en natuurbeheerders, adviseurs en beleidsmakers.

'Ooibossen' is het tweede deel in de reeks 'Boscosystemen van Nederland'. In het eerste deel zijn de broekbossen beschreven. In voorbereiding zijn twee delen over de bossen op de arme zandgronden en op de voedselrijke gronden die buiten het overstromingsbereik van de grote rivieren liggen. Gezamenlijk beslaan deze vier delen het gehele Nederlandse bosareaal.

Uitvoering: 200 pagina's, 21,3 x 27 cm, gebonden, full color

Prijs: ca 1400 F

De natuur als beeld - in religie, filosofie en kunst door Matthijs Schouten, verscheen onlangs bij KNNV-Uitgeverij.

'De natuur als beeld' biedt een boeiende tocht door het gevarieerde landschap van natuurbeelden; daarbij worden religie, filosofie, beelden, kunst en literatuur als invalshoeken gebruikt. Het geeft een objectief overzicht van de wijze waarop natuur naar voren komt in een aantal schriftloze culturen, het boeddhisme, taoïsme en in de westerse cultuur. De auteur laat (bijna 450) theologen, filosofen, kunstenaars en schrijvers zoveel mogelijk zelf als woordvoerders optreden. Voorbeelden van de verschillende wijze waarop door mensen door de eeuwen heen naar natuur is gekeken zijn talrijk: zo heerste er bijvoorbeeld onder voorschrif-

telijke volkeren de zienswijze dat de natuur een zekere geestelijke kracht bezit, als het ware bezielde is, die zich uit in de vorm van allerlei mythen. In de 19e eeuwse schilderkunst daarentegen, gebruikte men de natuur eerder om emoties en gemoedstoestanden weer te geven. Het relaas wordt ondersteund door unieke afbeeldingen en foto's van schilderijen (Dürer, Da Vinci, Van Gogh, Goldsworthy) en door tekstfragmenten zoals gedichten en bijbelse teksten (Van Aquino, Van Assisi, Shakespeare, Buber, Plato, Descartes en vele anderen).

'De natuur als beeld' richt zich op een breed publiek van geïnteresseerden in natuur, cultuur, kunst en literatuur. Voor natuurliefhebbers biedt het boek een blik op de rijkdom aan uitingen over de waarde en de betekenis van de natuur. Voor cultureel belangstellenden vormt het een naslagwerk dat een overzicht geeft van de wijze waarop natuur figureerde in de beeldende kunst en literatuur.

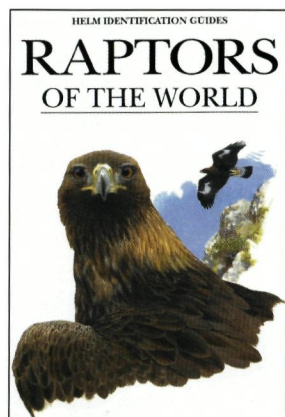
Staatsbosbeheer heeft als initiatiefnemer het boek laten schrijven om bij de viering van haar eeuwfeest speciaal stil te staan bij de beleevingswaarde van de natuur en de beelden zich van natuur vormt.

Uitvoering: 240 pagina's, 21 x 25 cm, gebonden, met stofomslag, full color
Prijs: ca. 1000 F.

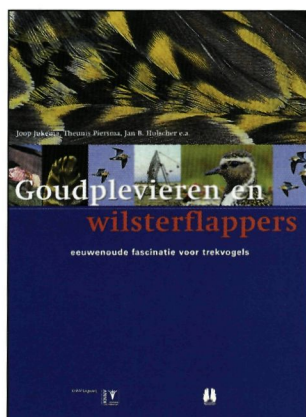

NIEUWS UIT DE BOEKHANDEL

Openingsuren Wielewaalwinkel:
dinsdag tot zaterdag van 9 tot 12 uur
en van 13 tot 17 uur.

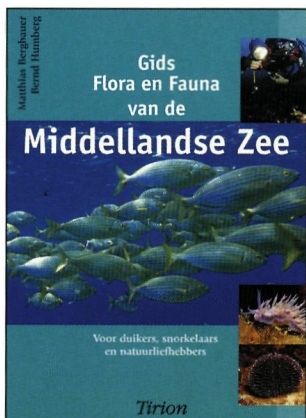
VOGEUR0499 - leden: 2.925 F
niet-leden: 3.250 F

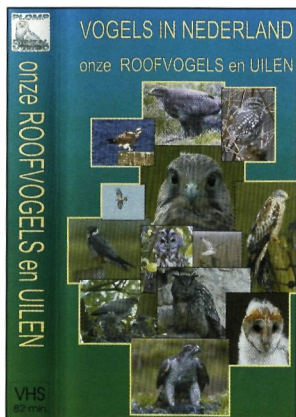
VOGEURO0511 - leden: 990 F
niet-leden: 1.100 F

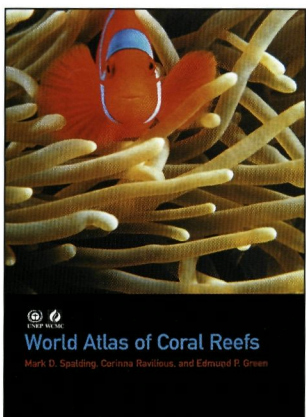
ONGEUR0242 - leden: 534 F
niet-leden: 583 F

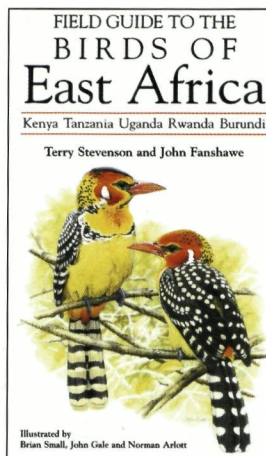
REPEUR0056 - leden: 896 F
niet-leden: 995 F

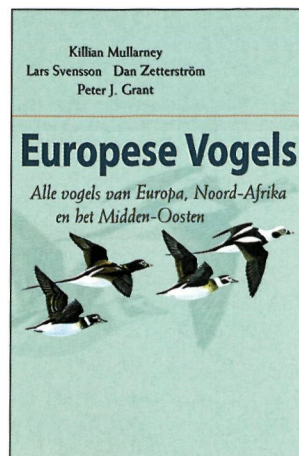
ALLVID020 - leden: 896 F
niet-leden: 995 F

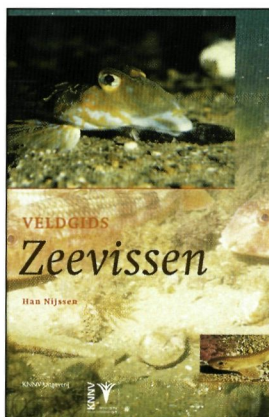
VAREUR0227 - leden: 1.796 F
niet-leden: 1.995 F

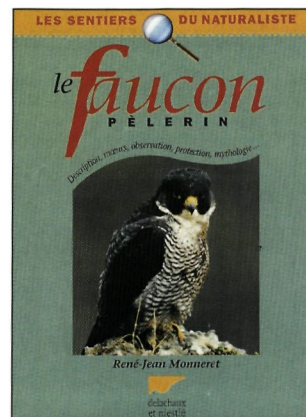
VOGAFR0061 - leden: 1.796 F
niet-leden: 1.995 F

Aangekondigd
prijs en code nog niet bekend

VOGEURO006 - leden: 897 F
niet-leden: 997 F

VOGEURO510 - leden: 999 F
niet-leden: 1.110 F

Geachte klanten, waarde leden,

Gelieve te noteren dat de Natuurpuntwinkel Turnhout (Voorheen Wielewaalwinkel) **wegens inventaris** gesloten zal zijn van 1 januari 2002 tot en met 4 januari 2002. Op **zaterdag 5 januari 2002** is er heropening en zullen diverse artikelen (boeken, optisch materiaal, statieven, etc.) **sterk afgeprijsd** te koop aangeboden worden in de educatieve ruimte. Deze uitverkoop loopt t.e.m. **zaterdag 12 januari** of zolang de voorraad strekt.

Wij kijken alvast uit naar Uw bezoek.

De Wolf in beeld

"De Wolf in beeld" is een educatieve jongerententoonstelling. In deze tentoonstelling gaan we uitgebreid in op de systematiek en de verspreiding van de Wolf, zijn morfologie, zijn levenswijze en zijn relatie tot de mens.

Striptekeningen van wolven gebruiken we hierbij als instap in de echte wereld van de Wolf. Meerdere karaktertrekken van de Wolf die in stripverhalen worden weergegeven vinden we immers ook daadwerkelijk terug in de natuur.

De tentoonstelling wisselt striptekeningen af met infopanelen, spelletjes en interactieve elementen. Dit zorgt voor een dynamische en boeiende tentoonstelling zowel voor kinderen als voor volwassenen.

Deze interessante en leerrijke tentoonstelling loopt van 14 december 2001 tot 31 augustus 2002.

Waar: Natuurpunt Museum
Graatakker 11 - 2300 Turnhout
<http://www.wielewaal.be/nme>

Vrij toegankelijk van dinsdag tot zaterdag van 8u30 tot 17u.
Op zondag en 's avonds enkel voor groepen na afspraak.

De toegang is gratis. Een gidsbeurt kost 1000 Bef (24,79 Euro) per groep van maximaal 15 personen.

Info en reservaties:
Tel 014/47.29.55 (Tineke Thijs) of nme@wielewaal.be

DE VIERDE BELGISCHE VLEERMUIZENSTUDIEDAG IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Op 17 november 2001 gaat in Brussel de vierde Belgische Vleermuizenstudiedag door. Deze jaarlijkse studiedag wordt afwisselend in de 3 Gewesten georganiseerd. Het doel van deze studiedag is het opmaken van een stand van zaken van het onderzoek op deze nuttige diergroep in België. De studiedag is een ontmoetingsforum voor de professionele onderzoekers en de geïnteresseerde vrijwilligers.

De studiedag gaat door in het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 29, B-1000 Brussel, tel. 02/627 41 11. Het openbaar vervoer wordt ten zeerste aanbevolen (er is weinig parkeergelegenheid in de wijk). Per metro is het Instituut bereikbaar via lijn 1 (Maelbeek) of lijn 2 (Troon). Per bus met lijn 34-80 (halte Wayenberg). Met de trein neemt u de lijn Brussel-Luxemburg (Leopoldswijk).
<http://www.natuurwetenschappen.be/museum/infopratt/access/plan>

De inschrijving kost 100 F of 2,50 Euro (referatenmap en koffie inbegrepen) te storten op rekeningnummer 001-2784593-90 van Vleermuizengroep Vlaanderen met vermelding 'inschrijving vleermuizenstudiedag'. Het middageten is niet inbegrepen in de prijs. Er zijn evenwel ter plaatse broodjes verkrijgbaar.

De studiedag is een organisatie van het Brussels Instituut voor Milieubeheer (BIM) in het kader van het Life-Nature project "Inrichting van de Speciale Beschermingszones in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest" in samenwerking met Vleermuizenwerkgroep van Natuurreservaten v.z.w., de 'Groupe Chauves-souris de Réserves Naturelles', het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Plecotus - Aves, de Wielewaal en met financiële steun van de Europese Commissie.

Het programma van de dag ziet er als volgt uit:

- 09u00 Ontvangst en koffie
- 09u30 Les chauves-souris en Région Bruxelles Capitale
R.-M. Lafontaine of P. Devillers (I.R.S.N.B. - K.B.I.N.)
- 10u00 De Ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) in België
T. Moermans (RUCA-UA) & M. Godin (Ulg)
- 10u45 Film over de Ingekorven vleermuis
F. Forget (Plecotus)
- 11u00 koffie - café
- 11u15 Vleermuizen & planologie
H. Limpens (Eco-consult & management)
- 11u45 Ecologie et éthologie de la sérotine commune (*Eptesicus serotinus*)
T. Kervyn (Ulg)
- 12u15 De vondst van een kraamkolonie van de Meervleermuis (*Myotis dasycneme*) te Boezinge en verdere gegevens over deze soort in de regio Ieper
M. Van de Sijpe (Vleermuizenwerkgroep West-Vlaanderen)
- 12u45 pauze - pause
- 13u45 Workshop klachtenafhandeling vleermuizen
A. Lefevre
- 15u30 Workshop determinatie van vleermuizen met de "electronic bat"
S. Verkem & M. Van de Sijpe
- 18u00 Einde

Voor alle inlichtingen:

BIM Info - Leefmilieu: 02/775 75 75

programma